

Het leven in een luchtbel

Plekbeleving van expat-kinderen in Bamako

Mei 2011
Renske Maandag
S1738097

Het leven in een luchtbel

Plekbeleving van expat-kinderen in Bamako

Masterthesis Culturele Geografie
Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen

Begeleider: Prof. Dr. P.P.P. Huigen

Renske Maandag
S1738097
r.maandag@gmail.com
Groningen, mei 2011.

Voorwoord

Deze afstudeerscriptie is geschreven als afsluitend onderzoek voor de master Culturele Geografie van de faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen. In dit onderzoek probeer ik een beeld te geven van het leven van expat-kinderen in Bamako. Hierbij leg ik de nadruk op het gebruik en de beleving van de plek Bamako.

Mijn persoonlijke obstakel voor het schrijven van een scriptie was het idee dat ik gedurende een lange periode gemotiveerd zou moeten werken aan één onderwerp. Met deze reden heb ik gezocht naar een onderwerp dat dicht bij mijzelf staat en dat mij bijzonder interesseert. Het idee ontstond aan de hand van een gesprek met mijn vriend, in de auto, op vakantie in Portugal en ik was direct enthousiast. Met het onderwerp 'expat-kinderen' kwam ik na de zomer aan bij de faculteit Ruimtelijke Wetenschappen en al snel werd Prof. Dr. P.P.P. Huigen als mijn begeleider voorgesteld. Hoewel ik een beetje eigenwijs was door zelf een onderwerp te kiezen en vervolgens ook nog zelf een plek in 'het buitenland' te regelen, was ook hij erg enthousiast. Graag wil ik hem via deze weg bedanken voor zijn geduld, de goede tips en de ondersteuning bij deze scriptie.

Ook wil ik op deze plek de ouders en kinderen bedanken die ik in Mali heb mogen interviewen voor dit onderzoek. Ik heb een erg fijne tijd gehad in Mali en kon mijn onderzoek dankzij hen goed uitvoeren. Zonder deze 10 gezinnen was dit een kale scriptie geworden. Verder is Veerle erg belangrijk geweest in de vorming van mijn scriptie; door haar kon ik terecht in Bamako en ik heb het als erg plezierig ervaren om aan het einde van een warme, vermoeiende dag het 'expat-leven' van de mensen om ons heen te kunnen bespreken. Als ik mijn dagboek en logboek nu teruglees, zijn dat zeer waardevolle momenten geweest.

Het leven voor mij als expat is nog steeds een mogelijk toekomstbeeld. Door deze scriptie heb ik een beter beeld gekregen van het mobiele expat-leven dat mij zo trekt. Hoewel ik ervan overtuigd ben dat de locatie, Mali in dit geval, een zeer grote rol speelt, denk ik ook dat deze scriptie een goed beeld geeft van het leven van een expat-kind.

Heel veel leesplezier!

Renske

Groningen, mei 2011

Samenvatting

De wereld lijkt steeds kleiner te worden. Afstanden zijn sneller te overbruggen en via het internet kan je contacten onderhouden met mensen aan de andere kant van de wereld. Het aantal emigranten is volgens het CBS in Nederland in 2010 met 6000 gestegen (CBS, 2011) en de emigratiebeurs trok dit jaar meer bezoekers dan ooit (Trouw, 2011). Deze toenemende mobiele levensstijl, waarbij ouders en kinderen gezamenlijk verhuizen naar het buitenland omwille van het werk van (één van) de ouders, de zogenaamde *expatriates*, roept vragen op met betrekking tot het leven van deze kinderen; Is het wel goed om vaak te verhuizen met jonge kinderen? Weten kinderen nog wel bij welke 'cultuur' ze horen?

Door het verhuizen komen de expat-kinderen in aanraking met verschillende culturen. Pollock en Van Reken (2009) onderscheiden hierin de eerste, tweede en derde cultuur als volgt; de eerste cultuur, ook wel de paspoortcultuur genoemd is de cultuur die je van je ouders krijgt. De tweede cultuur, ook wel de *hostcultuur* genoemd, is de cultuur van het land waar je woont en de derde cultuur, de *third culture*, is de cultuur die je deelt als expat-kind met de andere expatriates. Deze expat-kinderen worden ook wel *Third Culture Kids* genoemd, een begrip dat al in 1963 werd gebruikt door Ruth Useem.

Van deze Third Culture Kids wordt wel gezegd dat ze niet *geworteld* zouden zijn in een bepaalde cultuur door het vele verhuizen en dat ze zich niet binden aan plekken, maar juist aan relaties met personen. In dit onderzoek wordt uitgezocht of dit ook geldt voor de expat-kinderen die in Mali wonen en welke invloed verschillende actoren en culturen hebben op de plekbeleving van de kinderen. Dit onderzoek gaat in op de plekbeleving van expat-kinderen die tijdelijk in Bamako wonen en probeert antwoord te geven op de vraag;

Hoe beleven expat-kinderen de plek Bamako?

Bamako en de Malinese cultuur worden hierbij gezien als de 'tweede cultuur' omdat hier het veldwerk voor dit onderzoek plaatsvond. In deze scriptie wordt achtereenvolgens aandacht besteed aan het gebruik van de plek Bamako door de kinderen (H5), de favoriete plekken en hekelplekken van de kinderen (H6), de actoren die een rol spelen bij deze plekbeleving (H7) en de culturen die een rol spelen (H8).

Om de plekbeleving van de expat-kinderen te onderzoeken zijn er 26 interviews afgenomen, bij 13 ouders en 16 kinderen (van 10 verschillende gezinnen). De kinderen hadden de leeftijd van 5 tot 15 jaar. De interviews vonden 'thuis' plaats en werden afgenomen in de taal die de voorkeur had van de geïnterviewde (Nederlands, Engels of Frans). Naast de opgenomen interviews vonden er ook participerende observaties plaats, die werden opgenomen in een logboek.

Uit de verzamelde data komt naar voren dat de expatkinderen weinig bewegingsvrijheid hebben binnen Bamako en veelal binnen de poorten en muren van hun eigen erf blijven. Het leven van de expat-kinderen heeft weinig ruimtelijke variatie; ze verplaatsen zich vrijwel alleen tussen thuis (en het 'thuis' van vriendjes) en school. Populaire plekken om te spelen zijn dan ook thuis en op school. School is bovendien een belangrijke plek wanneer het gaat om het vinden van vriendjes. Ouders en andere volwassenen spelen een grote rol bij de plekbeleving van de kinderen doordat zij degenen zijn die de plekken uitkiezen waar de kinderen mogen spelen en hier vervolgens controle op uitoefenen. Door de expat-gemeenschap in Bamako en de taalbarrière zijn expat-kinderen geneigd niet tot nauwelijks contact te zoeken met Malinese kinderen. Ze gaan naar verschillende scholen en spreken niet dezelfde taal (de Malinese kinderen spreken vaak alleen Bambara, een lokale taal).

Er kan gesteld worden dat Bamako als *second culture*-plek weinig invloed heeft op de plekbeleving van de kinderen en dat dit door de school en de ouders gedeeltelijk in stand wordt gehouden. De eerste en derde cultuur, namelijk die van hun ouders en die van de expat-gemeenschap zijn hierin veel bepalender.

Inhoudsopgave

I.	Voorwoord	5
II.	Samenvatting	7
1.	Inleiding	10
	1.1 Aanleiding	
	1.2 Probleem- en doelstelling	
	1.3 Onderzoeksvragen	
2	Third Culture Kids	13
	2.1 Third Culture Kids	
	2.2 Drie culturen	
	2.3 Voor- en nadelen	
3	Place en place-attachment	18
	3.1 Place	
	3.2 Place attachment	
	3.2.1 Communities en identiteit	
	3.2.2 Rootlessness en restlessness	
	3.3 Kinderen en plekken	
	3.4 Actoren die van invloed zijn	
4	Methode	24
	4.1 Inleiding	
	4.2 Data-verzameling in Bamako	
	4.2.1 Interviews	
	4.2.2 Interviews met kinderen	
	4.2.3 Participerende observatie	
	4.3 Onderzoeksgroep	
	4.4 Dataverwerking en data-analyse	
	4.5 Betrouwbaarheid, validiteit en representativiteit	
	4.5.1 Betrouwbaarheid	
	4.5.2 Validiteit	
	4.5.3 Representativiteit	
5	Het gebruik van de plek Bamako door de expat-kinderen	31
	5.1 Wonen	
	5.2 Naar school gaan	
	5.3 Spelen	
	5.4 Conclusie	
6	Plekbeleving van expat-kinderen in Bamako	34
	6.1 Favoriete plekken van expat-kinderen in Bamako	
	6.1.1 Plaats	
	6.1.2 Activiteiten	
	6.1.3 Personen	
	6.2 Hekelplekken van expat-kinderen in Bamako	
	6.2.1 Plaats	
	6.2.2 Activiteiten	
	6.2.3 Personen	
	6.3 Conclusie	

7	Actoren die een rol spelen bij de plekbeleving van expat-kinderen in Bamako	43
	7.1 Thuis	
	7.1.1 Ouders	
	7.1.2 Personeel	
	7.1.3 Familie	
	7.1.4 Werkgever van de ouder(s)	
	7.1.5 Media	
	7.2 School	
	7.2.1 Vriendjes	
	7.2.2 Leerkrachten en de klas	
	7.3 Andere actoren	
	7.3.1 Malinezen	
	7.4 Conclusie	
8	Culturen die een rol spelen bij de plekbeleving van expat-kinderen in Bamako	51
	8.1 De culturen thuis	
	8.1.1 De Nederlandse cultuur als paspoort cultuur	
	8.1.2 Twee paspoortculturen	
	8.1.3 Anderen culturen thuis	
	8.2 De culturen op school	
	8.2.1 De <i>third</i> culture op school	
	8.2.2 De Malinese cultuur op school	
	8.2.3 De Nederlandse school	
	8.3 Overige culturen	
	8.3.1 Malinese cultuur als <i>host</i> cultuur	
	8.3.2 Cultuur van eerdere woonplekken	
	8.4 Conclusie	
9	Conclusie en discussie	57
	9.1 Beantwoording van de deelvragen	
	9.2 Beantwoording van de hoofdvraag	
	9.2.1 Het leven draait om thuis en school	
	9.2.2 Mali heeft niet veel invloed	
	9.2.3 Het leven in een luchtbel	
	9.3 De toekomst	
10	Reflectie	60
	10.1 Reflectie op het onderzoek	
	10.2 Vervolgonderzoek	
11	Referenties	61
12	Bijlagen	65

1

Inleiding

1.1 Aanleiding

Expat-kinderen verhuizen met hun ouders mee omwille van een baan in het buitenland. Wanneer de ouders een internationale carrière aangaan, bijvoorbeeld bij het ministerie van buitenlandse zaken, als zendeling, in de ontwikkelingssamenwerking of als militair, is de kans zelfs groot dat het niet bij één verhuizing blijft.

Een globaliserende wereld zal naar verwachting in de toekomst steeds meer expatriates kennen. Hoewel uit onderzoek blijkt dat werkgevers internationale ervaring een pre vinden (Nuffic, 2010) en dat expat-kinderen de toekomstige internationale carrièremensen zouden kunnen zijn (Selmer en Lam, 2003), zijn er toch ook negatieve kanten te benoemen. Hiervan zijn ontworteling, vervreemding, zich niet thuis voelen, geen gevoel van verbondenheid aan een bepaalde cultuur hebben en een moeizame repatriëring voorbeelden (Park, 1928; Stonequist, 1935; Peterson en Plamondon, 2009; Greenholz en Kim (2009); Pollock en Van Reken, 2009).

Figuur 1.1 Kaart van Mali

Bron: www.easyvoyage.co.uk

1.2 Probleem- en doelstelling

Expat-gezinnen verhuizen voor een bepaalde periode naar een ander land dan het 'thuisland', hoewel dit thuisland ook voor niet alle gezinsleden hetzelfde land hoeft te zijn. Deze verhuizing brengt veel stress met zich mee, maar wordt door veel expats gezien als een uitdaging en een mogelijkheid om persoonlijke en professionele ontwikkeling te stimuleren (Ali, 2003; Luring en Selmer, 2010).

Hoe is deze 'relocatie' voor jonge expat-kinderen? Hoe ervaren zij de verhuizing en het wonen op de nieuwe plek, met nieuwe mensen om zich heen? Wat krijgen kinderen mee van deze *host culture*?

Veel van de expat-kinderen groeien op te midden van verschillende culturen; de cultuur of culturen van de ouders, die van andere expat-kinderen én de cultuur van de landen waar het gezin terecht komt. Dit onderzoek probeert inzicht te krijgen op welke manier kinderen in contact komen met mensen en plekken in de cultuur van het nieuwe land (ook wel 'tweede cultuur' of *host culture*), hoe zij dit zelf ervaren en welke rol de expat-gemeenschap hierin speelt.

1.3 Onderzoeksvragen

Omdat het aantal expatriates naar verwachting toe zal nemen en dit volgens de literatuur (Greenholz en Kim, 2009; Pollock en Van Reken, 2009) tot mogelijke problemen leidt zoals ontworteling en vervreemding, is het van belang hier aandacht aan te besteden. Er kunnen vragen gesteld worden als; *Wat houdt deze ontworteling in?* en *Is het een probleem als je ontworteld raakt of bent?*. Wanneer ontworteling inhoudt dat je je niet bindt aan een bepaalde plek, dat je ergens geen *wortels* kunt schieten, is dat erg? Of kan het zo zijn dat expat-kinderen hier geen nadeel ondervinden, maar juist flexibel zijn en zich overal thuis voelen of zelfs dat zij een oplossing hebben gevonden en zich juist aan personen binden, in plaats van aan plekken, zoals Fail, Thompson en Walker (2004) stellen?

Om hier stap voor stap achter te komen richt dit onderzoek zich op de plekbeleving van expat-kinderen in Bamako, de hoofdstad van Mali (in West-Afrika). Bij deze plekken wordt er een

onderscheid gemaakt tussen favoriete plekken en hekelplekken van de kinderen. Om de beleving van deze plekken te kunnen duiden, is inzicht nodig in de achtergrond van de kinderen. Er wordt dus ook gekeken naar plekken die een rol spelen in eerdere landen waar de kinderen woonden.

In deze thesis wordt geprobeerd een antwoord te krijgen op de volgende hoofdvraag:

Hoe beleven expat-kinderen de plek Bamako?

Bamako en de Malinese cultuur worden hierbij gezien als de 'tweede cultuur' omdat hier het veldwerk voor dit onderzoek plaatsvond.

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden, moet er een aantal begrippen verduidelijkt worden. Hierbij gaat het om 'expatriates' en 'plek-beleving' (van kinderen). Deze plekbeleving houdt verband met de *plekbinding* van kinderen, ook wel '*place-attachment*' genoemd. Omdat de plekbeleving van kinderen kwalitatief beter te bevragen is, is er voor deze hoofdvraag gekozen. Door te vragen naar de beleving van plekken, dus welke plekken leuk zijn voor kinderen en aan welke plekken kinderen een hekel hebben, kan er een beeld gevormd worden van deze plekbeleving. De plekbeleving van kinderen voorspelt hun plekbinding in die zin dat, wanneer er gevraagd wordt naar de emoties van de kinderen, positieve emoties verband houden met een positieve plekbinding; je bent graag op een plek waar je je goed voelt. Om deze plekbeleving te kunnen onderzoeken, is het allereerst belangrijk om het gebruik van deze plek, in dit geval Bamako, in kaart te brengen. In hoofdstuk 5 wordt er daarom een beeld gegeven van het gebruik van de plekken door expat-kinderen in Bamako aan de hand van de volgende vraag; *Op welke manier maken expat-kinderen gebruik van de plek Bamako?*

De plekbinding van een kind hangt af van de beleving en ervaring op de plek én van de sociale context. De beleving van het kind uit zich later in emoties en herinneringen die te maken hebben met deze plek. Dit kunnen positieve ervaringen zijn of juist negatieve, afhankelijk van de emotie(s). Deze ervaring wordt vanaf ongeveer zeven jaar geregistreerd (Belsky, 2007) en leidt tot favoriete plekken en *hekelplekken* voor kinderen. Deze favoriete plekken en hekelplekken zijn in de interviews aan bod gekomen en de resultaten van dit onderdeel zijn uitgewerkt in hoofdstuk 6 aan de hand van de deelvragen; *Welke plekken zijn favoriete plekken van expat-kinderen die in Bamako wonen en waarom?* en *Welke plekken zijn hekelplekken van expat-kinderen die in Bamako wonen en waarom?*

De beleving van een plek wordt voor een kind sterk beïnvloed door een aantal factoren; de context, waar andere personen een groot onderdeel van zijn. Omdat jonge kinderen hun identiteit nog ontleen aan anderen (Belsky, 2007), zijn deze 'anderen' belangrijk in het onderzoek. Om de plekbeleving van kinderen in kaart te brengen is het van belang te begrijpen dat kinderen niet continu de ruimte hebben om hun eigen keuzes te kunnen maken (Belsky, 2007). Als kind zijn er vaak volwassenen in de buurt, bijvoorbeeld ouders of leerkrachten, die je vertellen waar je wel en niet mag komen en wat je wel en niet mag doen op die bepaalde plek. Voor de plekbeleving van de kinderen wordt daarom ook rekening gehouden met de actoren die een rol kunnen spelen bij deze beleving van de kinderen en met de verschillende culturen die hierop een invloed kunnen hebben. Hoofdstuk 7 richt zich daarom op de deelvraag; *Welke actoren hebben invloed op de plekken waar de kinderen een band mee hebben?*

Specifiek met betrekking tot expat-kinderen is de vraag naar de rol van de verschillende culturen om hen heen relevant. De expat-kinderen verhuizen meerdere keren en komen hierdoor niet alleen in aanraking met verschillende landsculturen, als dit zo genoemd kan worden, maar ook met een bepaalde 'expat-cultuur' of misschien zelfs de cultuur van een 'Nederlandse gemeenschap'. In hoofdstuk 8 wordt er aandacht besteed aan deze verschillende culturen, door vanuit de interviews en de observaties antwoord te geven op de deelvraag; *Op welke manier spelen de verschillende culturen een rol bij de plekbeleving van de kinderen?*

De kwalitatieve data-analyse, bestaand uit interviews en observaties (zie hoofdstuk 4, methode) levert vervolgens informatie voor de antwoorden op de onderzoeksvragen.

In deze masterthesis wordt dus antwoord gegeven op de volgende onderzoeksvragen;

Hoe beleven expat-kinderen de plek Bamako?

1. Op welke manier maken expat-kinderen gebruik van de plek Bamako?
2. Welke plekken zijn favoriete plekken van expat-kinderen die in Bamako wonen en waarom?
3. Welke plekken zijn *hekelplekken* van expat-kinderen die in Bamako wonen en waarom?
4. Welke actoren hebben invloed op de plekken waar de kinderen een band mee hebben?
5. Op welke manier spelen de verschillende culturen een rol bij de plekbeleving van de kinderen?

Achtereenvolgens is de inhoud van de hoofdstukken van deze masterthesis als volgt; De hoofdstukken 2 en 3 verduidelijken begrippen rondom *Third Culture Kids* en *place-attachment*. Hoofdstuk 4 beschrijft de methode die bij dit onderzoek is gebruikt. De hoofdstukken 5 tot en met 8 geven antwoord op de onderzoeksvragen en worden in hoofdstuk 9 samengevat tot antwoorden op de vragen en conclusies met betrekking tot expat-kinderen. De thesis wordt beëindigd met een reflectie en suggesties voor vervolgonderzoek.

2.1 Wie zijn Third Culture Kids?

Het meest gangbare begrip voor expat-kinderen die in het buitenland opgroeien is *'Third Culture Kids'*. De *Third Culture Kid* werd door sociologe Ruth Hill Useem in 1963 geïntroduceerd. Hoewel zij deze TCKs (Third Culture Kids) eenvoudig omschreef als *'Children who accompany their parents into another society'*, waren alle kinderen die zij onderzocht verhuisd naar een ander continent en hadden hun ouders internationale carrières.

Pollock en Van Reken (2009) beschrijven de huidige *Third Culture Kid* als; *'a person who has spent a significant part of his/her developmental years outside the parents' culture'*, waarbij de developmental years lopen van 0 to 18 jaar. Door deze beschrijving wordt duidelijk dat er sprake is van verschillende culturen waarmee TCKs te maken hebben. Third Culture Kids brengen immers een deel van hun leven *buiten* de cultuur van hun ouders, hun eigen eerste cultuur, door.

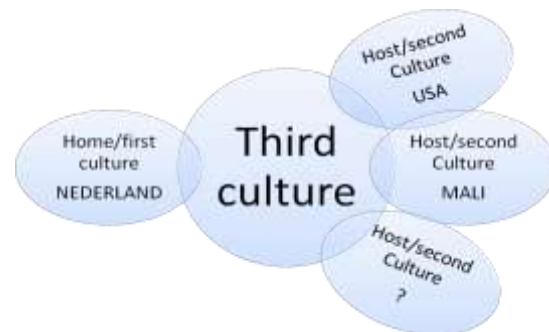
2.2 Drie culturen

Maar wat betekent nou die *'Third culture'*? Ruth Hill Useem constateerde tijdens haar onderzoek in India dat kinderen die tijdelijk in het buitenland wonen, verschillende culturen om zich heen hebben (figuur 2.1): De *home culture*, ook wel paspoortcultuur of geboortecultuur genoemd, wordt aangeduid als de eerste cultuur. De *host culture*, de cultuur van het land waar het gezin verblijft, wordt de tweede cultuur. De cultuur van de expat-gemeenschap in het land wordt vervolgens gezien als de derde cultuur, de cultuur die gedeeld wordt met mensen die een overeenkomstige mobiele levenswijze hebben. Deze cultuur wordt ook wel de *interstitial culture* of *culture between cultures* genoemd. Pollock en Van Reken (2009) beschrijven dit als *'The shared commonalities of those living an internationally mobile lifestyle'*.

In het voorbeeld van figuur 2.1 zou het kind een Nederlandse achtergrond hebben en eerder in de Verenigde Staten hebben gewoond en nu in Mali. Het volgende land wordt met een vraagteken aangegeven. De overeenkomstige cultuur is de *third culture*, die in het midden staat. Hoewel andere kinderen niet dezelfde eerste en tweede cultuur hebben, kan een deel van hun *'third culture'* wel overlappen.

Vrijwel alle expat-kinderen herkennen zichzelf in het idee van *'living in a dynamic in-betweenness'* (Greenholz & Kim, 2009). Hierbij doelen Greenholz en Kim op een *in-betweenness* tussen verschillende culturen. Tegenwoordig wordt er ook in de sociale media veel aandacht besteed aan deze expat-kinderen. Veel TCKs of inmiddels volwassen TCKs geven aan dat zij lang dachten alleen op de wereld te staan en als enige de verwarrende gevoelens te hebben van *'nergens bij horen'* of *'zich niet thuis voelen'*, totdat zij lasen dat andere TCKs ook deze ontworteling ervoeren. Omdat vrijwel alle TCKs opnieuw verhuizen lijkt het internet met al haar mogelijkheden een goede uitlaatklep voor deze problemen. Bovendien is het gemakkelijk om op deze digitale manier sociale contacten te onderhouden, wanneer je naar een andere plek verhuist. Het internet biedt directe toegang tot *'non-local people so our social relationships will become liberated from our spatial locality'* (Meyrowitz in Holloway en Valentine, 2000, p. 162). Met wie je sociale contacten onderhoudt hangt dus niet altijd (meer) af van de plek waar je je bevindt.

Figuur 2.1 First, second en third culture

Aangepast van Pollock en Van Reken (2009) Figuur 2-1. The third culture model.

In 1963 had Ruth Hill Useem uiteraard nog geen weet van de opkomst van deze sociale media en wat deze voor de TCKs zou betekenen. Waar men zich eerder afvroeg hoe TCKs een bepaalde cultuur konden delen, zonder elkaar te kennen of zelfs maar op dezelfde plek te hebben gewoond, wordt nu onder andere via het internet duidelijk dat deze TCKs wel degelijk een eigen cultuur hebben. Citaten van verschillende bronnen illustreren uitingen van deze gedeelde Third Culture:

“As an adult TCK, I have long wrestled with how I fit into this world. This book is the ‘bible’ for anyone who wants to understand the blessings and the curses of growing up multiculturally.” (Pollock & Van Reken (2007))

“I’m wondering if anyone can identify with the idea ‘adaptation fatigue’ in their passport country,” gevolgd door een reactie; “I dig it! A very well coined term. I guess it just outlines your struggle to be like ‘them’..the monoculturalists. They will never understand, so its a bit of a dead end.” www.facebook.com/thirdculturekidseverywhere)

“For cultural misfits like me, who all know the confusion of trying to understand personal cultural identity [...] It is a glorious moment when the mists of loneliness clear, and you see your fellow nomads standing there like a mirage. You are not alone on your island!” (Wielkoszewski, in Greenholz en Kim (2009))

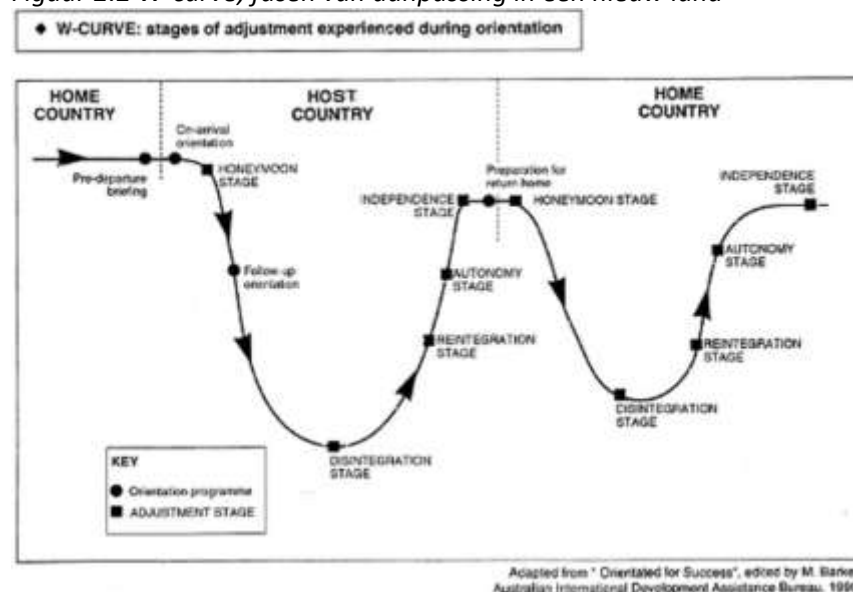
2.3 Voor- en nadelen

Het leven als expat-kind heeft zowel voor- als nadelen. Migratie gaat altijd gepaard met stress en een cultuurschok. Wanneer ouders met hun kinderen verhuizen, gaan ze door verschillende fasen. Barker (1990) onderzocht deze fasen van culturele aanpassing en benoemde ze als volgt (in Pedersen, 1995);

1. Honeymoon stage; de fase waarin alles nieuw, spannend en fascinerend is.
2. Distress stage; ook wel de cultureel shock, geeft een gevoel van verwarring.
3. Re-integration stage; bewustwording van de cultuur om je heen, maar met een vijandige, negatieve houding bekeken.
4. Autonomy stage; begrip van de twee culturen en hun verschillen.
5. Independence stage; het waarderen en genieten van de verschillen tussen de culturen.

Deze verschillende fasen zijn uitgetekend in figuur 2.2. Hier is goed te zien dat de lijn een w-curve

Figuur 2.2 W-curve; fasen van aanpassing in een nieuw land

Bron: www.bath.co.uk/international/

maakt, die typerend is voor de culturele aanpassing. We kunnen er echter niet vanuit gaan dat bij een verhuizing alle leden van een gezin zich in dezelfde fase bevinden. Wanneer ouders opgewonden zijn bij aankomst, kunnen de kinderen juist erg teleurgesteld zijn vanwege het afscheid van de vorige woonplek (Van Bochaute, 2002). Ook wie graag weggaat uit zijn eigen land, voelt zich onzeker (Ali, 2003). Meestal gaat het om de mannen die uitgezonden

worden en in sommige gevallen mag de vrouw niet werken in het nieuwe land. Kinderen gaan vaak naar een internationale school, maar moeten ook daar aansluiting proberen te vinden bij hun leeftijdsgenoten. Veel expat-kinderen hebben hechtingsproblemen, zowel aan mensen als aan plekken en de kinderen groeien vaak (erg) beschermd op (Ali, 2003). Tegenover deze nadelen staat vaak een riante woonplek, een goed salaris voor de ouders en hierdoor veel mogelijkheden om te reizen, een uitdagend leven en soms personeel in huis.

In vroegere literatuur werd voornamelijk negatief geschreven over expat-kinderen. Ze zouden niet goed functioneren, vervreemd raken en geen 'wortels' ontwikkelen (Park, 1928; Stonequist, 1935). Deze negatieve klank verminderde onder meer door McCaig (1992), die de *global nomads* in een positiever daglicht stelde.

Tegenwoordig zijn zowel negatieve als positieve geluiden te horen, hoewel veel hiervan paradoxaal zijn. Een voorbeeld hiervan is; hoge mobiliteit van gezinnen leidt vaak tot een goede band met mensen over de hele wereld (positief), maar het verhuizen leidt hierdoor tot moeilijke afscheidsmomenten en het verlies van contact met personen (negatief). Toch is er ook aan deze pijn een keerzijde, hierdoor ontwikkelen veel expat-kinderen juist weer empathie voor anderen (positief) (Pollock en Van Reken, 2009).

In tabel 2.1 en 2.2 zijn een aantal voordelen en uitdagingen voor expat-kinderen uit de literatuur op een rij gezet. Deze zijn opgesplitst in persoonlijke eigenschappen en attitude/ vaardigheden die de expat-kinderen bezitten of ontwikkelen doordat ze een expat-leven leiden. De tabellen zijn samengesteld uit literatuur van; Van Bochaute (2002), Pollock & Van Reken (2009), Hiltrop & Janssen (1990) en Fail, Thompson en Walker (2004). In tabel 2.1 is te zien welke persoonlijke eigenschappen expat-kinderen ontwikkelen ten gevolge van hun mobiele levensstijl. Wat opvalt in de literatuur is dat bijvoorbeeld Pollock en Van Reken (2009) veelal schrijven over de toegevoegde waarde van het expat-leven, ook al zetten ze hier wel een paar kanttekening bij, terwijl Fail, Thompson en Walker (2004) duidelijk stellen dat de expat-kinderen ook te maken krijgen met cultuurschok, een verwarrende loyaliteit en dat expat-kinderen zich onbegrepen voelen.

Tabel 2.1 Persoonlijke eigenschappen van expat-kinderen	
Persoonlijke eigenschappen	
+	-
Flexibiliteit	Bevooroordeeld
Aanpassingsvermogen	Verwarrende loyaliteit
Zelfverzekerdheid	Arrogantie
Cross-culturele verrijking	Verlatingsangst
Empathie	Onbegrepen
Open voor verandering	Moeite met thuiscultuur
Aangepast van; Van Bochaute (2002), Pollock en Van Reken (1990) en Fail (2004)	

Tabel 2.2 Attitude en vaardigheden van expat-kinderen	
Attitude/ vaardigheden	
+	-
Breed wereldbeeld	<i>Rootlessness</i>
Netwerken	<i>Restlessness</i>
<i>Blending in</i>	Cultuurschok
Sociale vaardigheden	Oppervlakkige contacten
	Sociale ontwrichting
Aangepast van; Van Bochaute (2002), Pollock en Van Reken (1990) en Fail (2004)	

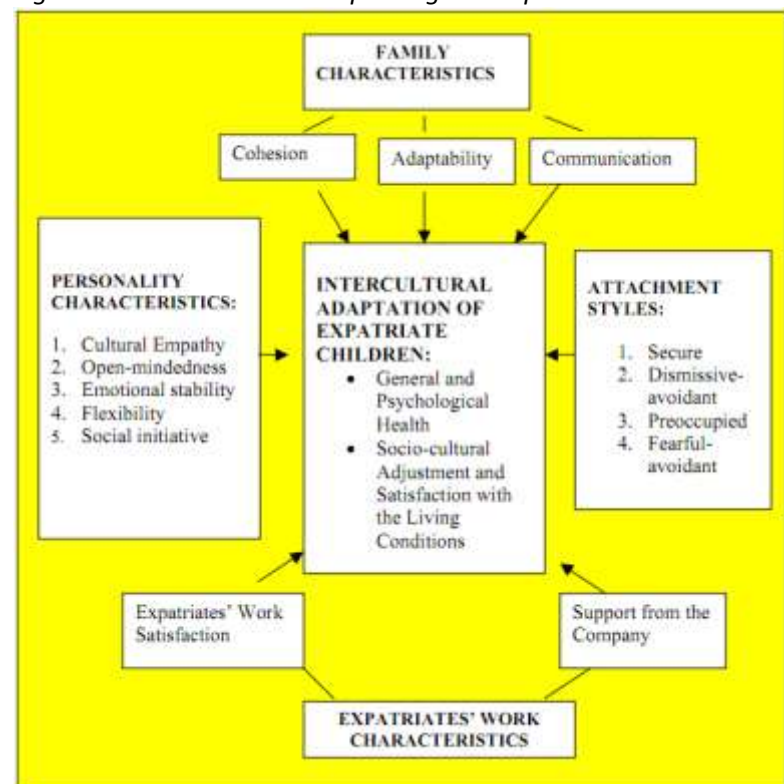
Begrippen die wellicht verduidelijking vragen;

- Verwarrende loyaliteit; hoor je bij de cultuur van je ouders, de cultuur van het land waar je woont of de cultuur van de nationaliteit van je vrienden? Wie moet je steunen en wat voor consequenties heeft dit?
- Moeite met thuiscultuur; in welk land of in welke cultuur hoor je 'thuis'?
- Cross-culturele verrijking; je makkelijk culturen eigen maken en een brede interesse hebben in verschillende samenlevingen en mensen buiten hun paspoortcultuur.
- Blending in; het vermogen om gemakkelijk te mengen in een groep.
- Rootlessness; het gebrek aan het hebben van 'wortels' op een bepaalde plek.
- Restlessness; een gevoel van onrust hebben, je altijd willen verplaatsen.

In tabel 2.1 en 2.2 wordt aangegeven dat er zowel voordelen als nadelen kleven aan het mobiele leven van de expat-kinderen. Toch gelden niet al deze voor- en nadelen voor alle expat-kinderen. De persoonlijke eigenschappen die een kind vooraf aan de verhuizing al heeft ontwikkeld, of zelfs al in zich had, spelen uiteraard ook een rol. Een kind dat niet erg sociaal is zal in mindere mate de sociale vaardigheden kunnen 'uitbuiten' ten opzichte van een kind dat altijd al makkelijk contact maakte met anderen.

Ali (2003) benoemt in het proces van interculturele aanpassing, het aanpassen aan een nieuwe omgeving in een nieuw land, van de kinderen een aantal persoonlijke kenmerken als kenmerken die samenhangen met een goede aanpassing. Dit is te zien in figuur 2.3. Volgens Ali (2003) gelden er twee beslissende punten waar de interculturele aanpassing van expat-kinderen vanaf hangt, dit zijn de algemene en psychologische gezondheid en de sociaal-culturele aanpassing. Onder de psychologische gezondheid van het kind wordt het welbevinden, zich goed voelen, verstaan en de sociaal culturele aanpassing is in relatie tot de tevredenheid over de leefomstandigheden. In het model van Ali (2003), te zien in figuur 2.3, is goed te zien waar volgens haar de interculturele aanpassing van expat-kinderen van afhangt. Verder heeft de

Figuur 2.3 Interculturele aanpassing van expat-kinderen

Uit Ali (2003) *Determinants of inter-cultural adaptation among expatriate children*, aangepast van Caligiuri, Hyland en Joshi (1998) en Parker en McEvoy (1990).

gezinscohesie, de communicatie binnen het gezin en het aanpassingsvermogen van het gezin een rol in de interculturele aanpassing van het expat-kind en speelt de hechtingsstijl van het kind aan de ouders een rol, hoewel deze stijlen niet in iedere situatie dezelfde invloed hebben.

Ali (2003) onderscheidt vijf persoonlijke kenmerken die het interculturele aanpassingsvermogen van het kind bevorderen (zie figuur 2.3);

- Culturele empathie
- Ruimdenkendheid
- Emotionele stabiliteit
- Flexibiliteit
- Sociaal initiatief

Uit de regressie-analyse van Ali (2003) blijkt vervolgens dat emotionele stabiliteit, gevolgd door sociaal initiatief en ruimdenkendheid het meest bijdragen aan de interculturele aanpassing van de kinderen. Volgens Pollock & Van Reken (2009) zouden ook intelligentie en nieuwsgierigheid hierbij een rol spelen.

3

Place en place-attachment

Het woord 'plek' wordt in het Nederlands vaak gebruikt en iedereen heeft een idee over de betekenis ervan. Binnen de (humanistische) geografie wordt er echter onderscheid gemaakt tussen *place* (plek) en *space* (betekenisloze ruimte). Wanneer een ruimte betekenis wordt toegekend door een persoon, wordt deze ruimte een persoonlijke plek. *Place is space that is special to someone*, volgens VanClay (2008). Een plek bestaat dus pas wanneer we de betekenis ervan toekennen. Betekenis toekennen aan de wereld wordt door Relph (1976) omschreven als een menselijke behoefte (*human need*).

3.1 Place

Volgens verschillende geografen moet deze (betekenisvolle) 'plek' aan voorwaarden voldoen. Een plek moet, volgens Gieryn (2000) en VanClay (2008) een geografische locatie hebben, net als een materiële vorm (*physicality*) en betekenis en waarde voor een persoon. De geografische locatie van de plek kan geuit worden in coördinaten, het is een unieke plek in het universum. De materiële vorm van de plek geeft weer dat de plek een fysieke vorm heeft en het derde aspect, duidt op een investering die gedaan wordt in de plek, waardoor er betekenis en waarde aan gehecht wordt. Zonder deze betekenis, identificatie of representatie is een plek geen plek (Gieryn, 2000). Ruimtes worden door sociale en culturele processen omgetoverd tot betekenisvolle plekken (VanClay, 2008). De betekenis die mensen aan plekken geven kan afhangen van de ervaringen die op die plek zijn opgedaan. De persoonlijke betekenis die van een ruimte een plek maakt, kan ingebed raken in herinneringen en gemeenschappelijke verhalen, die met positieve dan wel negatieve gevoelens geassocieerd kunnen worden (VanClay, 2008). De betekenis van plekken kan dus ook door bepaalde groepen gedeeld worden. Dit proces van betekenisloze ruimte veranderen in betekenisvolle plekken, wordt ook wel *place-making* genoemd en kan plaatsvinden op verschillende niveaus; op individueel niveau, op groepsniveau en door culturele processen (Altman en Low, 1992). Toch moet de werkelijke connectie die men maakt met de plek, de binding, plaatsvinden op het individuele niveau om een eigen *place-attachment* te kunnen ontwikkelen (VanClay, 2008). Omdat deze betekenis of band met een plek voor iedereen anders en persoonlijk is, hebben plekken meerdere betekenissen en zijn plekken meervoudig. Op plekken worden sporen achtergelaten (*traces*), die wel of niet een materiële vorm hebben. Materiële sporen zijn bijvoorbeeld gebouwen, wegen en beelden en niet-materiële voorbeelden van sporen zijn activiteiten, emoties en gebeurtenissen (Anderson, 2010). Hierdoor ontstaan vaak ook conflicten over plekken; wanneer een individu of een groep een bepaalde plek verandert en hierdoor dus sporen achterlaat, zal dit de band die een ander heeft met deze plek namelijk ook beïnvloeden.

Voor dit onderzoek is het belangrijk dat een plek een ruimte is met een betekenis die door een individu, in dit geval het expat-kind, aan de plek is toegekend. De plekken die de aandacht krijgen in dit onderzoek zijn namelijk de favoriete plekken en de hekelplekken van de kinderen. Aan deze plekken is dus een positieve dan wel negatieve waarde toegekend wanneer ze op deze manier benoemd worden door de kinderen.

Verder is het goed te benadrukken dat dit onderzoek zich voornamelijk richt op niet materiële sporen, bijvoorbeeld emoties of herinneringen, die de kinderen verbinden aan de plek. Materiële sporen zijn namelijk moeilijk te onderzoeken wanneer de betreffende plekken niet door de onderzoeker worden bezocht.

3.2 Place-attachment

De emotionele band met plekken is door vele geografen onderzocht (Tuan, 1977; Hernandez en Hidalgo, 2001; VanClay, 2008; Anderson en Jones, 2009; Manzo, 2003; Hay, 1998). Het probleem bij deze studies, zo geven VanClay (2008) en Hidalgo en Hernandez (2001) aan, is dat er geen

overeenstemming was over het gebruik van begrippen als *place-attachment*, *place identity* en *sense of place*; “*There was no agreement regarding its name, definition or the methodological approach best suited to deal with it*” (Hidalgo en Hernandez, 2001). Wel is men het er over eens dat de begrippen betrekking hebben op het toekennen van betekenis of een emotionele band aan een plaats.

Bij deze scriptie ga ik uit van het begrip *place attachment* en hou ik hierbij de volgende omschrijving aan van Goodrich en Sampson (in VanClay, 2008);

“Place attachment is defined as an affective bond or link between people and specific places.”

Niet alleen de fysieke onderdelen van een plek, maar ook onder andere de sfeer, de geluiden, geuren en kleuren maken deel uit van de manier waarop we een plek ervaren. De binding aan een plek is vaak gebaseerd op emoties of de herinnering die deze plek oproept.

Plekbinding kan volgens Altman en Low (1992) in verschillende banden met een plek worden opgedeeld:

1. Genealogische band (een band door geboorte, familiegeschiedenis)
2. Economische band
3. Band door verlies of vernietiging van de plek
4. Cosmologische band (een plaats die symbol staat voor de kosmos)
5. Religieuze of spirituele band
6. Band door vertellingen

Door deze banden met een plek wordt het fysieke landschap gevuld met betekenissen. Het betekenis geven aan plekken en hierover communiceren is belangrijk, omdat individuen vervolgens hun identiteit hieraan kunnen ontleen. Door verhalen te vertellen over onze plekken, creëren, controleren, bevestigen en bekrachtigen we onze binding met een plek (VanClay, 2008).

Van de eerder genoemde processen, zullen de genealogische band, de band door verlies van een plek en de band met een plek door vertelling waarschijnlijk de grootste rol spelen in het leven van de expats vanwege het mobiele leven dat zij leiden omdat zij door het verhuizen ervaring hebben met afscheid nemen van een plek.

Hoewel VanClay (2008) argumenteert dat *place attachment* voornamelijk refereert aan het hebben van positieve gevoelens met een betrekking van de plek, ga ik er voor mijn thesis, net als Tuan (1977) en Anderson en Jones (2009), vanuit dat je zowel door positieve als negatieve gevoelens en ervaringen een band kan hebben met een plek.

3.2.1 *Communities en identiteit*

Hoewel plekbinding persoonlijk en individueel is, is het ontwikkelen van deze plekbinding door middel van vertellingen dit niet. Om een verhaal te vertellen, moet er immers een toehoorder zijn. Deze toehoorder voorziet je van feedback en een bevestiging of ontkenning, waardoor jouw persoonlijke binding met de plek weer kan veranderen. Op deze manier vorm je een deel van je eigen identiteit aan de hand van plekken. Voor het ontwikkelen van je identiteit heb je dus anderen nodig, een referentiekader. Hetzelfde geldt voor het ontwikkelen van plekbinding. Bij deze ontwikkeling speelt niet alleen de plek zelf een rol, maar ook de gemeenschap. Sampson en Goodrich (2009) bevestigen dit: “The role of community in attachment to place, belonging and identity is central.” Deze gemeenschappen, zo vervolgen Sampson en Goodrich, bieden ruimte voor sociale interactie waarin betekenissen worden besproken, waardoor individuen kunnen uitdragen wie zij zijn. De gemeenschappen zijn echter wel begrensd, want als dat niet het geval was, zou er geen onderscheid gemaakt kunnen worden tussen de ene en de andere gemeenschap; “*Communities arise out of a need to distinguish groups of people from others. Symbolic boundaries [...] provide people with a referent for their personal identities*”, Sampson en Goodrich (2009).

Expatriates op een bepaalde plek zoeken elkaar vaak op en vormen zo hun eigen *community*, omdat ze van elkaar weten dat ze hetzelfde mobiele leven hebben. Hierdoor is het makkelijker om met iemand te praten en je met iemand te identificeren. In het expat-leven is zowel het gezin als de gemeenschap erg belangrijk voor de ontwikkeling van identiteit (Caligiuri et al, 1998; Ali, 2003). We kunnen er dus vanuit gaan dat deze gemeenschap ook in de plekbinding een rol speelt. Fail,

Thompson en Walker (2004) benadrukken zelfs dat third culture kids zich veel meer verbonden voelen met andere mensen in de vorm van relaties dan met een bepaald land, zelfs wanneer deze mensen niet meer in de buurt zijn.

3.2.2 Rootlessness en restlessness

Veel expat-kinderen hebben moeite met het beantwoorden van vragen over hun afkomst of achtergrond. ‘Waar kom je vandaan?’ wordt vaak door hen gezien als één van de moeilijkste vragen om (kort) te beantwoorden. Het citaat hieronder illustreert dit;

“Where are you from?”

“What does this person mean by ‘from’? Is he asking my nationality? Or maybe it’s ‘Where were you born?’ Does he mean ‘Where are you living now?’ or ‘Where did you come from today?’ Or does he mean ‘Where do your parents live now?’ or ‘Where did you grow up?’. Actually, does he even understand what a complicated question he asked me? Is he just polite [...] or is he really interested?” (Pollock en Van Reken, p. 124).

Met *rootlessness* wordt letterlijk het gebrek aan het hebben van wortels bedoeld. Veel kinderen die op verschillende plekken zijn opgegroeid hebben niet een duidelijk aanwijsbare plek waar zij zijn ‘geworteld’. Over het algemeen is het zo dat mensen met een sterke plekbinding en dus sterk geworteld, vaak in hoge mate het gevoel hebben ergens te ‘horen’ (VanClay, 2008). Deze *rootedness* (“geworteldheid”) wordt ook wel *belongingness* of *community connectedness* genoemd. Het begrip *roots* verwijst naar een thuisland (*homeland*) waar mensen vandaan komen en op een bepaald moment naar terug willen keren. Voor expat-kinderen geldt soms dat ze in dit land nog nooit hebben gewoond, dit zou een voorbeeld kunnen zijn van een genealogische band met een plek, die door de familiegeschiedenis tot stand is gekomen.

Voor kinderen die op één plek opgroeien geldt dat hun emotionele en hun fysieke ‘*sense of home*’ (het gevoel van thuis zijn) overeenkomen. Voor expat-kinderen is dat vaak niet het geval. *Home* impliceert hierbij een emotionele plek, een plek waar je je ‘thuis’ voelt (Storti, 2001). Je ergens thuis en op je plek voelen is belangrijk voor mensen. Het draagt bij aan het persoonlijke welzijn, de algemene gezondheid en levensvoldoening (VanClay, 2008). VanClay vervolgt, met een citaat van Edward Relph; ‘*Place is fundamental to humanity, for ‘to be human is to live in a world that is filled with significant places: to be human is to have and to know your place’.*

Het wordt dus belangrijk geacht om een plek te hebben waar je je ‘op je plek’ voelt. Maar wat als je niet weet waar ‘jouw plek’ is? Wat moet je doen als je je nergens echt thuis voelt en hier continu naar blijft zoeken? Mensen die verhuizen van de ene naar de andere locatie, leren hoe zij snel een band op kunnen bouwen met hun nieuwe ‘plek’, al is deze soms oppervlakkig. Zij beschouwen *place making* meer als een cognitief proces, terwijl anderen dit als een meer ‘*embodied*’ proces zien (VanClay, 2008).

Een bepaalde binding met een plek is ook in te beelden, dit leidt tot een zogeheten *imagined attachment to place*. Dit komt vooral voor wanneer je een band opbouwt met een plek waar je zelf nog nooit bent geweest. Ook dit zou van toepassing kunnen zijn op de expat-kinderen, die niet opgroeien in het *homeland* van de ouders.

3.3 Kinderen en plekken

Waarom is het belangrijk om plekken te onderzoeken? En wat is er zo bijzonder aan plekken en kinderen? Allereerst is de groep ‘kinderen’ een lange tijd niet onderzocht en toen zij wel werden onderzocht, was dit voornamelijk door middel van observaties en interpretaties van volwassenen. Pas sinds een aantal decennia wordt ook werkelijk aan de kinderen zelf gevraagd hoe zij het ervaren om kind te zijn en, binnen de geografie, naar wat voor relatie zij hebben met plekken. Holloway en Valentine omschrijven het doel van het onderzoeken van de periode van het kind-zijn als volgt;

‘One of the most important contributions that researchers within geography can make to childhood studies is to illustrate the importance of place. By doing so, geographers can add texture and detail to the analysis make of childhood as a sociological construct. Geographical

Studies highlight that conceptions (opvattingen) of childhoods are temporally as well as spatially specific. Holloway en Valentine (2000)

Opvattingen over jeugd en het kind-zijn veranderen door de jaren heen en zijn niet alleen tijdgebonden, maar ook plekgebonden. In de middeleeuwen werden kinderen gezien als kleine volwassenen. In de zestiende eeuw kwam hier verandering in, toen de hogere klassen hun kinderen als 'playthings' begonnen te zien, dit veranderde de kijk op kinderen. Toch bleven kinderen lang 'minder' dan volwassenen en werd ook onderzoek naar kinderen minder waarde toegekend dan onderzoek naar andere onderwerpen (Holloway en Valentine, 2000). Tegenwoordig proberen we kinderen als 'social actors' te onderzoeken, niet als passieve niet-volwassenen. Er is bovendien een sub-discipline binnen de geografie tot stand gekomen die 'children's geographies' genoemd wordt, waarbij de nadruk wordt gelegd op het dagelijks leven van kinderen. Binnen deze sub-discipline past deze scriptie hierdoor goed, omdat hierin ook de nadruk wordt gelegd op het dagelijks leven van de expat-kinderen.

De fysieke en psychologische ontwikkeling van kinderen is voor de waarneming van en de interactie met hun leefomgeving van groot belang. Voor jonge kinderen is deze interactie namelijk anders dan voor oudere kinderen. Holloway en Valentine (2000) stellen dat de nadruk in geografisch onderzoek met betrekking tot kinderen en plekken steeds meer richting de sociologische kant gaat in plaats van de psychologische kant. Dit betekent dat de focus verschuift van de ontwikkelingstheorie naar de sociale en culturele dimensies van het kind-zijn (*childhood*).

De psycholoog Jean Piaget heeft met zijn onderzoek naar de cognitieve ontwikkeling van kinderen een grote rol gespeeld in wetenschappelijk onderzoek naar kinderen. Piaget (1950) onderscheidde vier verschillende fasen (*stages*) van ontwikkeling. Deze fasen werden vervolgens niet alleen overgenomen binnen de ontwikkelingspsychologie, maar ook in andere vakgebieden.

Tabel 3.1 Het inzicht van kinderen in hun omgeving

	Input vanuit de omgeving	Cognitief proces
Sensori-motorische fase (0-2 jaar)	Ontdekken van het eigen lichaam. Beweging van objecten door eigen lichaamsbewegingen. Observatie van de beweging van objecten.	Bewustwording van het eigen lichaam. Objecten positioneren ten opzichte van zichzelf. Gevoel voor omvang en schaal.
Preoperational fase (2-7 jaar)	Beelden van plekken door verhalen, boeken en televisie. Grote zintuiglijke input door toenemende mobiliteit. Begin van het ontdekken van plaats door spel.	Begin van het vermogen een eigen plek in de wereld te vertegenwoordigen. Onderscheiden van vormen van objecten. Ontwikkeling van een ruimtelijk ordeningssysteem. Associatie van plekken met activiteiten en gedrag.
Concreet operationele periode (7-11 jaar)	Meer bewegingsruimte, niet alleen thuis. Verschillende spelvormen en sociale activiteiten. Verschillende reiservaringen. Meer beelden van plekken dichtbij via formeel onderwijs.	Meer detail en precisie in mental maps. Meer gevoel voor richting en afstand. Herinnering van plekken en gebeurtenissen. Ontwikkeling van grote hoeveelheid verschillende beelden van plekken. Begrip van sociale regels van plekken.
Formeel operationele periode (11+)	Vrije mogelijkheden om zelfstandig te reizen/verplaatsen. Meer beelden van plekken ver weg via formeel onderwijs en eigen interesse. Ontwikkeling van voorkeur voor plekken.	Precieze mental maps van grote gebieden kunnen maken, hoewel persoonlijk gekleurd. Meer kennis van plekken ver weg.

Aangepast uit Holloway & Hubbard (2001) en Belsky (2007)

Tabel 3.1 laat zien hoe de cognitieve ontwikkeling verloopt ten opzicht van de omgeving van de kinderen. Voor dit onderzoek is vooral de bewegingsvrijheid van de kinderen van belang en de mogelijkheid tot het associëren van bepaald gedrag met plekken. Wanneer de kinderen hun huis niet zouden verlaten, zou de plek daar buiten, in dit geval Bamako, irrelevant zijn en daar gaan we niet vanuit. Als de kinderen nog geen plekken zouden kunnen associëren met activiteiten en gedrag, zou het onderscheid tussen plekken minder belangrijk zijn. Het onderscheid dat nu door de kinderen vanaf een jaar of zeven wel gemaakt kan worden is bijvoorbeeld het onderscheid tussen de straat, thuis en de school, met op iedere plek andere sociale regels en verwachtingen.

In tabel 3.1 is een scheiding te zien bij de leeftijd van zeven jaar. De kinderen gaan zich op die leeftijd niet alleen thuis, maar op meerdere plekken bewegen en hebben herinneringen van plekken en gebeurtenissen. Vanaf een jaar of zeven is het dus ook mogelijk met de kinderen te praten over plekken waar ze niet fysiek aanwezig zijn, omdat ze zich deze kunnen herinneren. Ook Tuan (1977) noemt de leeftijd van zeven jaar; *“From the age of seven the child is able to conceptualise space in it’s different dimensions [...] She can see landscape as a segment ‘out there’ but also recognize it as an enveloping, penetrating force. Since children are more unburdened by worldly cares than adults, and are mainly unfettered by learning, they are open to the world.”*

Binnen de geografie was Yi-Fu Tuan één van de eerste onderzoekers die door kinderen te onderzoeken een beeld probeerde te krijgen van hoe een connectie met een plek wordt opgebouwd en hoe de ervaringen van de kinderen verbreden en ontwikkelen naar mate het kind ouder wordt (Cele, 2006). Het is soms moeilijk om een ervaring van een plek in woorden uit te drukken. Wanneer er interactie plaatsvindt met een plek zijn onze gevoelens, herinneringen en gedachten namelijk constante reacties op objecten, mensen en de plek zelf (Cele, 2006).

Kinderen verkennen hun omgeving continu en doen dit door lichamelijk met hun omgeving in contact te komen; *“They smell, touch, taste, climb, swing, bend and stroke objects. They balance on things, they use smell for direction, they take their shoes off in the grass and they stamp in puddles. They let their bodies explore place in order to understand it, to gain knowledge”* (Cele, 2006, p. 37). Robert Hay (1998) onderzocht de plekbinding die mensen opbouwden gedurende hun hele leven en deelde hierbij het leven van de mensen in in drie periodes. Hay concludeerde dat voor elk van de drie periodes de plekbinding het sterkst was voor de groep die opgroeide op één plek. Het ligt dus in de verwachting dat de expat-kinderen geen sterke band ontwikkelen met een plek als Bamako wanneer ze hier voor een bepaalde periode, bijvoorbeeld vier jaar, wonen.

Het gebruik van plekken door kinderen wordt gekenmerkt door het spelen (Holloway en Valentine, 2000; Cele, 2006), ook al wordt het spelen beperkt door volwassenen. Kinderen hebben door de (sociale) angsten van hun ouders en andere volwassenen een sterk beperkte mobiliteit. De mate waarin kinderen de ruimte hebben om te kunnen spelen is van wezenlijk belang voor hun ontwikkeling en welzijn net als de zelfstandige toegang tot de directe omgeving (Cele, 2006; Opie, 1993). Morgan (2010) voegt hier aan toe dat kinderen die bezig zijn met het onderzoeken en het verklaren van de wereld een nieuwe plek bezoeken en vervolgens, wanneer er hier iets onvoorspelbaars gebeurt, weer terugkeren naar de veilige plek in de buurt. Toch houden kinderen vol en kunnen ze met deze spannende, nieuwe plek alsnog een positieve band krijgen.

Plekken en mensen, dus ook kinderen, zijn voortdurend in interactie met elkaar. Kinderen communiceren omdat ze de wereld om zich heen willen leren kennen, maar vooral omdat het leuk en spannend is. Deze continue wisselwerking maakt dat de kinderen zichzelf ontwikkelen door de interactie met plekken en een plek creëren waar ze zich mogelijk ‘thuis’ gaan voelen; *‘It is through dynamic and fluid movements that children constitute a sense of belonging to the places in and around their homes’* (Cele, 2006, p. 38).

3.4 Actoren die van invloed zijn

Een groot verschil tussen de leefwereld van kinderen en die van volwassenen is dat die van kinderen grotendeels door anderen actoren dan henzelf gevormd wordt (Holloway en Valentine, 2000). Kinderen zijn dus voor de ontwikkeling van hun omgeving en hierdoor van hun identiteit voor een deel afhankelijk van anderen. Dit geldt zowel voor expat-kinderen als voor kinderen die niet in verschillende landen wonen. De punten die volgens Pollock en Van Reken (2009) verschillen zijn dat expat-kinderen sterker beïnvloed worden door hun verzorgers en door de werkgevers van hun ouders.

In principe brengt elke 'groep' zijn eigen *home culture* met zich mee, waarmee kinderen op die manier leren om te gaan. Actoren die een rol spelen in het leven van expat-kinderen zijn volgens Pollock en Van Reken (2009) de volgende (zie ook figuur 3.1):

- **Ouders** : Zij brengen niet alleen beide een eigen *home culture* met zich mee, het zijn ook, tot de leeftijd van ongeveer acht jaar, de 'voorbeelden' voor de kinderen in gedrag. Kinderen identificeren zich tot die tijd grotendeels aan hun ouders. Bovendien stellen ouders regels waar een kind zich aan moet houden.
- **Paspoort cultuur** : De cultuur van het paspoort van het kind, ook al woont het misschien in een ander land dan die van zijn of haar nationaliteit, heeft ook invloed op het dagelijks leven. Vaak woont er familie in dit land of vertellen ouders hoe het land is.
- **Host culture** : De cultuur van het land waar je terecht komt als expat-kind heeft invloed omdat je je gedrag vaak naar de cultuur van dat land moet aanpassen. Expat-kinderen zien veel 'nieuwe' dingen om zich heen en moeten vaak rekening houden met culturele verschillen.
- **Gemeenschap** : De 'community', vaak van expats of landgenoten, wordt vaak opgezocht voor sociale activiteiten. In deze subcultuur leren de kinderen de *lifestyle* van de 'derde' cultuur. Vaak vinden expat-kinderen snel aansluiting bij de anderen kinderen in deze gemeenschap. Ze weten allemaal wat het is om vaker afscheid te moeten nemen door verhuizing en kunnen zich goed in elkaar verplaatsen.
- **School** : Ook op school is er sprake van een 'cultuur', die tot uiting komt in het curriculum en in het lesgeven van de docenten. Moeilijk voor expat-kinderen is wel dat dit niet op iedere school gelijk is.
- **Vriendjes** : Veel expat-kinderen hebben vriendjes van over de hele wereld en kinderen leren keer op keer hun meningen en gedrag bij te stellen of aan te passen aan wat zij denken dat 'juist' is.
- **Verzorgers** : Vaak zijn er bij expat-gezinnen *nanny's* in huis om op de kinderen te passen. Omdat de kinderen veel tijd met deze oppas doorbrengen en deze *nanny* vaak niet dezelfde achtergrond heeft als de ouders in het gezin, krijgt hij of zij een aparte 'rol' in het leven van de kinderen.
- **Werkgever ouders** : Behalve de expat-community speelt ook de werkgever van de ouders van de kinderen een grote rol. Het maakt namelijk wel uit of je vader of moeder diplomaat, militair of zendeling is, bij elk van deze beroepen hoort een aparte 'subcommunity' en dus een andere cultuur.
- **Media**: ook de verschillende boekjes, films, cd's en computerspellen hebben invloed op de wereld van de expat-kinderen. Niet alleen het beeld dat wordt overgebracht is hierbij belangrijk, maar ook de taal waarin en de manier waarop dit wordt gedaan. Zowel op school als thuis wordt er aandacht besteed aan de verschillende media.

Figuur 3.1 Actoren in het leven van een expat-kind

Aangepast van; Pollock en Van Reken (2009), figuur 4-2. Possible multiple cultures in a TCK's world.

Ook voor de expat-kinderen in Mali zijn deze actoren zeer waarschijnlijk van invloed op hun leefwereld, omgeving en op de binding die zij hebben met bepaalde plekken. Hoe de kinderen en ouders dit zelf zien, komt aan de orde in hoofdstuk 7.

Methodie

4.1 Inleiding

Om antwoord te kunnen geven op de vraag “Hoe beleven expat-kinderen de plek Bamako?” is het allereerst belangrijk om een locatie te vinden waar het mogelijk is het leven van de expat-kinderen te onderzoeken. Om deze beleving te kunnen onderzoeken zijn observaties en interviews gebruikt als methoden.

Om onderzoek te kunnen doen binnen de expat-wereld, was het allereerst belangrijk om een plek te vinden waar dit onderzoek gedaan kon worden. Na correspondentie met directeuren van verschillende internationale scholen en het uitzoeken van andere mogelijkheden, bleek dat er in Bamako, de hoofdstad van Mali, voor mij een gelegenheid was om te verblijven én op locatie het onderzoek uit te voeren. Op basis van een van tevoren geïnventariseerd aantal potentiële respondenten is uiteindelijk de knoop doorgemaakt om Bamako tot onderzoekslocatie te maken.

4.2 Data-verzameling in Bamako

Het verzamelen van data kan op verschillende manieren gebeuren. Hierbij lopen de onderzoekssituaties van informeel tot formeel gestructureerde situaties en de reactievormen zijn vervolgens verbaal (mondeling of schriftelijk) en niet verbaal, bijvoorbeeld in het geval van observaties (Segers, 1999).

In dit onderzoek verliep de dataverzameling via mondelinge, semigestructureerde interviews en participerende observaties. Voor deze methoden is gekozen omdat zij samen een goed beeld kunnen geven van zowel de eigen ervaringen van de respondenten, die immers worden geïnterviewd, als het gedrag ter plekke, aan de hand van de observaties. Er wordt dus een beeld gevormd van binnenuit en van buitenaf. Samen geeft dit een redelijk compleet beeld van het leven van de onderzochte groep.

De interviews die werden afgenomen waren vooral gericht op het dagelijks leven van de expat-kinderen in Bamako en make hierdoor deel uit van het ‘culturele interview’ (Evers, 2007). Bij culturele interviews wordt er gekeken naar het alledaagse. Het dagelijks leven van de kinderen stond bij de interviews met name centraal.

4.2.1 Interviews

Om informatie te verzamelen over de plekbinding van de kinderen is ervoor gekozen om interviews af te nemen met zowel kinderen als hun ouders, omdat ouders de informatie van de kinderen kunnen aanvullen voor de onderzoeker, zeker als het gaat om jonge kinderen. De interviewvragen waren van tevoren uitgewerkt, zowel in het Engels als in het Nederlands (zie bijlagen 12.1 tot en met 12.4). Gedurende het onderzoek bleek dat deze vragenlijst voor de hele jonge kinderen (tot en met zeven jaar) vrij uitgebreid en te ingewikkeld was. Met deze redenen is er nog een vragenlijst voor de kinderen van vier tot zeven jaar aan de interviews toegevoegd, om de interviews met de jonge kinderen eenvoudiger te kunnen houden (bijlage 12.5). Aandachtspunten bij het afnemen van de interviews waren; actief luisteren, tussendoor samenvatten en bevestiging vragen en doorvragen. Bij ieder interview afgenomen is gelet op de locatie; vrijwel alle interviews werden afgenomen op een (zeer) rustige plek, zodat de digitale bestanden goed verstaanbaar zijn.

De vragen aan de ouders verschilden van de vragen aan de kinderen, maar de interviews hadden overeenkomstige thema's, namelijk;

- de gezinssituatie
- het verhuizen
- het dagelijks leven in Bamako

- kinderen en plekken in Bamako
- verschillende culturen

Ouders en kinderen werden apart van elkaar geïnterviewd om het geven van gewenste antwoorden of spanning weg te nemen (Evers, 2007). De interviews vonden plaats op de woonplek van de respondenten, voornamelijk om de kinderen een gevoel van veiligheid te kunnen geven, zodat zij zich meer op hun gemak zouden voelen en makkelijker over hun eigen leven zouden kunnen praten (Bushin, 2007).

Er is voor gekozen om de kinderen individueel te interviewen, om het gesprek persoonlijk, duidelijk en helder te houden (Punch, 2007). Twee kinderen wilden liever gezamenlijk geïnterviewd worden, en dit is ook gebeurd, dit is de enige uitzondering. Aan de ouders werd de keuze gelaten om individueel of gezamenlijk geïnterviewd te worden. Uiteindelijk resulteerde dit voor twee van de tien gezinnen in een gezamenlijk interview, de rest was individueel, voornamelijk om praktische redenen van de kant van de ouders.

Voordat het interview werd afgenomen, werden kinderen en ouders op de hoogte gesteld van de voicerecorder en werd hun toestemming gevraagd om hier gebruik van te maken. Ook werd er benadrukt dat het gesprek vertrouwelijk was. Uiteindelijk zijn er twee interviews deels in het Frans afgenomen, doordat bleek dat deze respondenten zich beter uit konden drukken in het Frans. Dit leverde twee Franstalige, negentien Nederlandstalige en vijf Engelstalige interviews op.

4.2.2 Interviews met kinderen

Onderzoek doen met kinderen is anders dan met volwassenen; kinderen denken anders en maken gebruik van andere vaardigheden. Verder worden zowel thuis als op school aangemoedigd om vaardig te zijn in verschillende vormen van communicatie zoals tekenen, vertellen en schrijven (Morrow, 2008). Morrow benoemt vier verschillen tussen kinderen en volwassenen in onderzoekssituaties;

1. Het referentiekader verschilt
2. Kinderen zijn kwetsbaar voor mogelijke uitbuiting in interactie met de onderzoeker
3. Het verschil in machtsverhouding (tussen kind en volwassene) kan problematisch zijn
4. De toegang tot de kinderen wordt door de ouders toegezegd of tegen gehouden.

Voor punt 2 en 3 geldt dat gepoogd is de kinderen informeel kennis te laten maken met mij als onderzoeker en het onderzoek door bezoeken aan de scholen en andere activiteiten. Op deze manier was ik geen totale onbekende wanneer het interview werd afgenomen.

Voor de toestemming (punt 4) geldt dat hiervoor de ouders van de kinderen werd gevraagd toestemming te geven, omdat zij in mijn ogen het beste konden inschatten of de kinderen open zouden staan voor het gesprek. Aan het begin van het interview legde ik de kinderen uit waar het 'gesprekje' over ging en vroeg ik nogmaals of zij wel met mij wilden praten. Verder werd benadrukt dat de kinderen geen dingen moesten vertellen en dat ze op ieder moment mochten zeggen dat ze wilden stoppen.

Het gebruik van verschillende onderzoeksmethoden motiveert kinderen om deel te nemen en hun ervaringen te delen (Trell en Van Hoven, 2010). In dit onderzoek is hier rekening mee gehouden door met de kinderen door het huis te lopen tijdens het interview en ook verschillende activiteiten niet tegen te houden, maar kinderen de ruimte te geven, tijdens het interview. Er werd getekend, gelezen, gedanst en gegeten. Om de kinderen meer deel uit te laten maken van het onderzoek, werd het dagboekje ontwikkeld, waarin de kinderen konden schrijven en tekenen. Dit dagboekje (zie bijlage 12.6) is uiteindelijk uit het onderzoek gehaald omdat het een grote investering van ouders en kinderen vroeg en het onderzoek vertraagde.

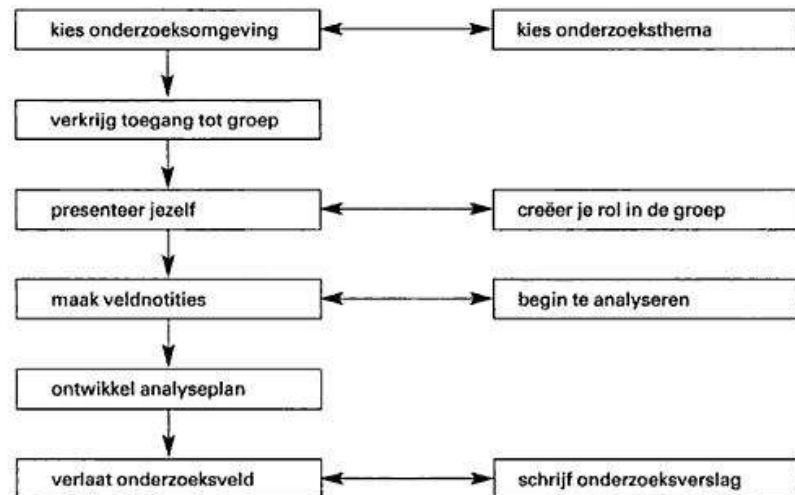
Verder mochten de kinderen zelf kiezen waar zij geïnterviewd wilden worden en in welke taal dit zou gebeuren. Hierdoor werd de autonomie van de kinderen aangesproken en kregen de kinderen de ruimte om de leiding te nemen (Morrow, 2008; Cele, 2006). Opvallend hierbij is dat de jonge kinderen vaak geen voorkeur aangaven voor een bepaalde plek en dat oudere kinderen, vanaf een jaar of 8, liever alleen, op hun eigen kamer de vragen wilden beantwoorden. Hierdoor werd door de

onderzoeker geprobeerd het idee dat het interview een 'test' zou zijn voor de kinderen (Cele, 2006) weg te nemen.

4.2.3 Participerende observatie

Participerende observatie is een waarnemingsmethode waarbij de verzameling van gegevens plaatsvindt door de onderzoeker vanuit een positie in het sociale systeem, dat onderwerp van onderzoek is (Segers, 1999). Voor dit onderzoek geldt dat de onderzoeker tijdelijk deel uitmaakte van de expat-gemeenschap in Bamako. Om de gewenste data te verkrijgen zijn de belangrijkste stappen in de observatie doorlopen aan de hand van het schema van Segers (1999) (zie figuur 4.1). Deze participerende observatie vraagt van de onderzoeker niet alleen een neutrale waarnemerskwaliteit, maar ook methodologische empathie. Hiermee wordt bedoeld dat de onderzoeker zich moet kunnen inleven in de groepsleden, maar ook voldoende afstand moet kunnen behouden om de onderzoekdoelen in de gaten te houden.

Figuur 4.1 Stadia in participerende observatie

Bron: Segers (1999) Schema 7.2. Stadia in participerende observatie

Omdat de interviews thuis plaatsvonden, was er altijd

de gelegenheid om het huis en de omgeving te observeren en hier aantekeningen van te maken. Verder hebben er observaties plaatsgevonden van het expat-leven van de gezinnen tijdens informele situaties zoals borrels, etentjes, afspraken, festiviteiten op de scholen en speelmomenten van de kinderen. Deze data is opgenomen in een logboek dat door de onderzoeker werd bijgehouden en dient als naslagwerk en ter aanvulling op de informatie die uit de interviews verkregen werd.

Datakwaliteit bij participerend waarnemen hangt erg af van de 'neutraliteit' en de zorgvuldigheid van de onderzoeker. Als voordeel heeft het participerend observeren dat de opgebrachte data 'levensechte' informatie oplevert, die bovendien op een veelzijdige wijze tot stand is gekomen (Segers, 1999). De onderzoeker heeft de taak om zo neutraal mogelijk te participeren, te observeren en te analyseren. De eigen bias van de onderzoeker wordt op deze manier verkleind, maar kan nooit helemaal verdwijnen. Het is van belang dat de onderzoeker empathie toont tijdens het onderzoek door begrip te tonen, de respondenten te respecteren en eerlijk te zijn (Evers, 2007), maar ook afstand houdt door middel van een kritische weging van de antwoorden die gegeven zijn. In dit onderzoek is gepoogd om afstand tot de gezinnen te houden door onder andere het expat-leven en de thema's eromheen te bespreken met mijn huisgenote in deze periode, die net als ik, 'nieuw' was in deze wereld.

4.3 Onderzoeksgroep

Om een goed beeld te krijgen van het leven van de plekbinding van expat-kinderen in Mali zijn zowel kinderen als ouders bevraagd voor dit onderzoek. Uiteindelijk leidde dit tot 26 interviews, met 13 ouders en 16 kinderen. In figuur 4.2 is te zien waar de ouders van de geïnterviewde kinderen zijn geboren. In figuur 4.2 is te zien dat veertien van de twintig ouders in Nederland zijn geboren, waarvan zes vaders en acht moeders. De overige landen zijn Burkina Faso, Benin, de Verenigde Staten en de Filipijnen.

Figuur 4.2 Geboorteland van de ouders van de expat-kinderen in Bamako

Eigen bewerking van www.maps.google.nl

De leeftijd van de kinderen die deel uitmaakten van dit onderzoek liep uiteen van 5 tot 15 jaar. Pollock en Van Reken (2009) benoemen de leeftijd van 0 tot 18 jaar als *'the developmental years'*, wanneer het gaat om de ontwikkeling van en tot een *third culture kid*. Belsky (2007) stelt dat kinderen tot en met 18 jaar (adolescentie) vaak nog afhankelijk zijn van hun ouders. Dit is belangrijk omdat het in dit onderzoek gaat om kinderen die met hun ouders naar een ander land verhuizen. Uiteindelijk namen er geen kinderen van 16 jaar of ouder deel aan het onderzoek.

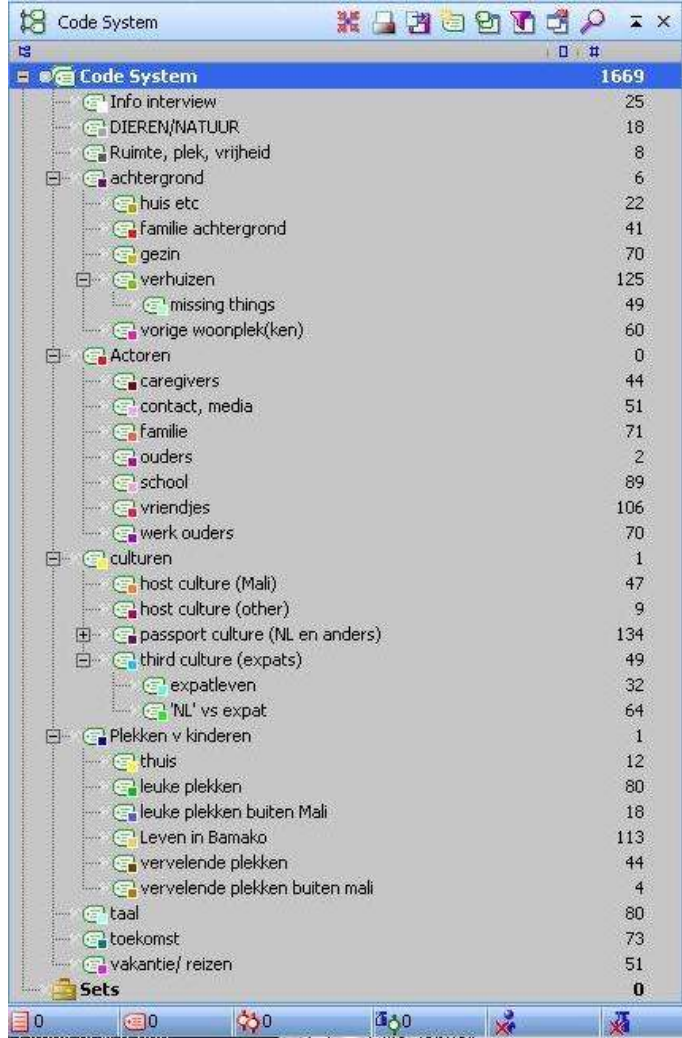
Er is gekozen voor de ondergrens van 5 à 6 jaar voor dit onderzoek, omdat vanaf die leeftijd *'middle childhood'* begint en kinderen een autobiografisch geheugen ontwikkelen, wat inhoudt dat zij vanaf deze leeftijd zich een beeld kunnen vormen van hun persoonlijk levensgeschiedenis en deze met anderen kunnen delen (Belsky, 2007).

Een voorwaarde voor het deelnemen van gezinnen aan dit onderzoek was dat zij *tijdelijk* in Bamako wonen. Dit is namelijk ook een voorwaarde om expat te zijn. Gezinnen die voor onbepaalde tijd naar Mali waren verhuisd, vielen hierdoor dus buiten het onderzoek.

4.4 Data-verwerking en data-analyse

Alle interviews zijn opgenomen met de voicerecorder, met toestemming van de geïnterviewden, en konden zo letterlijk worden uitgewerkt in een tekstverwerkingsprogramma, in dit geval Word. Ieder interview heeft verder in dit Word-bestand een inleiding gekregen aan de hand van de gemaakte aantekeningen in het logboek over het gezin, de vorige woonplekken en de observaties van het huis, de tuin en de omgeving.

Figuur 4.3 Coderingssysteem uit MaxQDA

Bron: MaxQDA, eigen coderingssysteem

aantal stukjes tekst dat deze code heeft gekregen. Er zijn dus 113 stukjes tekst geselecteerd in de uitgewerkte interviews die vervolgens de code 'Leven in Bamako' hebben gekregen. De tekst krijgt vervolgens de kleur van de code en zo is te zien welke tekst bij welke code hoort. Delen van teksten kunnen ook dubbel gecodeerd worden en in MaxQDA ziet een gecodeerd interview er uit zoals in figuur 4.4 is te zien.

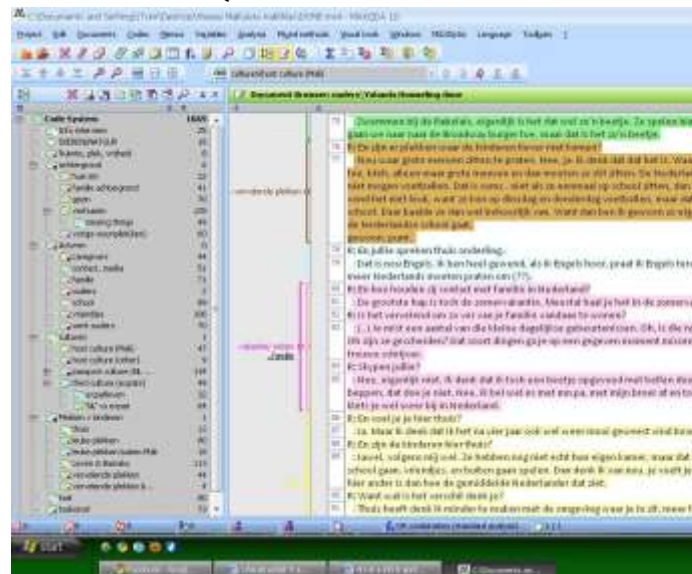
Het voordeel van een programma als MaxQDA is dat er geen informatie verloren gaat en dat je als onderzoeker gedurende de analyse nog kunt 'schuiven' met de codes en de hiërarchie hierin. Verder kun je, wanneer je wilt zoeken naar citaten met een bepaald

De analyse van de interviews is gedaan met behulp van MaxQDA, een programma dat geschikt is voor de verwerking van kwalitatieve data-analyse. De Word-bestanden zijn geëxporteerd naar het programma MaxQDA om de interviews te kunnen analyseren.

De interviews zijn aan de hand van een aantal kernbegrippen, de zogenoemde kerncodes, gecodeerd om zo citaten te kunnen selecteren op onderwerp en uiteindelijk antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvragen. Deze kerncodes kwamen in eerste instantie overeen met de opzet van de vragenlijst. Er is gekeken naar de gezinssituatie, het verhuizen, het dagelijks leven in Bamako, kinderen en plekken en verschillende culturen (zie figuur 4.3). Alle kerncodes zijn vervolgens weer opgesplitst in deelcodes. Op deze manier kunnen deelcodes zowel gesplitst als gekoppeld worden. In het programma MaxQDA is het zowel mogelijk om alle teksten met een kerncode uit te draaien als om een deelcode te selecteren en alleen de teksten die onder deze code vallen, te zien. Waar gedurende het analyseren bepaalde onderwerpen opvielen, hebben deze een eigen code gekregen, bijvoorbeeld 'taal' of 'toekomst'.

De getallen achter de codes zijn het

Figuur 4.4 Voorbeeld van de codering van een interview in MaxQDA

Bron: MaxQDA, eigen interviewbewerking

woord, via 'lexical search' ook hiervan een uitdraai maken. Het programma maakt een duidelijk overzicht van de verzamelde informatie en kan deze teksten ook weer terugzetten in Word. Het nadeel van dit programma is dat je als onderzoeker te dicht op de tekst kunt zitten en de grote lijnen niet meer duidelijk zijn. Zoeken op woorden is natuurlijk ideaal, maar als een persoon een synoniem van dat woord heeft gebruikt, zal dit citaat niet gevonden worden.

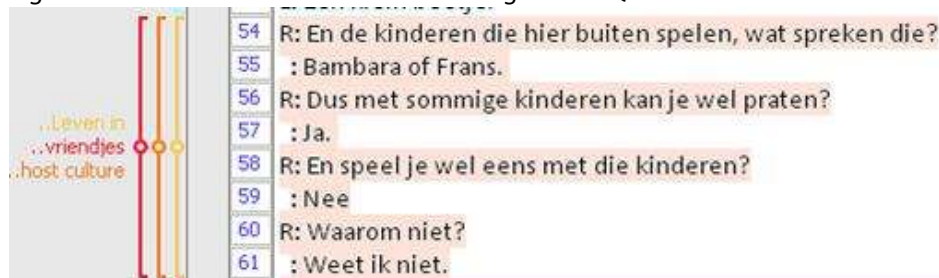
Alle interviews zijn anoniem gemaakt in deze scriptie. De letters van de kinderen zijn vervangen door (K), die van de ouders door (O) en die van de interviewer door (I). Van de kinderen is echter wel de leeftijd vermeld, omdat dit de fragmenten soms verduidelijkt of versterkt.

4.5 Betrouwbaarheid, validiteit en representativiteit

4.5.1 Betrouwbaarheid

De betrouwbaarheid van het onderzoek heeft te maken met de stabiliteit van het onderzoeksresultaat. Wanneer het onderzoek zou worden herhaald, eventueel door een andere onderzoeker, zouden dezelfde resultaten naar voren moeten komen (Croon in Segers, 1999). De betrouwbaarheid van de interviews is verhoogd door deze digitaal op te nemen en letterlijk uit te werken. Zo kunnen hiaten in de tekst of informatie worden voorkomen. Bovendien heeft de onderzoeker tijdens de interviews een logboek bijgehouden waarin opvallende dingen zoals een bepaalde houding of reactie op een vraag werden genoteerd. Door veel stukken tekst dubbel te coderen en ze op die manier zowel in de ene als de andere categorie te laten vallen, gaat er weinig

Figuur 4.5 Voorbeeld van dubbele codering in MaxQDA

Bron: MaxQDA, eigen interviewbewerking

informatie verloren wanneer er vervolgens een selectie wordt gemaakt op basis van één bepaalde code. Figuur 4.5 toont een voorbeeld van een stuk tekst dat de codes 'vriendjes', 'Leven in Bamako' en 'host

culture' heeft gekregen en zal dus bij een selectie van elk van deze codes naar voren komen.

4.5.2 Validiteit

De validiteit van een onderzoek geeft weer in welke mate er gemeten is wat er gemeten moest worden (Segers, 1999). Door voor interviews te kiezen als methode voor de dataverzameling is er sprake van een hoge mate van validiteit, doordat er tussen de onderzoeker en de respondent direct contact plaatsvindt (Denscombe, 2007).

Voor deze interviews moesten begrippen zoals expats en *place-attachment* geoperationaliseerd worden in de vragen, om uiteindelijk antwoord te kunnen geven op de deelvragen van het onderzoek. Door te vragen naar favoriete plekken en hekelplekken van de kinderen werd de binding en de ervaring van de plekken onderwerp van gesprek. De expat-gemeenschap is voor de ouders een bekend begrip maar voor de kinderen niet per se van belang. Het deel uitmaken van een grote groep kinderen die zo nu en dan verhuizen door het werk van een van de ouders is het beeld dat de kinderen hebben van hun eigen omgeving. Dat dit overeenkomt met het mobiele expat-leven is voor hen niet van belang, maar voor het onderzoek overduidelijk. Op deze manier worden dus begrippen als plekbeleving en expats geoperationaliseerd in de interviews en bestaat er onder de respondenten geen onduidelijkheid over de betekenis van de begrippen, doordat deze verduidelijkt

werden. Hierdoor hebben de antwoorden betrekking op dezelfde begrippen en dit verhoogt de validiteit.

4.5.3 Representativiteit

Met representativiteit, ook wel externe validiteit genoemd, wordt bedoeld in hoeverre de resultaten van het onderzoek ook betrekking kunnen hebben op een vergelijkbare groep mensen en situaties (Segers, 1999). Bij de representativiteit is het van groot belang dat het steekproefkader een zo natuurgetrouw mogelijke afspiegeling vormt van de doelpopulatie. Bij dit onderzoek is echter geen steekproefkader is vastgesteld. Omdat dit onderzoek slechts 29 respondenten telt en bovendien de resultaten heel sterk samenhangen met de locatie, is er een discrepantie te verwachten wanneer eenzelfde onderzoek op een andere plek uitgevoerd zou worden.

Wel is er een overdraagbaarheid (*transferability*) naar plekken mogelijk (Denscombe, 2007). Deze plekken moeten te vergelijken zijn met Bamako, omdat de locatie in dit onderzoek een grote rol speelt. Deze plekken zouden bijvoorbeeld andere (Afrikaanse, Zuid-Amerikaanse of Aziatische) steden kunnen zijn waar een andere taal wordt gesproken dan de taal die bij de expat-kinderen thuis of op school wordt gesproken. Er is dus een overdraagbaarheid mogelijk en dat maakt dit onderzoek representatief voor vergelijkbare situaties.

5

Het gebruik van de plek Bamako door de expat-kinderen

In hoofdstuk 5, 6, 7 en 8 worden de resultaten uit de interviews en observaties weergegeven en nader uitgediept. Hierbij staat de beantwoording van de deelvragen, zoals beschreven in de inleiding, centraal.

Expat-kinderen zijn in veel opzichten gelijk aan 'gewone' Westerse kinderen; zij brengen allemaal de meeste tijd door in het huis waar zij zelf wonen of op school. De twee voornaamste activiteiten waar de kinderen zich mee bezig houden zijn naar school gaan en spelen. De overige tijd brengen de kinderen veelal thuis door; met het gezin, bijvoorbeeld aan de eettafel, of individueel, bijvoorbeeld in hun eigen slaapkamer. De indeling van het boek van Holloway en Valentine (2000) bevestigt deze verdeling (*Playing, living, learning*). Ook het leven van de expat-kinderen in Bamako is op deze manier ingedeeld. Het gebruik van de plek Bamako gebeurt vooral op twee plekken; thuis en op school. Het transport tussen deze twee plekken gebeurt voornamelijk per auto.

5.1 Wonen

De expat-kinderen wonen stuk voor stuk in ruime huizen met een tuin en een zwembad. Het huis wordt vaak bekostigd door de werkgever van één van de ouders. Bovendien loopt er vaak personeel rond in huis. Een bewaker, een chauffeur, een *nounou* (oppas) en een kok zijn gangbare voorbeelden hiervan. De kinderen hebben zowel binnen als buiten het huis veel ruimte om te kunnen spelen. Meestal hebben ze hun eigen slaapkamer en behalve dat een extra speelkamer of -hoek. In de huizen is veel speelgoed aanwezig van niet-Malinese makelij en verschillende media in het Engels, Nederlands en soms ook Frans. De ruime tuin is niet alleen een luxe, maar bijna een noodzaak voor de kinderen. Weinig expat-kinderen spelen namelijk buiten de poorten van hun huis. De kinderen die wel van hun ouders wel buiten de poorten mogen spelen, mits oud genoeg, kunnen moeilijk met de andere kinderen communiceren en worden als 'bijzonder' gezien en aangestaard:

O: Ja, ze zou het mogen (buiten de poort voetballen), maar ze zou het niet willen. Malinese kinderen spelen gewoon anders. Er wordt natuurlijk sowieso veel minder gespeeld hier, op straat. Ze spelen niet of heel anders. En dan zou ze toch meer een curiosa zijn.. Dat klikt gewoon niet. Ze verstaat ze ook niet. Want ze spreken natuurlijk Bambara en geen Frans of Engels. Nee, volgens mij past dat gewoon niet. Dat zal voor haar veel te moeilijk zijn om zich daar overheen te zetten. Dat is ook heel lastig. (Interview met ouder)

I: En heb je ook Malinese vriendjes?

K: Nee, niet zo.. omdat ik niet zo van Malinese mensen hou.

I: En hoe kan dat, dat je niet zo van Malinese mensen houdt?

K: Malinese mensen zijn zo.. stoffig. Ik wil het gewoon niet.

I: En heb je wel eens met Malinese kinderen gespeeld?

K: Ja.

I: En hoe was dat?

K: Niet zo erg leuk.

I: Wat gebeurde er dan?

K: Ik kan ook niet zo goed Frans. Dan weet ik ook niet waar ze mee willen spelen en hoe het spel gaat waar ze mee spelen..

(Interview kind, 8 jaar)

Behalve deze problemen die de kinderen ervaren, geven de ouders aan dat het geïsoleerd wonen, namelijk met een grote muur om de tuin en met het advies soms van de ouders om niet op straat te spleen ook meespeelt in de 'speelruimte';

O: Het is niet zo dat ze zich hier niet vrij voelen ofzo hoor, het heeft meer te maken met de manier waarop je woont. Met een grote muur om de tuin, ze mogen in feite niet hier buiten zo maar de straat op, daar komt het een beetje op neer. Ze leven wat geïsoleerder dan in Nederland. (Interview met ouder)

Verder hebben kinderen die wel eens op straat hebben gespeeld hier soms geen goede herinneringen aan over gehouden en geven ze de voorkeur aan het spelen thuis, met vriendjes bijvoorbeeld van school. Op deze manier is de omgeving bekend, net als het speelkameraadje en is de communicatie geen probleem.

5.2 Naar school gaan

De expat-kinderen gaan in Bamako vijf dagen in de week naar de AISB (American International School of Bamako) of de Franse school, Liberté. Een groot deel van de geïnterviewde kinderen (14 van de 16 kinderen) bezoekt verder nog de Nederlandse school, De Zandloper, één à twee keer in de week. Een belangrijke overweging in de schoolkeuze van ouders is vaak de taal waarin de kinderen thuis worden opgevoed en het toekomstperspectief. In veel grote steden op de wereld is een Amerikaanse school met een vergelijkbaar curriculum te vinden, zoals dat van de AISB. Met het oog op verhuizen, vinden veel ouders het daarom verstandig om voor de Amerikaanse school te kiezen;

I: And why do they go to the American school and not to the French one?

O: Because in every big city, also in Africa, you can find an American school with the same system. So where they are ending their school, they can just continue at the next school. (Interview met ouder)

O: En wij vroegen de nieuwe werkgever toen; 'Wat zijn er voor scholen hier en wat raad je aan?' Dat benoemde zij en daar hebben we toen over na zitten denken. Toen vonden we het Amerikaanse schoolsysteem, zo'n internationale school, beter aansluiten bij het Nederlandse systeem [...] dan bij het Franse systeem. Dat is één, en twee was, dat we dachten; 'Het Frans leren ze toch wel en het Engels, daar kun je later meer mee'. Zo hebben ze iets meer mogelijkheden voor later. En het bleek een goede keuze. (Interview met ouder)

De scholen spelen een grote rol in het leven van de kinderen. Het is de plek om dingen te leren, om (nieuwe) vriendjes te maken en leuke dingen te doen. Niet alleen de kinderen, maar ook de ouders beamen het belang van de school;

O: En voor de kinderen, dat is hun dorp. Die school is hun wereld. Daar doen ze alles.

I: Vriendjes maken?

O: Vriendjes maken, feesten, daar zijn ze veilig. 's Avonds en in het weekend is er soms bioscoop en er wordt veel theater gedaan. Ze mogen er ook, als ze willen, spelen op het speelplein in het weekend, voetballen of fietsen bijvoorbeeld.

(Interview met ouder)

Verder worden er bijvoorbeeld op de AISB na schooltijd veel verschillende *after school activities* georganiseerd. Het ene kind gaat dan creatief aan de slag, het andere helpt in een weeshuis en een derde gaat lekker sporten. Een groot aantal kinderen benoemt dit als één van de leukste dingen van de school;

I: Zijn er dingen die je heel leuk vindt op school?

K: Ja, we hebben social committee na schooltijd.

I: En wat doe je dan?

K: Ik heb kinderen van Malinese scholen les gegeven, Engels. En elke donderdag gingen we daar een uur heen en deden we spelletjes met ze, met woorden enzo. En de social committee

dat is een groep die heeft ook heel veel andere dingen gedaan. Proberen geld in te zamelen voor scholen bijvoorbeeld.(Interview met kind, 15 jaar)

5.3 Spelen

Expat-kinderen spelen graag, net als ieder ander kind. Dit kan zowel alleen zijn als met een broertje, zusje, vriendje of vriendinnetje. Kenmerkend aan expat-kinderen is dat ze, zoals in 5.1 werd beschreven, veel binnen de poorten van de huizen spelen. Ook als kinderen samen spelen, doen ze dit vaak bij één van de kinderen thuis.

Een groot nadeel voor zowel ouders als kinderen is dat de kinderen eigenlijk nergens zelfstandig heen kunnen gaan. Naar elke plek moeten ze gebracht worden met de auto, door een ouder dan wel chauffeur. Dit is niet alleen tijdrovend, maar vraagt ook veel logistieke creativiteit;

O: Ook als mijn kinderen met andere kinderen gaan spelen, dan moet er ook heen en weer gereden worden en afspraken gemaakt worden. Dus we kennen elkaars chauffeurs en je mag ook zeggen tegen iemands chauffeur; 'Wil jij hem daar even naar toe brengen want..'. (Interview met ouder)

O: Ze kunnen zich ook lastig zelf verplaatsen. Ze moeten constant met de taxi of ik loop te chauffeurs. [...] Dan zet ik dus wel de wekker om 1 uur of om 2 uur 's nachts om ze weer ergens vandaan te vissen. Ik doe dat ook. Ik vind dat geen feest, maar ik doe het wel. En we lossen het ook met andere ouders op. Ja, dat moet je dus doen. (Interview met ouder)

Expat-kinderen maken in hun dagelijks leven dus vrij beperkt gebruik van de plek Bamako, omdat ze een beperkte bewegingsvrijheid hebben.

Kinderen spelen graag op plekken waar ze zich veilig en op hun gemak voelen en voor hen zijn dit veelal plekken binnen de muren van hun eigen huis of dat van een vriendje of vriendinnetje. Toch zijn er ook wel plekken buitenshuis die de kinderen ervaren als fijne plekken. In de weekenden maken veel gezinnen namelijk wel uitstapjes, binnen of buiten Bamako. Soms gaan ze naar een zwembad, een andere keer wordt er een aantal huisjes gehuurd bij een meertje waar de kinderen kunnen zwemmen en vissen, bijvoorbeeld in Silengué. Deze activiteiten worden vaak gezamenlijk gedaan, zodat de kinderen daar samen kunnen spelen;

O: Silengué is bijvoorbeeld een leuke plek voor kinderen, daar kunnen ze zwemmen en vissen. We zijn er twee keer geweest met een heel stel, dan zijn er gewoon 10, 12 kinderen. En dan zitten ze bijvoorbeeld een hele avond alleen maar kikkers te vangen. (Interview met ouder)

O: Nou we gaan van het weekend naar Silengué, dat vinden zij ontzettend leuk. Dat is aan een heel groot stuwmeer, ze kunnen bootjes varen en kanalen graven. We gaan daar meestal met een paar gezinnen heen en als we alleen gaan dan komen we gezinnen tegen, van mensen die zij dan van school kennen met kinderen. Dus daar wordt altijd enorm gespeeld. (Interview met ouder)

5.4 Conclusie

De expat-kinderen maken gebruik van Bamako als stad om te wonen, te spelen en naar school te gaan. Deze activiteiten vinden echter slechts op twee soorten plekken plaats, namelijk thuis en op school. Wel komen de kinderen ook bij elkaar thuis. Naar mate de kinderen iets ouder worden, neemt hun bewegingsvrijheid toe. Ook al kunnen de 'oudere kinderen' zo nu en dan zelfstandig naar een restaurant of bioscoop, ook zij brengen veel van hun tijd thuis door. Behalve deze plekken in Bamako worden er door de gezinnen ook uitstapjes gemaakt buiten Bamako. Kenmerkend aan al deze plekken is dat er altijd controle is op de kinderen, omdat er vrijwel altijd toezicht is van ouders/verzorgers of andere volwassenen.

6

Plekbeleving van expat-kinderen in Bamako

Om de plekbeleving van de kinderen te onderzoeken is gevraagd naar hun favoriete plekken en hekelplekken. Kijkend naar de interviews van kinderen en hun ouders over favoriete plekken en hekelplekken van de kinderen, zijn er drie dimensies voor deze plekken te onderscheiden;

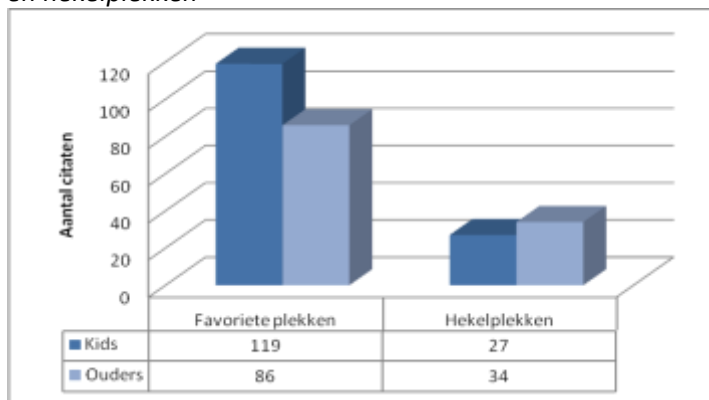
- Functie De functionele dimensie; de functie van de plaats
- Activiteit De activiteitsdimensie; wat er op die plek gedaan wordt,
- Personen De sociale dimensie; welke anderen er aanwezig zijn op die plek.

Zowel voor de favoriete plekken als de hekelplekken zijn deze drie onderdelen te onderscheiden. Verder is er nog een restcategorie met commentaren over plekken die niet specifiek onder één van de voorgaande categorieën vallen. Er zijn 'eigenschappen' van plekken die door ouders en kinderen

genoemd worden, die niet geplaatst kunnen worden onder functie, activiteit of personen. Een voorbeeld hiervan is wanneer een kind zegt dat zij een plek niet leuk vindt wanneer het daar heel stil is. Deze eigenschappen van plekken lopen erg uiteen en zijn daarom niet apart uitgeschreven, maar benoemd in de categorie 'bijzonderheden'.

Onderstaande paragrafen 6.1 en 6.2 zijn ingedeeld in de volgende drie componenten; plaats, activiteit en personen. Opvallend is dat met name de paragraaf met betrekking tot leuke plekken, net als in hoofdstuk vijf, een tweedeling laat zien, namelijk leuke plekken thuis (en bij anderen thuis) en

Figuur 6.1 Het aantal citaten over favoriete plekken en hekelplekken

Bron: Excel, eigen bewerking.

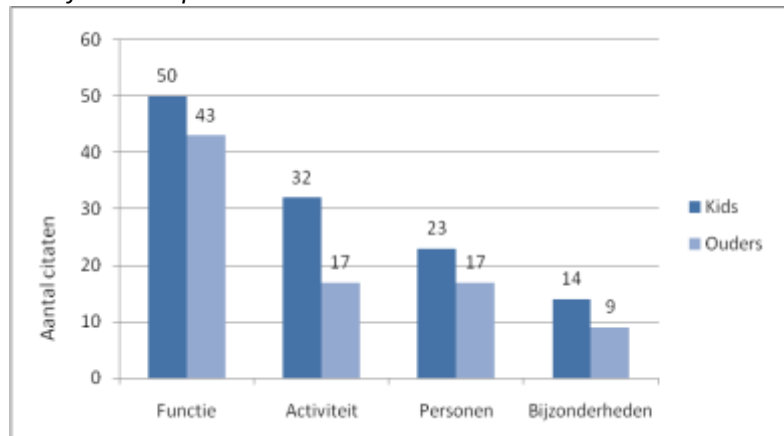
leuke plekken op school.

Bij de beschrijving van plekken waar de kinderen een hekel aan hebben, vonden kinderen dit zelf vaak moeilijk te benoemen. Veel kinderen wisten geen specifieke plekken te noemen die ze echt niet leuk vonden en de kinderen die dit wel deden, konden niet (goed) uitleggen waardoor dit kwam. Voor ouders geldt dit ook, maar in minder extreme mate, te zien in figuur 6.1.

6.1 Favoriete plekken van expat-kinderen in Bamako

Zowel kinderen als ouders benoemen veelal de functie van de plek wanneer er gevraagd wordt naar favoriete plekken van expat-kinderen in Bamako (zie figuur 6.2). Kinderen benoemen iets vaker activiteiten dan hun ouders, maar voor beide groepen geldt dat de 'bijzonderheden' het minst vaak benoemd worden.

Figuur 6.2 Kenmerken die kinderen en ouders noemen over favoriete plekken

Bron: Excel, eigen bewerking.

6.1.1 Functie

Als er wordt gevraagd naar de leuke plekken voor kinderen benoemen zowel ouders als kinderen twee belangrijkste leuke plekken; 'thuis' en 'op school';

I: En hier in Bamako, welke plekken vind je hier leuk?

K: Thuis.. en op school.

(Interview met kind, 8 jaar)

Thuis

Omdat de kinderen thuis geïnterviewd werden, is het antwoord 'thuis' als leuke plek niet verrassend. Voor kinderen zijn echter verschillende aspecten van 'thuis' van belang als het gaat om een leuke plek;

1. Speelgoed
2. Vriendjes
3. Een eigen plek
4. Buiten
5. Broertjes en zusjes

Speelgoed

Kleine kinderen zullen sneller geneigd zijn een makkelijk of logisch antwoord te geven, een antwoord dat voor zich spreekt wanneer het kind in de huiskamer vol speelgoed zit.

Vriendjes

De vriendjes van de kinderen hebben een groot aandeel in het creëren van een leuke plek, de kinderen spelen graag bij elkaar thuis. Soms spreken de (oudere) kinderen zelfs met een grote groep uit hun klas bij iemand thuis af of houden ze *sleep-overs*;

I: En wat is het leukste dat je hier hebt gedaan?

K: Met vrienden dingen doen. Vooral sleep overs, dat we dan met z'n allen bij mensen gaan slapen en dan slapen we bijna niet. Met de 7th en 8th grade, dat is het groepje zeg maar. Dat is bijna twee klassen. De hele klas van 7th komt bijna en van 8th grade komt de helft. (Interview met kind, 13 jaar)

O: Weet je wat ze het allerleukste vinden, en waar ze het vaakst heen gaan? Dat is toch bij vrienden thuis. (Interview met ouder)

Figuur 6.3 Expat-kinderen spelen thuis

Bron; eigen foto Renske Maandag

Figuur 6.4 Een voorbeeld van een tuin van een expat-gezin in Bamako

Bron; eigen foto Renske Maandag

Een eigen plekje

Ook het hebben van een eigen slaapkamer of eigen plekje, vinden de kinderen van belang. Dit kon ik opmaken uit het feit dat ze die plek vaak graag aan mij wilden laten zien wanneer ik bij de kinderen thuis was.

Buiten

Wanneer je samen speelt met andere kinderen, bijvoorbeeld met klasgenootjes, betekent dit dus dat je ook bij iemand anders 'thuis' komt. Ouders realiseren zich ook dat de tuin van groot belang is voor de kinderen wanneer ze in Bamako gaan wonen en geven aan dat de tuin en het zwembad een belangrijke voorwaarde is voor het kiezen voor een bepaald huis;

I: En wat voor dingen waren voor jullie belangrijk met betrekking tot het huis en de kinderen?

O: Een tuin. Dat ze gewoon naar buiten kunnen of kunnen zwemmen, omdat het gewone straatleven.. ze spelen hier niet buiten de poort, dus dan is de tuin wel heel belangrijk. (Interview met ouder)

Broertjes en zusjes

De kinderen spelen over het algemeen graag met hun broertjes of zusjes. Wel is te zien dat hoe ouder de kinderen worden, des te belangrijker de vriendjes zijn. Opvallend genoeg hebben alle kinderen in de groep respondenten minimaal één broer of zus. Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat expat-ouders weten dat hun kinderen veel (alleen) thuis zullen zijn gedurende hun expat-leven en daarom liever meer dan één kind krijgen.

School

Behalve thuis, spelen de kinderen ook graag op school. De kinderen noemen niet alleen de pauzes als leuk speelmoment, maar ook de *after school activities*, waarbij de kinderen uit veel verschillende activiteiten kunnen kiezen. Een deel van deze activiteiten, zoals voetbal, muziek en handvaardigheid, vindt plaats op school. Een ander deel juist niet, deze activiteiten zijn dan vaak ook minder gericht op spel en zijn voornamelijk bedoeld voor de oudere kinderen. De oudere kinderen kunnen ervoor kiezen om bijvoorbeeld Engels te geven op een lokale basisschool of met kinderen in het weeshuis te spelen.

Veel kinderen vinden het leuk om op school actief bezig te zijn, door bijvoorbeeld te rennen, te voetballen of tikkertje te spelen. Toch zijn dit niet voor alle kinderen de eerst dingen die door hun hoofd schieten wanneer ze aan de leuke dingen op school denken;

I: En waarom vind je het zo leuk op school?

K: Nou, de juffen zijn aardig, ik vind leren leuk, ik leer elke dag wel weer iets nieuws. [...] Ik vind schrijven leuk en we moeten ook op onze school altijd twintig minuutjes lezen per dag. Dat vind ik ook leuk, want ik ben een boekenwurm. (Interview met kind, 10 jaar)

Ook de school is een favoriete plek voor kinderen en de kinderen zijn er dus graag. De grootte van de school speelt een rol in het veilige, beschermde gevoel; de klassen zijn vrij klein (maximaal 20 kinderen) en hierdoor leren de kinderen elkaar goed kennen en wordt er een veilige sfeer gecreëerd op school;

I: En wat is er zo leuk op school?

K: Nou we kennen elkaar echt heel goed. [...] Doordat we een kleine school zijn, we zijn meer een familie en iedereen weet bijna alles van elkaar en als iemand zich niet zo goed voelt, dan proberen de anderen hem weer op te peppen enzo. (Interview met kind, 15 jaar)

De school biedt veel ruimte om te spelen, maar ook om andere kinderen te leren kennen en een sociaal netwerk op te bouwen. Wanneer kinderen rond de leeftijd van tien jaar zijn wanneer ze

verhuizen, is er bovendien een grote kans dat zij dit sociale netwerk dat zij op school opbouwen voor een deel blijven onderhouden via onder andere sociale media op het internet.

Andere plaatsen

Naast het eigen huis, het huis van vriendjes en de school zijn er in Bamako weinig plekken die echt geschikt zijn voor kinderen om er te spelen. Er zijn geen pleinen, speeltuintjes of parken zoals wij deze in Nederland kennen. Hoewel kleine kinderen zich wel lijken te vermaken in Bamako wanneer zij bijvoorbeeld met hun ouders naar een zwembad gaan, vertellen oudere kinderen dat het toch moeilijk is om leuke plekken te vinden om je te vermaken in de stad. Er is bijvoorbeeld geen grote sportclub en er zijn weinig plekken waar de kinderen op eigen initiatief naar toe kunnen;

Figuur 6.5 Straatbeeld van Bamako

Bron; eigen foto Renske Maandag

*O: En ja, ik vind.. voor de kinderen.. ze zijn nu nog jong maar als ze wat ouder zouden zijn, ik zie het ook wel bij andere gezinnen, dan is Bamako wel een beetje beperkt om eens even naar de bioscoop te gaan of naar een museum. Er zijn gewoon weinig dingen voor de kinderen om te ondernemen.
(Interview met ouder)*

Voor kleinere kinderen geeft Bamako echter geen grote problemen. Zij vermaken zich al snel in een zwembad, met een broertje of zusje of met wat speelgoed. Bovendien maken veel gezinnen tijdens een vrij weekend regelmatig een uitstapje.

Andere plekken die de kinderen bezoeken in Bamako zijn restaurants, de Amerikaanse club, musea, de dierentuin, de bioscoop en hotels. Vaak komen ze hier met hun ouders en zijn dit voor kinderen uitstapjes die leuk zijn op het ene moment en op andere momenten saai of vervelend. Voor oudere kinderen geldt dat wanneer ze met een groep vrienden ergens heen gaan waar ze de ruimte hebben om te praten en wat lol te hebben, ook plekken als restaurants of hotels leuke plekken kunnen zijn om af te spreken.

6.1.2 Activiteiten

Activiteiten thuis

Behalve de dagelijkse activiteiten zoals eten en slapen, kijken de expat-gezinnen af en toe samen televisie en maken de kinderen hun huiswerk. De activiteiten die de kinderen echter benoemen als leuke activiteiten zijn voornamelijk het zwemmen en het spelen met vriendjes, dát maakt het thuis zo leuk.

Wanneer oudere kinderen thuis met elkaar spelen kijken ze televisie, gaan ze zwemmen, een film kijken of praten. Vrijwel alle kinderen genieten de luxe van een zwembad in de tuin en maken hier ook gebruik van. Opmerkelijk is dat alle genoemde activiteiten zich binnen de muren afspelen;

I: En wat doe je met vrienden?

K: Film kijken, we kletsen soms gewoon, we gaan naar een restaurant of we hebben een poolnight. (Interview met kind, 15 jaar)

Verder maken de kinderen gebruik van de computer, om bijvoorbeeld spelletjes te spelen of contact te onderhouden met vrienden (dit geldt vooral voor oudere kinderen).

Jongere kinderen spelen graag binnen, in hun eigen kamer of in een gemeenschappelijke ruimte, zolang er voldoende aanbod is van speelgoed. Verder spelen jongere kinderen graag buiten in de tuin, bijvoorbeeld in het zwembad, of met de huisdieren;

I: En wat doe je als je hier buiten gaat spelen?

K: Dan gaan we met de poesjes spelen.. of zwemmen.(Interview met kind, 8 jaar oud)

Activiteiten op school

Net als thuis, is het zo dat de dagelijkse activiteiten op school niet de activiteiten zijn die de kinderen benoemen als de leuke activiteiten. Een enkel kind benoemt wel de vakken die hij/zij leuk vindt. Veelgenoemde leuke vakken zijn *arts, Music, physical education* (lichamelijke opvoeding), *math* en de vieringen die onder schooltijd plaatsvinden, zoals *Africa Day* en *International day*. Ook de pauze is een veelgenoemd moment waarin kinderen graag spelen;

I: En wat vind je het allerleukste op school?

K: De pauze.

I: En wat doen je dan in de pauze?

K: Dan speel ik.

I: Waar speel je dan mee?

K: Nou gewoon op de schommel, en van die grote boom afspringen.

(Interview met kind, 7 jaar oud)

Verder zijn er naast de activiteiten onder schooltijd de *after school activities* en *field trips* die de nodige aandacht krijgen;

K: We hebben bijvoorbeeld ook een voetbaltoernooi gehad, toen zijn we naar Ghana geweest met een groep van school. Dan stellen ze hier een team samen met voetballers die mee mogen. En daar hadden we allemaal wedstrijden tegen andere scholen, dat was echt heel leuk. (Interview met kind, 13 jaar)

I: Wat houden de after school activities in?

O: Het gaat om drie of vier rondes per jaar en dan doen ze 8 of 10 weken achter elkaar after school activities. Dus dan is de school afgelopen en dan zijn er activiteiten waar kinderen aan mee kunnen doen. De afgelopen keer deden ze karate, woodworkshop en zwemmen. Maar je hebt ook voetbal, dat is erg populair, glasspainting, kleien, huiswerkclub.. allemaal dat soort dingen. En de oudere kinderen gaan bijvoorbeeld naar het weeshuis. (Interview met ouder)

Activiteiten op andere plaatsen

Zoals al eerder benoemd is Bamako voor de kinderen een stad waarin zij, qua activiteiten, erg gebonden zijn aan de plek waar zij wonen, doordat zij zich niet zelfstandig kunnen verplaatsen. Dit geldt nog meer voor gezinnen zonder chauffeur. Bovendien zijn er weinig plekken waar de kinderen verschillende activiteiten kunnen doen;

O: Hij (zoon) gaat veel hier vlakbij, bij een vriend in de tuin spelen wat natuurlijk hartstikke leuk is. Maar qua sport en muziek bijvoorbeeld is Bamako heel beperkt. Er is weinig fysiek qua activiteiten en ze kunnen zich ook lastig zelf verplaatsen [...] Ik vind Bamako dus erg beperkt met grotere kinderen. (Interview met ouder)

Niet alleen het vervoer is dus een probleem, ook het soort activiteiten. Er is weinig ruimte voor sportieve activiteiten, behalve op school, en er is nauwelijks variatie in de activiteiten. Al met al lijkt

Bamako geschikt als stad voor opgroeiende kinderen tot een jaar of 10 of 11 jaar. Er zijn niet veel uitgaansmogelijkheden voor tieners en bovendien is het vervoer naar deze plekken gecompliceerd.

6.1.3 Personen

Personen thuis

Voor een gezin dat emigreert, wordt de familie die meeverhuist extra belangrijk omdat het sociale netwerk dat ze 'thuis', oftewel op hun vorige woonplek, hadden opgebouwd, achter blijft. Het gezin, bestaande uit de ouders en de broertjes en zusjes, heeft elkaar meer nodig. Het is immers de continue sociale factor die ook gedurende de verhuizing in stand blijft en hierdoor zijn de andere gezinsleden de personen om op terug te vallen en om hulp te vragen, wanneer dit nodig is.

Voor expat-koppels geldt dat door expatriëring het niveau van afhankelijkheid enorm toeneemt (Van Erp, 2011). De manier waarop deze koppels zich aan kunnen passen, is van groot belang omdat '*maladjustment of the expatriate spouse the main reason is for expatriate failure overseas*'.

Leuke plekken die thuis worden genoemd door de kinderen, worden door hen niet gekoppeld aan de mensen die daar aanwezig zijn, zoals ouders of broertjes en zusjes. Toch is het aannemelijk dat zowel ouders als broertjes en zusje een rol spelen in deze plekbeleving van de kinderen. Zij voelen zich immers op hun plek tussen deze mensen.

Personen op school

Op school zijn als eerste de vriendjes van de kinderen erg belangrijk;

I: En vind je het leuk op school?

K: Ja, twee scholen.

I: En welke vind je leuk?

K: Het eerste schooletje.

I: En welke is dat? De Amerikaanse school?

K: Het éérste schooletje is dat ik naar de Engelse ga.

I: En waarom vind je die leuk?

K: Omdat al mijn vrienden daar zijn.

(Interview met kind, 5 jaar)

Dit is ook op andere plekken in deze scriptie te lezen (7.2.1). Vriendjes spelen voor kinderen een grote rol en maken over het algemeen de ervaring van een plek leuker, beter of positiever. Naast vriendjes worden ook de leerkrachten op de scholen genoemd als personen die de school voor de kinderen maken tot een leuke plek.

Expats en Nederlanders

Behalve de familie en de vriendjes op school, komen de kinderen met een andere groep samen; de andere expats. Natuurlijk heeft een groot deel van de klasgenoten op de Amerikaanse school, een expat-achtergrond, dus hiermee hebben de kinderen veel contact, maar de 'Nederlanders' lijken elkaar ook op te zoeken;

I: En als jullie naar Silengué gaan, gaan er dan ook andere Nederlandse gezinnen mee?

Figuur 6.6 Expat-kinderen op de Nederlandse school in Bamako

Bron; eigen foto Renske Maandag

O: Ja, je spreekt altijd met een paar mensen af en er komen dan echt hele hordes mensen bij. Ja, dat hoeft niet zo van mij, maar er zijn maar weinig vrije weekenden waarin je wat met de kinderen kunt doen. In die zin is het wat beperkt en dan is het wel logisch dat anderen meewillen. Bovendien vinden de kinderen het erg leuk om daar met vriendjes te spelen. (Interview met ouder)

I: En waar komen hun vriendjes vandaan?

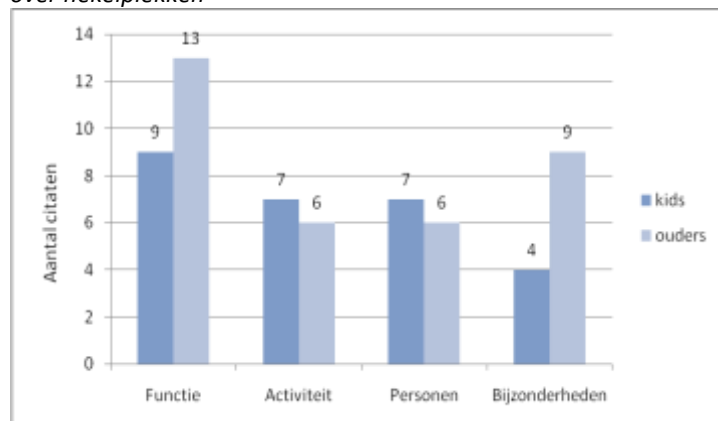
O: Nou ja Nederlandse kindjes natuurlijk, van de Nederlandse school en ook wel omdat wij toch, nou ja als Nederlanders trek je toch wel een beetje naar mekaar toe. Net als de Amerikanen en de Zweden en noem maar op. Dan komt het toch uit op.. ja even lekker Nederlands kletsen. Dat vinden de kinderen ook fijn. (Interview met ouder)

Nederlandse gezinnen zoeken elkaar dus op, zeker wanneer het gaat om vriendjes van kleinere kinderen, die thuis worden opgevoed door twee Nederlandstalige ouders. Niet alleen de taalbarrière wordt hiermee omzeild, ook sluiten culturele en sociale achtergronden hierdoor beter bij elkaar aan. Dit komt overeen met een idee van Eldering (2008), die stelt dat gemeenschappelijke regionale herkomst een belangrijke bouwsteen is voor het opzetten van een nieuw sociaal netwerk in het geval van immigratie of emigratie. Voor oudere kinderen lijkt de taalbarrière een minder groot obstakel te zijn. Zij hebben (relatief) minder Nederlandse vrienden, dit kan ook komen doordat er minder oudere Nederlandse kinderen in Bamako wonen. Nederlandse kinderen die ouder zijn dan 12 jaar spreken met hun vriendjes veelal Engels en Frans. Zij spreken met een groep klasgenoten vooral bij elkaar thuis af en soms in restaurants of bij de bioscoop. Ook de Amerikaanse 'club', waar een zwembad en een bar is wordt af en toe bezocht door de tieners.

6.2 Hekelplekken van expat-kinderen in Bamako

In figuur 6.7 is te zien welke kenmerken kinderen en ouders benoemden met betrekking tot hekelplekken. Zowel ouders als kinderen benoemden het vaakst de functie. Ouders benoemden vaker de bijzonderheden van plekken, terwijl kinderen juist de personen of de activiteit als aspect van hekelplekken aanduiden. Dit kan betekenen dat personen of activiteiten relatief gezien van groter belang zijn voor de plekkebeleving van de kinderen, dan ouders of volwassenen denken. Wellicht is dit zelfs het verschil tussen de third culture kids en hun mono-culturele ouders. Dit zou namelijk in overeenstemming zijn met de bevindingen van Fail, Thompson en Walker (2004) die stellen dat de verbondenheid aan een plek voor third culture kids 'may be in terms of relationships, rather than geographical place'.

Figuur 6.7 Kenmerken die kinderen en ouders noemen over hekelplekken

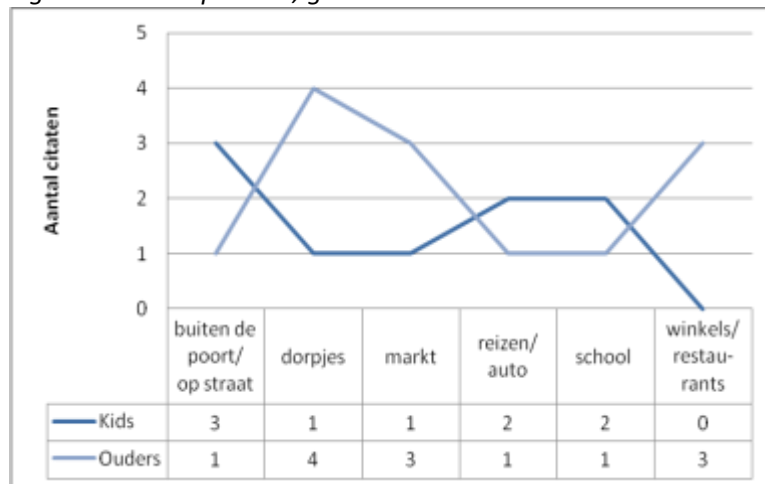

Bron; Excel, eigen bewerking

6.2.1 Functie

Plekken die kinderen niet leuk vinden, zijn volgens de ouders met name 'de straat', dorpjes op het platteland, de grote markt en winkels. Kinderen benoemen niet veel specifieke plekken, behalve de straat. Figuur 6.8 laat zien welke plekken de ouders en de kinderen benoemden.

Figuur 6.8 Hekelplekken, genoemd door ouders en kinderen

Bron; Excel, eigen bewerking

Een verklaring voor het verschil in hekelplekken die kinderen en ouders noemen, kan liggen in het feit dat ouders de kinderen niet meenemen naar de plekken die zij noemen en dat daardoor deze plekken niet in het systeem van de kinderen zitten.

Het lijkt hier verrassend dat de kinderen ook de school noemen, omdat juist deze school ook vaak als leuke plek werd genoemd. De reden dat kinderen echter de school kiezen is in deze gevallen omdat de kinderen toetsen moeten maken waarvoor zij

zenuwachtig waren omdat ze het gevoel hebben niet zo goed in een bepaald vak te zijn.

6.2.2 Activiteiten

Wanneer kinderen een activiteit benoemen die samenhangt met een hekelplek, is in de interviews terug te lezen dat het soms niet de activiteit is die het maakt tot een vervelende plek, maar juist het gebrek aan deze activiteit;

I: En wat zijn geen leuke plekken?

K: Plaatsen waar het te stil is, of waar je niet echt rond mag spelen. Zoals een restaurant ofzo. (Interview met kind, 12 jaar)

Ouders herinneren zich vooral plekken waar zij hebben gemerkt dat kinderen niet goed op bepaalde omstandigheden reageerden. Dit geldt bijvoorbeeld voor situaties waarbij de kinderen het gevoel hebben bijzonder te zijn en hierdoor heel veel aandacht krijgen. In de dorpjes op het platteland van Mali uit deze aandacht zich bijvoorbeeld in het aanstaren van de kinderen, maar ook in het aanraken van blonde haren en blanke huid. Dit is voor een aantal ouders dan ook de reden om niet (veel) met de kinderen de dorpjes in de omgeving te bezoeken. Lastig gevallen worden, gebedel en aangestaard worden zijn veelgenoemde voorbeelden van ouders van activiteiten waaraan de expat-kinderen een hekel hebben;

O: Ja als we op vakantie zijn en een dorpje inlopen dan gaan kinderen en volwassenen ook aan hun trekken enzo, zij vinden hen gewoon interessant. Maar dat vinden ze helemaal niet leuk. (Interview met ouder)

I: Weet je ook plekken die niet zo leuk zijn voor de kinderen?

O: Ja, plekken waar ze zich aangestaard voelen. Dat kan overal en nergens zijn. Maar plekken waar ze hen eruit pikken omdat ze blank zijn, dat vinden ze niet leuk. Je merkt ook wel dat ze dat gebedel, als mensen bij de auto komen staan en om geld vragen, dan keren ze zich daar ook wel vanaf, dat vinden ze niet leuk. Ze weten zich dan geen houding te geven. (Interview met ouder)

6.2.3 Personen

Kinderen gaven aan dat zij plekken voor volwassenen of plekken met ‘alleen maar Malinezen’ vaak vervelend vinden. Dit hangt uiteraard samen met het stil moeten zijn en je aangestaard voelen als activiteiten (zie vorige paragraaf). Ook de taalbarrière hangt hier soms mee samen;

I: En zijn er ook plekken die je niet zo leuk vindt? Waar je liever niet heengaat?

K: Nou daar ga ik dus gewoon niet heen. Nou soms dan zijn er van die plekken waar je alleen maar Malinezen hebt en dan is het een beetje raar als je daar aankomt. Ik voel me dan niet altijd op mijn gemak en ik kan niet altijd de taal spreken want niet iedereen spreekt Frans. (Interview met kind, 15 jaar)

De grote, centrale markt in Bamako is niet echt populair bij de kinderen. Ook ouders gaan het liefst zo min mogelijk met hun kinderen naar de markt. Dit komt vooral door de drukte, waardoor je als kind vrijwel niets kunt zien en vanwege de marktkooplui die van alles en nog wat aan de (blanke) kinderen wil verkopen;

K: En we gingen naar een markt waar hele vervelende mensen waren die ging steeds vragen; wil je dit, wil je dat? Je moet dit kopen. En dat wou ik niet. (Interview met kind, 8 jaar)

6.3 Conclusie

Uit bovenstaande paragrafen kan samengevat worden dat favoriete plekken van de kinderen bepaalde overeenkomstige eigenschappen hebben; de kinderen hebben het hierdoor op deze plek naar hun zin. Een activiteit of een vriendje is vaak genoeg om de (jongere) kinderen blij te maken. Onderstaand citaat uit een interview met een van de ouders onderschrijft dit;

I: Wat zijn voorwaarden voor een leuke plek voor kinderen?

O: Een zwembad.. waar ze een beetje kunnen schooien, kunnen rondlopen, beestje kunnen zoeken en een beetje kunnen zien. Ja, dat ze gewoon een beetje vrijheid hebben om zelf rond te struinen, zonder dat er ouders meteen op hun nek zitten. Dan is het al snel leuk, veel hebben ze dan niet meer nodig. Water om af te koelen is wel heel fijn. En met water, een vriendje, een stok en een steen en dan komt het wel allemaal goed. (Interview met ouder)

Een andere voorwaarde voor het noemen van een plek als favoriete plek is dat de kinderen er enige ruimte ervaren. Dit kan letterlijk zijn, in de ruimte die zij kunnen gebruiken om te spelen, maar ook figuurlijk, wanneer kinderen de ruimte hebben om eigen keuzes te maken. Deze ruimte zullen kinderen echter pas benutten wanneer zij zich veilig genoeg voelen om dit te doen en iets zelfstandig te ondernemen. Dit komt overeen met de bevindingen van Morgan (2010) die constateerde dat kinderen een veilige plek hebben om naar terug te keren, voordat ze op onderzoek uit gaan op nieuwe plekken. Opvallend is dat de (oudere) kinderen geen hangplekken hebben in de buitenlucht, zoals wij deze in Nederland wel kennen.

Kinderen benoemen niet veel specifieke plekken als hekelplek, behalve de straat. Bij de activiteitsdimensie is het eerder het gebrek aan de activiteit die kinderen noemen; stil zijn of stil zitten zijn voorbeelden hiervan. Verder houden kinderen niet van situaties waarbij zij het gevoel hebben bijzonder te zijn en hierdoor heel veel aandacht krijgen.

Kinderen geven aan dat zij plekken voor volwassenen of plekken met ‘alleen maar Malinezen’ vaak vervelend vinden. Dit hangt uiteraard samen met het stil moeten zijn en je aangestaard voelen als activiteiten. Ook de taalbarrière hangt soms samen met een plek als hekelplek; niet kunnen communiceren, bijvoorbeeld op straat, is één van de problemen waar de kinderen veelvuldig tegenaan lopen en die kan leiden tot vervelende situatie.

Actoren die een rol spelen bij de plekbeleving van expat-kinderen in Bamako

In dit hoofdstuk wordt uitgediept in hoeverre de verschillende actoren, zoals deze genoemd werden in hoofdstuk 3.4, een rol spelen bij de plekbeleving van de expat-kinderen. De verschillende actoren zijn, mijns inziens, zo goed mogelijk op volgorde van invloed gezet, wanneer het gaat om de plekbinding van expat-kinderen in Bamako. De actoren zijn op te splitsen in actoren thuis en actoren op school. Dit levert de volgende verdeling op;

- 7.1 Thuis
 - 7.1.1 Ouders
 - 7.1.2 Personeel
 - 7.1.3 Familie
 - 7.1.4 Werkgever van de ouder(s)
 - 7.1.5 Media
- 7.2 School
 - 7.2.1 Vriendjes
 - 7.2.2 Leerkrachten
 - 7.2.3 Media
- 7.3 Andere actoren
 - 7.3.1 Malinezen

Hoewel de leerkrachten van de school door Pollock en Van Reken (2009) niet specifiek worden benoemd, maar deel uitmaken van de actor 'school', is er hier een aparte categorie van gemaakt. Nu staat 'school' voor de locatie waar de actoren 'vriendjes', 'leerkrachten' en 'media' een rol spelen. Hiervoor is gekozen om verwarring te voorkomen.

7.1 Thuis

7.1.1 Ouders

Op welke manier kinderen worden opgevoed, hun ouders en/of verzorgers spelen hierbij een grote rol, dit geldt ook voor expat-kinderen. Waarden en normen, gebruiken en tradities zijn vaak geworteld in de paspoort cultuur van de ouders (Pollock en Van Reken, 2009). Ouders zijn niet alleen belangrijk in de rol van cultuuroverdrager, maar kinderen ontlenen ook een deel van hun identiteit aan hun ouders. Het citaat hieronder geeft dit goed weer;

O: Ik heb het gevoel, dat op het moment dat kinderen voldoende ruimte voelen bij de ouders, en ook weten dat die ouders er zijn en dat ze daar ook heen kunnen, dat dat voor hen voldoende is om zich op hun gemak te voelen, zich veilig te voelen en zich te kunnen ontwikkelen. [...] Ze hechten zich nu nog aan ons, als onze hechting met ons goed gaat, dan maakt het niet uit waar we zitten. [...] En dat wordt wel anders als ze straks tien zijn, want dan hebben ze anderen nodig om hun identiteit te ontwikkelen. Om zich te hechten aan anderen ook en nu hoeven ze zich nog niet te hechten aan anderen. Hechten aan ons is nu nog allesbepalend voor mijn gevoel. (Interview met ouder)

Wanneer het gaat om plekken die de kinderen bezoeken zijn ouders bovendien allesbepalend; kinderen hebben hun toestemming nodig om naar een bepaalde plek toe te gaan of hebben zelfs hun ouders nodig om zich te verplaatsen naar deze plekken. Ouders benoemen dit gebrek aan

vrijheid, om zelf naar plekken toe te kunnen gaan, ook als één van de grootste verschillen tussen expat-kinderen en kinderen die in Nederland wonen;

O: Als kind heb je in Nederland een enorme vrijheid om te gaan en te staan waar je wilt. Dan pak je je fiets en dan kan je ergens heen om te spelen. Dan bel je even of je stopt even bij een sigarenboer om plaatjes te kijken en om een rolletje drop te kopen of zoiets. Hier is dat niet mogelijk. Ze zijn altijd afhankelijk van iemand die hen rijdt. En dat vinden ze op zich geen probleem, maar dat hoor je wel eens van Nederlandse kinderen dat dat allemaal wat makkelijker is.

I: En waar kunnen de kinderen hier zelf heen gaan?

O: Nergens, je kan ze nergens laten wandelen.

(Interview met ouder)

7.1.2 Personeel

Alle gezinnen die deelnamen aan dit onderzoek hebben personeel in dienst; een *nounou* (oppas), een kok, een tuinman, een schoonmaakster, een chauffeur of een bewaker, of een aantal daarvan. Het personeel is in dienst van de werkgever dan wel aangenomen door het gezin zelf, maar komt vrijwel altijd uit Mali en spreekt geen Engels. De kinderen komen dagelijks met dit personeel in aanraking; de chauffeur haalt hen bijvoorbeeld op van school, de kok maakt het avondeten klaar en de bewaker zit continu bij de poort. Veel interactie met het personeel is er niet, doordat de kinderen het vaak moeilijk vinden om Frans te praten;

M: De vrouw die opruimt spreekt geen Frans, alleen Bambara. En de guard die er overdag is die spreekt ook niet zoveel Frans maar de kok hier en de andere guard kunnen wel allebei goed Frans.

R: Dus daar klets je wel eens mee.

M: Ja. (Interview met kind, 13 jaar)

I: Hè, weet je wat ik zag. Papa en mama zijn misschien niet thuis, maar wie zijn dan die andere mensen die hier in huis zijn?

K: Mimi

I: En wie is Mimi? En wat doet zij?

K: Die gaat met ons spelen.

I: En er zat nog iemand buiten..

K: Ja, Moussa en ..

I: En wat doet die?

K: Die passen op, voor en ook op de tuin.

I: Dus die zijn er altijd. En doen die ook de deur voor je open, als je thuiskomt?

K: Nee, als iemand bij ons vanavond komt eten dan doet de guardien de deur open.

I: Dus Mimi en de guardien.. En komt er wel eens iemand schoonmaken?

K: Ja Awa.

I: En waar komen die mensen vandaan?

K: Nou ze zijn hier geboren.

I: Maar kan jij dan met die mensen kletsen?

K: Een heel klein beetje.

I: En in welke taal doe je dat dan?

K: Frans een klein beetje. (Interview met kind, 5 jaar)

De kinderen vinden het niet gek dat er personeel in huis rondloopt, ze wennen er snel aan. Ze zien dat hun ouders te weinig tijd hebben om alles in huis te regelen en beseffen ook dat het personeel op deze manier een goede baan krijgt, waardoor hun kinderen bijvoorbeeld naar school kunnen

gaan. Ouders genieten van de vrijheid die ze hierdoor krijgen, maar realiseren zich dat het een luxe is die een land als Mali met zich meebrengt.

I: Vind je het niet gek dat hier andere mensen rondlopen?

O: Soms wel, maar degene die hier werkt is ook heel aardig. [...] En mijn moeder heeft niet zo heel veel tijd om dingen te doen, dus zij doen dat dan. (Interview met kind, 13 jaar)

I: Stellen ze (de kinderen) ook vragen over het personeel?

O: Nou we hebben het er wel eens over, maar dan begrijpen ze het ook wel dat mensen dat doen. Ze zijn er natuurlijk ook wel aan gewend. [...] Dat is gewoon die mensen hun werk. Daar verdienen ze geld mee. (Interview met ouder)

O: Ja, en ik geniet er ook echt van (de luxe van het hebben van personeel). Het is heerlijk dat ik gewoon niks hoeft te doen. In het begin had ik er heel veel moeite mee. En nu heb ik er nog wel eens moeite mee dat als ik thuis kom, dan wil eigenlijk de bewaker het liefst heel snel naar de auto lopen, de deur voor mij open doen en mijn tas afpakken. Ik ben me er bewust van maar ik geniet er ook van. Aan de andere kant hebben zij nu ook een goede baan. [...] Ik ben ook heel erg blij als ik 's avonds thuis kom en het eten staat klaar en het huis gedaan is en ik eigenlijk alleen nog maar met de jongens huiswerk kan maken of samen televisie kijken of een spelletje kan doen en dat ik verder niks meer hoeft te doen. Ik moet er niet aan denken hoe ik dat allemaal zou moeten doen. (Interview met ouder)

7.1.3 Familie

Wanneer je als gezin het mobiele leven expat-leven leidt, betekent dit automatisch dat je jarenlang ver van je familie vandaan woont. In de zomervakantie bezoeken veel gezinnen familie, in het geboorteland van (één van) de ouders. Een groot deel van de zomervakantie wordt besteed aan het bezoeken van familie en vrienden, voor velen in Nederland.

I: Is het lastig dat je zo ver woont van je familie?

K: Ja, soms wel, want ik kan ze niet makkelijk zien. Maar als we in Nederland wonen, zie ik ze ook niet elke week of zo. Maar het is gewoon het idee dat je zo ver weg bent en dat je hen alleen maar in de zomer of als je echt in Nederland bent kunt zien. Maar anders in Nederland ging ik ook niet elke maand of zo even naar mijn opa en oma. Alleen bijvoorbeeld met verjaardagsfeestje of bij de WK gingen we vaak samen voetbal kijken. En nu gaan we gewoon elk jaar iedereen bezoeken. Dan blijven we daar misschien een paar nachtjes slapen. (Interview met kind, 13 jaar)

Met deze familie wordt ook contact gehouden wanneer het gezin weer thuis is. Veel ouders skypen met broers, zussen of ouders of schrijven nieuwsbrieven over het gezin om de familie op de hoogte te houden van wat er zoal gebeurt. De kinderen onderhouden zelf eigenlijk geen contact met familie, omdat ze daar vaak nog te klein voor zijn;

O: Ja nou, van mijn kant naar de familie toe ben ik heel trouw met nieuwsbrieven, waarin ik echt het kleine niet schuw. Van een tandje eruit, wat iemand heeft gezegd, een grapje, weet je wel? Ik scan een schoolwerkje, ik stuur heel vaak foto's, hele gewone foto's van de kinderen die dingen aan het doen zijn. En ik probeer af en toe te bellen maar de kinderen hebben erg grote hekel aan bellen. (Interview met ouder)

O: Het is nu zo gemakkelijk, met computer en telefoon het stelt echt helemaal niks meer voor. Dat zei mijn vader nog voordat we weggingen van; 'Nou dat wordt nu een makkie met digitale fotografie en telefoon enzo'. Als ze me wat willen vertellen, bellen ze me gewoon op. We hebben minstens wekelijks contact. Ik spreek ze net zo vaak als wanneer ik in Nederland

ben. Via de telefoon, echt waar. Wat ik natuurlijk niet heb is dat ik even langsga, op de koffie, maar ik zit nu rustig een uur te bellen hoor. Maar niet zelf. Het is meer zo dat ik dan zeg dat ze ook even met oma moeten praten. Dat doen ze niet zelf. 'Oma is aan de lijn, kom je even?' en dan zijn ze meestal nog te druk. (Interview met ouder)

O: En in het begin zei één van de kinderen; 'Zijn die mensen familie van ons?' [...] Want voor hem was het zo van; dat zijn Nederlanders, nou dat is dus familie. Want die spreken onze taal. Dus dat is familie. (Interview met ouder)

Het beeld dat de expat-kinderen van Nederland hebben, wordt gevormd door de bezoekjes die de kinderen aan Nederland brengen tijdens vakanties. Dit bleek ook toen veel expat-kinderen Nederland als hun lievelingsland bestempelden tijdens de interviews. Voor sommige kinderen is Nederland het land waar het altijd vakantie is, waar je familie bezoekt, cadeautjes krijgt en waar je vrij rond mag fietsen. Perfect. Voor kinderen die niet een langere tijd in Nederland hebben gewoond is dat dus het beeld dat ze van Nederland of eventuele andere thuislanden van hun ouders hebben;

I: Waar zou jij het liefst gaan wonen als je alles zou mogen kiezen?

K: Nederland.

I: En waarom zou je Nederland kiezen?

K: Dan kun je elke dag naar opa en oma.

(Interview met kind, 8 jaar)

Je bent natuurlijk op vakantie dus dan ziet het leven er sowieso al anders uit. Het is helemaal anders, ze krijgen veel aandacht van familie en vrienden en die aandacht vertaalt zich ook in cadeautjes. Wat leuk is. En als je op vakantie bent, heb je alle tijd voor ze, doe je leuke dingen die ze hier niet kennen zoals de Efteling en dat soort dingen. (Interview met ouder)

7.1.4 Werkgever van de ouder(s)

Ook de werkgever van de ouder(s) beïnvloedt de plekbeleving van de expat-kinderen in Bamako. De financiële invloed, uitgedrukt in een (ommuurd,) groot huis met zwembad in de tuin en personeel maakt bijvoorbeeld dat de kinderen 'thuis' als een fijne plek ervaren, maar kan ook een verklaring zijn voor het feit dat ze niet veel ervaren van de wereld buiten de poort (zie hoofdstuk 5.3).

O: Ik ben me er bewust van dat het zo op het eerste gezicht een kunstmatige wereld is. Het kantoor is wel bijna een Nederlands kantoor, ja de helft is Malinees, maar het is toch een redelijk Nederlands kantoor. Met airco, met Nederlandse computers, met Nederlandse meubilair, dus het is voor mijn gevoel een stukje Nederland in Mali. In die zin is het wel een beetje een zeepbel. (Interview met ouder)

De expat-gezinnen trekken bovendien soms naar elkaar toe als het gaat om uitjes voor de kinderen. Een deel van deze ouders is uiteraard collega's van elkaar en ook dat maakt het contact met deze gezinnen makkelijker. Uiteindelijk beïnvloedt de werkgever dus zelfs het maken van vriendjes voor de kinderen; aan de hand van het advies van de werkgever kan bijvoorbeeld een school worden uitgezocht.

Ook verklaart het werk van de ouders voor de kinderen waarom ze in een land als Mali wonen. Mali is voor de kinderen hierdoor een soort tussenstation, ze weten immers dat ze weer weggaan na een bepaalde periode. Toch vinden veel kinderen het moeilijk om uit te leggen waarom ze in Mali wonen;

I: En waarom wonen jullie hier?

K: Omdat mijn moeder naar het werk moet. En we moeten weggaan voor een paar jaren voor mijn moeders werk en daarna moeten we weer weggaan.

(Interview met kind, 8 jaar)

I: En weet je ook wat papa voor werk doet?

K: Ja, voor de zwarte kindjes zorgen.

I: Wat doet hij dan, weet je dat?

K: Hij kijkt naar scholen.

(Interview met kind, 5 jaar)

O: Dus ze vroegen het aan hem (zoon); 'Hoe lang blijf jij nog in Mali wonen dan?' Wij vroegen ons wel af; wat gaat ie zeggen. En toen zei hij; 'Als papa zijn werk af heeft'. Nou dat is eigenlijk wel een mooie, want dat hebben we niet in de hand, want zijn werk is arme kinderen helpen, dus zolang er arme mensen, arme kinderen zijn, kunnen wij blijven.

(Interview met ouder)

7.1.5 Media

In vergelijking met Nederlandse kinderen, die 180 minuten per dag besteden aan televisie kijken, *gamen* en internetten (SPOT-time, 2008), lijken de expat-kinderen minder gebruik te maken van computerspelletjes, de televisie, laptop en mobiele telefoon. In sommige huizen is een Nintendo of een *Wii* aanwezig en de kinderen kijken nog wel eens een film, maar zeker de jongere kinderen, tot een jaar of tien, besteden weinig aandacht aan dit soort media. Een aantal gezinnen ontvangt wel 'de BvN-zender' (Beste van Nederland) en kijken af en toe Nederlandse programma's.

In het gebruik van media is een groot verschil tussen jonge en oudere kinderen. Jonge kinderen spelen graag met speelgoed en luisteren soms Nederlandstalige kindermuziek. Sinterklaas, Sesamstraat, Kabouter Plop of Kinderen voor kinderen is in veel van de huizen wel te vinden. Vanaf een jaar of tien gebruiken de kinderen bijvoorbeeld een computer of laptop om contact te onderhouden met vrienden, vaak andere expat-kinderen. Via facebook, msn, hyves en skype worden dagelijks gesprekken gevoerd en foto's en video's uitgewisseld.

I: En hoe hou je dan contact?

K: Via msn. En soms skype en we mailen elkaar soms.

(Kind, 15 jaar)

Wel lezen alle kinderen boeken, zowel in het Nederlands als in het Engels. Het Frans is niet erg populair, omdat veel kinderen het moeilijker vinden dan Engels en Nederlands.

De media lijkt al met al de minste invloed te hebben op de plekbinding van de expat-kinderen in Mali. Het wordt meer gebruikt als communicatiemiddel dan als vermaak.

7.2 School

De school wordt door vrijwel alle geïnterviewde kinderen als eerste genoemd, wanneer er gevraagd wordt naar 'leuke plekken' in Bamako. Op school leer je nieuwe dingen, kun je lekker buiten spelen, maak je nieuwe vrienden en weet je, als kind, wat er van je wordt verwacht. De plek is dus bekend en voelt veilig, zo zegt ook deze ouder;

O: En de school is dus een belangrijke plek voor ze. Als we nou zoeken naar een belangrijke geografische plek, dan is dat wel de school.

I: Want..

O: Daar zijn vriendjes, daar zijn activiteiten, dat is veilig en bekend.

(Interview met ouder)

7.2.1 Vriendjes

Kinderen vinden hun vriendjes vooral op school. Doordat de kinderen verschillende achtergronden hebben, spreken ze soms ook een andere taal. Deze achtergrond speelt dus wel een rol in het uitzoeken van vrienden, je moet immers wel met je vrienden kunnen communiceren. Doordat de kinderen elkaar op een Engelssprekende school leren kennen, is Engels vaak ook de taal die ze onderling spreken, ook al spreken de kinderen ook andere talen.

Behalve vriendjes in Bamako, hebben de kinderen vaak ook vriendjes op hun vorige woonplekken en in het land waar ze geboren zijn. Contact hiermee onderhouden is voor jonge kinderen lastig, omdat ze dit niet zelfstandig kunnen doen, voor oudere kinderen geldt dat zij contact houden via verschillende sociale media zoals msn, facebook en hyves en dat zij elkaar bellen en e-mailen. Toch blijkt het contact met sommige vrienden niet bestand tegen het mobiele leven dat de expat-kinderen leiden;

I: Heb je nog echte vriendinnen in Nederland?

K: Ja. Maar het contact is al wel veel minder. Maar ik wist ook wel dat dat zou gebeuren.

I: En hoe hou je dan contact?

K: Via msn. En soms skype en we mailen elkaar soms. In het begin ging het heel goed en stuurden we elkaar mailtjes enzo en daarna.. nou zij hebben echt allemaal heel andere levens dan ik en we snappen elkaar nu niet meer zo goed, omdat ik ook best wel ben veranderd.

I: Maar ben je veranderd doordat je ouder bent geworden of ben je veranderd doordat je ergens anders bent gaan wonen?

K: Doordat ik ergens anders ben gaan wonen. En zij volgens mij meer omdat ze ouder zijn geworden. Ik zit echt in een heel ander land en in een andere cultuur en sommige dingen die ik dan uitleg, dat snappen ze dan gewoon niet, dat is dan raar voor ze. En ik heb dan niet altijd zin om het echt uit te leggen en met ze daarover te gaan praten.

(Interview met kind, 15 jaar)

De expat-kinderen realiseren zich dat ze tijdelijk in Bamako wonen. Veel kinderen weten dat ze er wonen omdat één van de ouders een baan heeft voor bijvoorbeeld een grote internationale organisatie. Toch lijkt dit van weinig invloed te zijn op het maken van nieuwe vrienden, hoewel de kinderen zich realiseren dat er een moment komt dat zij zelf of de vrienden verhuizen;

I: Is het moeilijk om vrienden te maken op een plek waarvan je weet dat je er maar tijdelijk woont?

K: Nou ik heb sowieso niet zoveel moeite om vrienden te maken. Sommige mensen die denken okee, het is beter als je geen beste vriendinnen hebt, het is beter als je een beetje op jezelf blijft zodat je daarna geen afscheid hoeft te nemen. Maar dat vind ik echt dom eigenlijk. Want de tijd dat je hier zit wil je met mensen delen en ik vind het wel belangrijk dat je dan vrienden hebt, goeie vrienden waar je ook mee kan praten. Vooral omdat je zoveel meemaakt is het belangrijk dat je met mensen kunt praten die je ook snappen want de vriendinnen in Nederland die snappen me niet echt daarom vind ik het fijn om hier echt goeie vrienden te hebben. En ik vind het niet moeilijk, het enige is dat het afscheid nemen wat vervelend is, maar dat blijft. (Interview met kind, 15 jaar)

O: Dus ze weten nu wel, dat hebben ze ook geleerd, dat we overal tijdelijk zitten. Het leidt voor ons tot nu toe niet tot grote problemen. We merken niet dat ze daardoor ergens bang voor zijn, geen vriendschappen aangaan of zich anders gedragen. (Interview met ouder)

7.2.2 Leerkrachten en de klas

Omdat de school de plek is waar de kinderen vriendjes maken, speelt de klas en haar leerkrachten een grote rol. In de klassen zitten kinderen van allerlei nationaliteiten. Hierdoor maken kinderen niet

alleen vriendjes waarmee ze bijvoorbeeld Nederlands mee kunnen spreken, maar is het voor de meeste kinderen ook gangbaar om Engels te spreken met vriendjes. De samenkomst van zoveel verschillende nationaliteiten in de klas van de kinderen, wordt door ouders gezien als een pluspunt dat het expat-leven met zich meebrengt;

O: De hele school is multicultureel. Het zijn misschien wel overwegend westerlingen, maar leraren en leerlingen komen overal over de hele wereld vandaan en hebben vaak ook al overal over de hele wereld gewoond. (Interview met ouder)

O: Het zijn allemaal kinderen uit alle delen van de wereld, blank en ook zwart, dat is natuurlijk een fantastische winst. Ze kennen de wereld en weten hoe ze met mensen uit verschillende landen en achtergronden om moeten gaan. Ze hebben niet door dat ze dat allemaal leren, maar ze zijn totaal niet bang voor de andere, de vreemde, of die nou uit een ander land komt of een andere cultuur heeft. Dat krijgen ze natuurlijk gratis mee [...] en dat is wel een heel groot voordeel. (Interview met ouder)

7.2 Andere actoren

7.2.1 Malinezen

Dat de expat-kinderen in Bamako wonen, kan hen moeilijk ontgaan. Zowel de ouders als de leerkrachten op school besteden hier aandacht aan. Dit wordt op school gedaan door excursies in de buurt te organiseren, Malinese mensen op school te laten komen voor bijvoorbeeld muzieklessen en door kinderen te vertellen over Mali;

O: Ja, ze hebben natuurlijk de grote Africa day. En laatst hadden ze een hele module over Mali en over de geschiedenis van Mali en de topografie van Mali. Ze hebben heel veel over Mali geleerd, dus dat zit ook in het onderwijsprogramma. Sommige andere klassen, dat hebben onze kinderen niet gehad, die doen ook fieldtrips naar Siby of naar andere plekken in Mali. (Interview met ouder)

Ouders zoeken hierin hun eigen weg, de één vindt het belangrijker dan de ander, maar Nederlandse ouders lijken het wel belangrijk te vinden dat de kinderen weten waar zij wonen;

O: Ja we zijn het eerste jaar in Mali op vakantie geweest, dus alle toeristische highlights die hebben we gezien. Dat wilde ik ook per se hoor. Anders kun je net zo goed in Guatemala ofzo gaan wonen, bij wijze van. [...] Er zijn kinderen die hier al twee jaar wonen en die waren nog nooit in Dogon-land geweest en dan denk ik echt; 'Hoe is het mogelijk?'. Die zitten binnen de poorten en in hun zwembad. Ja, echt verschrikkelijk. Ik stuur ze ook gewoon naar de markt hoor, om spullen te gaan halen. (Interview met ouder)

O: Ja, we hebben dat (naar Nederland op vakantie gaan) het eerste jaar niet gedaan omdat wij het heel belangrijk vonden om juist in Mali op vakantie te gaan. Om juist het land te leren kennen waar je bent. Want dat vond ik ook echt een verplichting, dat ze niet alleen maar Bamako zouden zien. (Interview met ouder)

In veel van de expat-huizen is Malinese kunst te vinden en bijvoorbeeld Malinese muziekinstrumenten of maskers. Deze dienen niet alleen als souvenir, maar hebben ook een educatieve functie; vaak weten de kinderen hiervan ook te vertellen waar ze vandaan komen en hoe ze zijn gemaakt en hoe of waarvoor ze worden gebruikt.

Verder gaan oudere kinderen regelmatig naar de boetiek voor een boodschap of kletsen ze zo nu en dan met de *guardien* die voor hen de deur opent als ze thuis komen van school. Het personeel dat in

huis rondloopt is eigenlijk voor de kinderen het makkelijkste contact dat ze kunnen maken met Malinese volwassenen. Jonge kinderen worden, zoals in hoofdstuk 7.1 al werd besproken, soms zelfs voor een deel opgevoed door het Malinese personeel. Natuurlijk gaat het ook niet aan de kinderen en hun ouders voorbij dat het Islamitische personeel andere gewoontes heeft dan hun eigen ouders en dat kinderen hierop reageren;

O: Ja, ze gaat ook bidden. Ze leert hem ook bidden. En hij doet haar ook na. Dan zegt ie; kijk en dan gaat ie ook zo en ja hij zegt dat heb ik van de nounou geleerd. En dan gaat ie soms met haar meedoen, in het begin vooral. Zij gaat altijd daar bidden en dat is voor hem ook leuk. Als ik yoga doe, gaan de kinderen ook yoga doen. Dus hij gaat dan ook op zijn knieën en ook zo doen en ook met een doek over zijn kop. Hahaha. (Interview met ouder)

7.4 Conclusie

Omdat de kinderen vrijwel al hun tijd doorbrengen op school of thuis, zijn de actoren die daar 'de baas' zijn (ouders en leerkrachten) erg belangrijk in de ervaring van die plek. Ouders en leerkrachten bepalen immers wie er allemaal naar binnen mogen, dus welke klasgenoten jij hebt en welke vriendjes er komen spelen. Bovendien stellen deze volwassenen regels op over hoe jij je ergens mag, kan of moet gedragen.

In dit geval lijkt het erop dat de host-cultuur geen grote invloed heeft. Dit kan echter per plek verschillen. Een voorbeeld is dat wanneer kinderen naar een Engelstalig land gaan en naar een reguliere school gaan, waar ook bijvoorbeeld de Engelse, Amerikaanse of Canadese kinderen heen gaan, de expat-kinderen waarschijnlijk automatisch meer contact hebben met de (kinderen uit de) *host* cultuur.

8

Culturen die een rol spelen bij de plekbeleving van expat-kinderen in Bamako

8.1 De culturen thuis

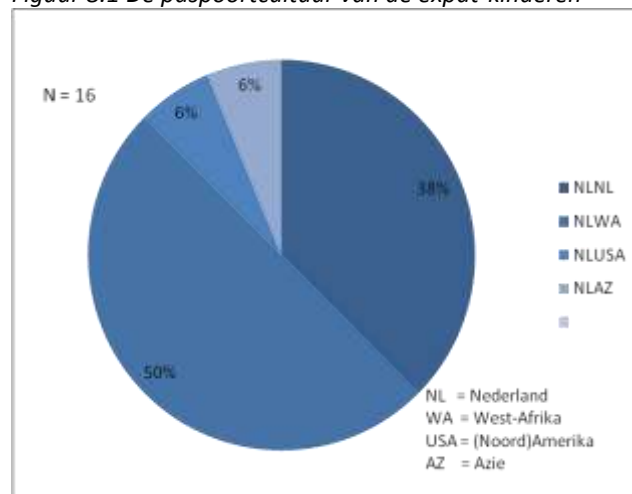
De culturen waarmee de kinderen thuis in aanraking komen zijn voornamelijk de cultuur of culturen van hun ouders, de paspoortcultuur van de kinderen. Vaak zijn deze sterk gebonden aan het land waar de ouders geboren en opgegroeid zijn en waar de overige familie nog woont. Deze cultuur uit zich niet alleen in het spreken van een bepaalde taal, maar ook in bepaalde gewoontes of gebruiken. Zo kan het eten van pap 's ochtends en brood tussen de middag bijvoorbeeld gezien worden als 'Nederlands'.

Om de paspoortcultuur van de kinderen te kunnen bepalen kun je kijken naar de herkomst van de ouders (Figuur 8.1).

In dit figuur is te zien dat van de zestien kinderen acht kinderen een Nederlandse en een West-Afrikaanse ouder (50%) hebben en zes twee Nederlandse ouders (38%). De andere twee kinderen hadden één Nederlandse ouder en één uit respectievelijk Amerika en van de Filipijnen. Voor twee van de kinderen met een Nederlandse en een West-Afrikaanse ouder geldt dat alleen de Nederlandse ouder nog in beeld is bij de opvoeding, maar dat er wel contact

wordt onderhouden met de West-Afrikaanse familie, vandaar dat ook deze kinderen in de categorie 'NLWA' vallen. Opvallend is dat geen van de West-Afrikaanse ouders van Malinese afkomst is, maar uit andere West-Afrikaanse landen komen zoals Benin en Burkina Faso.

Figuur 8.1 De paspoortcultuur van de expat-kinderen

Bron; Excel, eigen bewerking

8.1.1 De Nederlandse cultuur als paspoort cultuur

Ouders dragen op verschillende manier hun eigen paspoortcultuur over op de kinderen. Ze zijn zich ervan bewust dat de Nederlandse taal en cultuur weinig aandacht krijgt op de internationale school en kunnen dit voor een groot deel thuis opvangen. Dat de Nederlandse ouders (14 stuks in totaal) waarde hechten aan hun eigen cultuur blijkt uit het feit dat slechts twee van de 16 (12,5%) niet naar de Nederlandse school gaat.

Nederlandse ouders lijken veel waarde te hechten aan hun eigen taal. Er wordt thuis door alle Nederlandse ouders Nederlands gepreut tegen en met de kinderen, zeker wanneer het twee Nederlandse ouders betreft. Ook onderling spreken de expat-kinderen met twee Nederlandse ouders Nederlands. Dit is in gemixte gezinnen vaak anders. Wanneer een kind met een vriendjes speelt dat twee Nederlandse ouder heeft, wordt er Nederlands gesproken tenzij er nog andere kinderen in de buurt zijn. Wanneer een kind speelt met een ander kind dat geen of één Nederlandse ouder heeft, wordt er snel overgegaan op het Engels, de taal van de school.

Om hun kinderen de Nederlandse cultuur aan te leren, is de taal in de ogen van de ouders erg belangrijk. In alle huizen zijn dan ook boekjes, films en cd's in het Nederlands te vinden. Deze worden gekocht tijdens een vakantie of opgestuurd vanuit Nederland. Verder wordt er door de ouders aandacht besteed aan het contact met de familie in het thuisland.

*O: Ja, emails natuurlijk. Maar ja, tegenwoordig heb je dan weer skype, dus je kunt misschien niet iedere week, maar wel een keer in de twee weken bellen, audio en video.
I: Met de kinderen?*

O: Ja, weet je, dat ze dan wel echt bewust, bijvoorbeeld in het weekend, even met opa en oma kletsen. En dat ze die dan ook even zien. De jongste begrijpt er natuurlijk helemaal niks van, maar de oudste wel, die praat nu en dan heeft ie bijvoorbeeld zijn haar geknipt, zoals vorige week, en dan zeg ik; oh moeten we even aan oma laten zien. Dat wel. Dat is wel heel anders al dan een paar jaar geleden dat je dat gratis en voor niks kan doen. En dat is voor onszelf natuurlijk ook prettig. (Interview met ouder)

Hoewel de kinderen vaak niet uit eigen initiatief contact opnemen omdat ze hiervoor te klein zijn of er geen behoefte aan hebben, weten ze vaak wel wie familie is en stellen ze Nederlands bezoek aan Mali enorm op prijs;

O: Nee, ze bellen zelf niet, het is meer dat ik bijvoorbeeld aan het bellen ben en dat ik dan zeg dat ze ook even met oma moeten praten. Dat doen ze niet zelf. 'Oma is aan de lijn, kom je even?' en dan zijn ze meestal te druk. Maar ze vinden het wel heel leuk als er bezoek uit Nederland komt. Dat vinden ze ontzettend leuk. (Interview met ouder)

8.1.2 Twee paspoortculturen

Veel expat-kinderen groeien op met een dubbele 'paspoort-cultuur'. In figuur 8.1 is te zien dat dit voor de groep kinderen die betrokken waren bij dit onderzoek gaat om 62% van de kinderen. Dit wil zeggen dat de ouders van deze expat-kinderen geboren zijn in twee verschillende landen en dat de kinderen vaak niet alleen tweetalig, maar ook 'twee culturig' worden opgevoed. Deze expat-kinderen zijn hierdoor niet alleen *third culture kids*, maar ook *cross-cultural kids*. Cross-cultural kids wil zeggen dat deze kinderen gedurende een langere periode van hun kindertijd (tot 18 jaar) hebben geleefd in een wereld met twee of meer culturele omgevingen, een soort mix van verschillende culturen (Pollock & Van Reken, 2009). Voor ouders betekent deze samenkomst van culturen dat er keuzes gemaakt moeten worden met betrekking tot regels en de opvoeding en daarin kan de Afrikaanse cultuur wel verschillen van de Europese of Nederlandse cultuur;

O: Maar daar speelt ook wel weer een cultureel iets mee, als hij (vader van West-Afrikaanse afkomst) eet, eet hij. Als je eet, praat je niet. Dus zo'n hele avond gezellig babbelen aan tafel en tussendoor wat eten, zoals wij vroeger wel deden thuis, dat is er niet bij. Hij eet of hij praat. Punt. (Interview met ouder)

Deze cross-culturele kinderen worden tweetalig opgevoed. Een aantal van de kinderen met een West-Afrikaanse ouder geven aan dat zij moeite hebben met de spelling van de Nederlandse taal en de woordbetekenis. Dit is een groot verschil met de kinderen die twee Nederlandse ouders hebben, die met een groter gemak de Nederlandse spellingstoetsen maken. Uit de interviews bleek ook dat de kinderen met een niet-Nederlandse ouder zich minder makkelijk uitdrukken in het Nederlands. Dit spreekt eerder onderzoek van onder andere Gelder en Visser (2005) tegen, waarin wordt gezegd dat wanneer kinderen tweetalig worden opgevoed, de ene taal de andere niet in de weg staat. Het verschil tussen dit onderzoek en de expat-kinderen kan wellicht gevonden worden in het feit dat deze expat-kinderen niet met twee, maar vaak met drie verschillende talen opgroeien (het Nederlands, Frans en Engels) en de Engelse taal, vaak de derde taal, hierbij de taal is waarmee zij communiceren met hun vriendjes, terwijl in het onderzoek van Gelder en Visser (2005) de thuistaal en de schooltaal de enige twee talen zijn die geleerd hoeven te worden.

8.1.3 Andere culturen thuis

Behalve de paspoortculturen van de ouders, komen de kinderen ook in aanraking met de cultuur van het personeel, in dit geval de Malinese cultuur. Dit roept soms vragen op bij de kinderen, maar zij begrijpen goed dat de Malinezen een andere achtergrond hebben dan de Nederlanders;

K: Kijk, Fatim zit naar God aan het praten.

I: Ja, ze zit te bidden. Doen papa en mama dat ook?

K: Neee, tuurlijk niet.

I: Waarom niet?

K: Dat hoort niet bij ons.

(Interview met kind, 6 jaar)

Doordat veel van de expat-kinderen in Bamako een oppas hebben, komen ze ook in aanraking met een ander soort opvoedcultuur dan die van hun ouders. De oppas, ook wel *nounou*, is over het algemeen Malinees en heeft hierdoor andere prioriteiten in de opvoeding en ook het spelen met de kinderen verloopt hierdoor anders. De verbeelding van de twee werelden verschilt en de Malinese *nounou* lijkt minder op het cognitieve proces gericht dan de ouders;

O: Het is een geweldig lieve vrouw die al 5 jaar binnen ons gezin werkt, maar er zijn gewoon basisingen die ze onze kinderen gewoon niet mee kan geven. Onze zoon is bijvoorbeeld heel goed in puzzels, maar tot op de dag van vandaag krijgt de nounou het niet voor elkaar om een puzzel in elkaar te leggen. En dat is iets wat ze gewoon niet meekrijgen hier, terwijl dat voor ons heel normaal is, daar begin je mee. [...] En als je ziet hoeveel boekjes onze kinderen hebben bijvoorbeeld, dat stukje cultuur, dat neem je zelf mee, want dat vinden wij belangrijk. En onze nounou vindt het waanzinnig dat we dat hebben, maar ze heeft er aan de andere kant ook de grootste moeite mee. Ze gaat ook wel kleien en vingerverven met ze, maar er komen hele andere dingen uit dan wanneer ik iets met ze zou doen. Niet dat dat slecht is, maar je ziet gelijk wel dat dat met een heel ander inzicht gebeurt. Het is niet negatief, maar het is gewoon een hele andere ervaring. Hoe doe je dat, wat zijn de gebruiken en hoe ga je daar mee om.. (Interview met ouder)

Ouders proberen hierin toch zo veel mogelijk een lijn in te houden, door bijvoorbeeld te vertellen aan het personeel wat een kind wel en niet mag, om de onduidelijkheid voor de kinderen ook te verkleinen. Zo leren sommige kinderen ook van de *nounou* dat ze niet van tafel af mogen voordat ze hun bord leeg hebben en dat ze hun eigen speelgoed moeten opruimen.

Behalve via het personeel komt de Malinese cultuur eigenlijk niet echt binnen de muren van het huis terecht. Uitzonderingen hierop zijn uitstapjes die de kinderen met ouders of school maken in het land, waardoor ze kennis over het land opdoen. Naar Malinese televisie wordt er bijvoorbeeld vrijwel niet gekeken, omdat er óf Nederlandstalige en Engelstalige televisie beschikbaar is óf überhaupt alleen af en toe een film wordt gekeken door de kinderen.

8.2 De culturen op school

8.2.1 De *third culture* op school

Op school komt de *third culture* het duidelijkst naar voren; klasgenoten, leerkrachten en ouders die betrokken zijn bij de school nemen allemaal hun eigen cultuur mee, maar delen ook allemaal dezelfde mobiele levensstijl van de expats, de *third culture*. De vriendjes die de kinderen op school maken en waarbij de kinderen over de vloer komen, maken dus ook deel uit van deze *third culture*. Vanuit deze gedeelde cultuur worden ook de leerkrachten betrokken bij de school, door het deelnemen aan een ouderraad en het organiseren of begeleiden van activiteiten.

Toch komen de leerlingen van de scholen, zowel de Franse als de Amerikaanse, uit verschillende landen en hebben ze allemaal een andere achtergrond. De Amerikaanse school houdt hier op verschillende manieren rekening mee, zowel op kindniveau als op klassenniveau en zelfs schoolbreed. Zo wordt er een International Day georganiseerd en in de klas worden projecten georganiseerd waarbij kinderen zichzelf en hun land voorstellen aan de rest van de klas;

O: Zij (dochter) had bijvoorbeeld ook een heel project over verschillende culturen aan het begin van het jaar. Toen kregen ze allemaal een paspoort en een koffertje. Ze bezochten elke dag een andere cultuur en daar leerden ze dan wat over; wat de feestdagen waren, wat hun eten was en dat leerden ze dan van elkaar als klasgenoten. (Interview met ouder)

8.2.2 De Malinese cultuur op school

Er wordt door de scholen op verschillende manieren aandacht besteed aan de kennis en de cultuur van Mali en Mali wordt 'de school ingehaald' door middel van activiteiten. Voorbeelden hiervan zijn de Africa-day (figuur 8.2), het uitnodigen van Malinese muzikanten, het uitvoeren van *after school activities* zoals helpen in het weeshuis of Engels geven aan Malinese kinderen. Verder worden er *fieldtrips* georganiseerd, zowel in de buurt als in de bredere omgeving van Bamako die veel indruk maken op de kinderen;

K: Nou we hebben een field trip gedaan. Dat was écht leuk!

I: Oh, en waar ging die heen?

K: Malian rivers

I: En hoe ging je daar dan heen?

K: Met de schoolbus en lopend.

I: En wat gingen jullie daar doen?

K: Self weaven en een paar mochten weaven. En toen heb ik dit gemaakt.

I: Dus een soort sjaltje heb je geweven, mooi zeg. Hoe gaat dat precies, dat weven?

K: Nou je hebt een hout dingetjes met alle kleuren wol opgerold en dan doe je dat zo door die gaatjes en dan doe je zo; vast.. vast.. vast. En het design die niet je een beetje. Maar ik weet niet hoe dat heet. Echt leuk hoor. (Interview met kind, 8 jaar)

Figuur 8.2 Africa Day op de Amerikaanse school van Bamako

Bron: eigen foto Renske Maandag

8.2.3 De Nederlandse school

Veertien van de zestien geïnterviewde kinderen gaat één à twee keer per week naar de Nederlandse school (87,5%). Op de Nederlandse school in Bamako wordt niet alleen aandacht besteed aan de Nederlandse taal, maar ook bijvoorbeeld aan de Nederlandse geschiedenis, aardrijkskunde en aan feestdagen zoals Bevrijdingsdag en Koninginnedag. De kinderen vinden het over het algemeen leuk om naar de Nederlandse school te gaan, maar doordat het naast de 'gewone' schooltijd is, is het vaak vermoeiend en komen de kinderen laat thuis. Doordat het niet de eerste, belangrijkste school is in de ogen van de kinderen (een aantal kinderen noemt de Nederlandse school niet eens uit zichzelf)

heeft deze school niet veel invloed op de plekbeleving van de kinderen in Bamako. Wel is het zo dat de activiteiten die door de Nederlandse school georganiseerd worden rondom nationale feestdagen zoals Koninginnedag voor de kinderen erg leuk zijn en hierdoor het gevoel van Nederlands-zijn versterkt wordt.

8.3 Overige culturen

8.3.1 Malinese cultuur als *host* cultuur

De *host*-cultuur is de tweede cultuur van de expat-kinderen en in dit geval de Malinese cultuur, de cultuur van het land waar de kinderen wonen. Deze Malinese cultuur lijkt weinig invloed te hebben op het leven van de kinderen, wanneer er gekeken wordt naar de data. Veel kinderen komen maar weinig met 'normale' Malinezen in aanraking, hooguit met kinderen uit de rijkere Malinese gezinnen die ook bij hen op school zitten en het personeel. Het personeel dat in huis rondloopt is van lokale, Malinese afkomst, maar zij spreken over het algemeen goed Frans en niet alleen Bambara, de meest gesproken lokale taal in Mali. Het personeel lijkt voor de kinderen niet onder 'Malinese bevolking' te vallen.

De expat-kinderen staan niet echt open voor nieuwe contacten met Malinezen. Dit komt door de ervaringen die de kinderen hebben met de Malinese bevolking buiten de poort;

I: Maar praat of speel je ook wel eens met meisjes bijvoorbeeld die hier op straat lopen?

K: Nee, want ze pesten me en ze noemen me 'hollandais, hollandais'. En dat vind ik niet zo leuk..(Interview met kind, 10 jaar)

O: Maar het (op straat spelen) gaat ook wel eens mis, bijvoorbeeld een paar weken geleden was hij een wat groter meisje Malinees meisje tegen gekomen, en ze verstaan elkaar niet. Zij spreekt Bambara, hij niet en zij eiste zijn waterfles op. Dus eerste stopte ze hem met geweld waardoor hij zich pijn deed omdat hij heel snel moest stoppen. Toen pakte ze zijn waterfles, dronk hem leeg en gaf hem terug. Ze konden niet met elkaar communiceren maar dat doe je niet, dus het was echt intimidatie...Huilend kwam ie thuis, huilend. En dat is wel een risico. De regels op straat zijn heel anders dan de wereld waarin hij leeft. Hij leert absoluut niet om weerbaar te zijn. Dus dat is moeilijk. (Interview met ouder)

Zolang er andere expat-kinderen zijn, is er voor de kinderen geen reden om contact te zoeken met Malinese kinderen. Dit wordt nog eens versterkt wanneer dat contact door taalbarrières (de kinderen op straat spreken Bambara) moeilijk verloopt of wanneer de eerste contactmomenten niet goed zijn bevallen. Doordat Mali Franstalig is en de kinderen (in dit geval 14/16 van de expat-kinderen) naar een Amerikaanse school gaan, wordt het contact met lokale kinderen eveneens bemoeilijkt. Zowel ouders als kinderen geven namelijk aan dat in Bamako de plek om vriendjes te maken de school is (zie ook 7.2.1) en niet de straat.

8.3.2 Cultuur van eerdere woonplekken

Veel kinderen herinneren zich hun vorige woonplek nog goed. Hoe jonger de kinderen, hoe moeilijker het is om hier een duidelijk beeld van te krijgen, maar leuke dingen of bijzondere herinneringen weet ieder kind zich te herinneren. Opvallend is dat veel kinderen mensen en dieren noemen die ze missen van de eerdere woonplekken; de hond van de burens of de oppas die erg lief was bijvoorbeeld. Soms herinneren kinderen zich ook leuke activiteiten die ze op het moment van het interview toch een beetje missen;

I: En zijn er dingen die je mist?

K: Nee want het is al een tijdje geleden maar soms wou ik wel weer naar het museum gingen voor de dino's. Waar we altijd naar toe gingen. Dino museum noemde ik het toen.

(Interview met kind, 10 jaar)

De taal die thuis, op school en met vriendjes gesproken werd op de vorige woonplek, zorgt er vaak voor dat kinderen makkelijker een andere taal dan hun moedertaal spreken met kinderen op de nieuwe plek. Kinderen die bijvoorbeeld eerder in een Engelstalig land hebben gewoond, zullen zich makkelijker op de nieuwe, Engelstalige school aanpassen en kinderen die eerder al Frans spraken zullen met dit vak op school minder moeite hebben. Dit heeft invloed op de plekbeleving van de kinderen, omdat kinderen dan geen enorme taalbarrière hoeven te trotseren en zich sneller op hun gemak kunnen gaan voelen.

De cultuur van de eerdere woonplekken speelt in die zin een rol in de plekbeleving van de kinderen in Bamako dat zij de nieuwe plek, Bamako, altijd zullen vergelijken met voorgaande woonplekken. Wanneer Bamako leuker, spannender of juist naar en warm is vergeleken bij de vorige plek, beïnvloedt dat hun mening over Bamako in grote mate.

I: Et tu l'as aimé?

K: Nou de school is niet heel leuk.

I: Pourquoi pas?

K: Ze slaan. On tappe la bas.

I: Et ici, c'est mieux?

K: Ja, ils te tappent pas.

(Interview met kind, 6 jaar)

I: En vond je het daar leuk ?

K: Nou de school is niet heel leuk.

I: Waarom niet ?

K: Ze slaan, ze slaan daar (=vorige woonplek)

I: En hier is het beter ?

K: Ja, hier slaan ze je niet.

8.4 Conclusie

Verschillende culturen spelen een rol in de plekbeleving van de expat-kinderen die in Bamako wonen. De paspoort-cultuur speelt de grootste rol omdat ouders hun kinderen opvoeden vanuit deze cultuur of culturen, zij zijn immers in dit 'paspoort-land' geboren en opgegroeid. Ook de derde cultuur, de cultuur van de expats speelt een grote rol, met name op school en wanneer kinderen bij of met vriendjes spelen. Hoewel de expat-kinderen in Mali wonen, lijkt deze *host*-cultuur maar een kleine rol te spelen in het dagelijks leven van de kinderen.

Conclusie en discussie

9.1 Beantwoording van de deelvragen

De beantwoording van de deelvragen komt grotendeels overeen met de conclusies die aan het einde van de hoofdstukken zijn getrokken. Hieronder is een samenvatting van de conclusie per vraag te vinden.

9.1.1 Op welke manier maken expat-kinderen gebruik van de plek Bamako?

De expat-kinderen maken gebruik van Bamako als stad om te wonen, te spelen en naar school te gaan. Deze activiteiten vinden echter slechts op twee soorten plekken plaats, namelijk thuis en op school. Wel komen de kinderen ook bij elkaar thuis. Naar mate de kinderen iets ouder worden, neemt hun bewegingsvrijheid toe. Ook al kunnen de 'oudere kinderen' zo nu en dan zelfstandig naar een restaurant of bioscoop, ook zij brengen veel van hun tijd thuis door. Behalve deze plekken in Bamako worden er door de gezinnen ook uitstapjes gemaakt buiten Bamako. Kenmerkend aan al deze plekken is dat er altijd controle is op de kinderen, omdat er vrijwel altijd toezicht is van ouders/verzorgers of andere volwassenen.

9.1.2 Welke plekken zijn favoriete plekken van expat-kinderen die in Bamako wonen en waarom?

Leuke plekken zijn opgedeeld in drie dimensies; de plaats, de activiteit en de personen. Leuke plekken vinden de kinderen voornamelijk thuis of op school. Favoriete plekken van de kinderen hebben bepaalde overeenkomstige eigenschappen; een activiteit of een vriendje is vaak genoeg om de (jongere) kinderen blij te maken. Een andere voorwaarde voor een plek als favoriete plek is dat de kinderen er enige ruimte ervaren. Dit kan letterlijk zijn, in de ruimte die zij kunnen gebruiken om te spelen, maar ook figuurlijk, wanneer kinderen de ruimte hebben om eigen keuzes te maken. Uit de interviews van de kinderen zijn vijf aspecten van leuke plekken thuis te onderscheiden; Speelgoed, vriendjes, een eigen plek, buiten (de tuin) en broertjes en zusjes.

9.1.3 Welke plekken zijn hekelplekken van expat-kinderen die in Bamako wonen en waarom?

Hekelplekken zijn opgedeeld in drie dimensies; de plaats, de activiteit en de personen. Kinderen benoemen niet veel specifieke plekken als hekelplek, behalve de straat. Bij de activiteit-dimensie is het eerder het gebrek aan de activiteit die kinderen noemen; stil zijn of stil zitten zijn voorbeelden hiervan. Verder houden kinderen niet van situaties waarbij zij het gevoel hebben bijzonder te zijn en hierdoor heel veel aandacht krijgen.

Kinderen geven aan dat zij plekken voor volwassenen of plekken met 'alleen maar Malinezen' vaak vervelend vinden. Dit hangt uiteraard samen met het stil moeten zijn en je aangestaard voelen als activiteiten. Ook de taalbarrière hangt soms samen met een plek als hekelplek; niet kunnen communiceren, bijvoorbeeld op straat, is één van de problemen waar de kinderen veelvuldig tegenaan lopen en die kan leiden tot vervelende situatie.

9.1.4 Welke actoren hebben invloed op de plekken waar de expat-kinderen een band mee hebben?

De actoren die in dit onderzoek worden onderscheiden zijn; Ouders, personeel, familie, de werkgever van de ouder(s), de media, vriendjes, leerkrachten en Malinezen.

Omdat de kinderen vrijwel al hun tijd doorbrengen op school of thuis, zijn de actoren die daar 'de baas' zijn (ouders en leerkrachten) erg belangrijk in de ervaring van die plek. Ouders en leerkrachten bepalen immers wie er allemaal naar binnen mogen, dus welke klasgenoten jij hebt en welke vriendjes er komen spelen. Bovendien stellen deze volwassenen regels op over hoe jij je ergens mag, kan of moet gedragen. In dit geval lijkt het erop dat de host-cultuur in Bamako geen grote invloed heeft.

9.1.5 Op welke manier spelen de verschillende culturen een rol bij de plekbeleving van de kinderen?

Verschiedende culturen spelen een rol in de plekbeleving van de expat-kinderen die in Bamako wonen. De paspoort-cultuur speelt de grootste rol omdat ouders hun kinderen opvoeden vanuit deze cultuur of culturen, zij zijn immers in dit 'paspoort-land' geboren en opgegroeid. Ook de derde cultuur, de cultuur van de expats speelt een grote rol, met name op school en wanneer kinderen bij of met vriendjes spelen.

9.2 Beantwoording van de hoofdvraag; Hoe beleven expat-kinderen de plek Bamako?

In deze scriptie heeft u kunnen lezen welke plekken door de expat-kinderen in Bamako worden benoemd als favoriete plekken en welke plekken hekelplekken zijn van deze kinderen. Verder werd er gekeken naar de invloed van verschillende actoren en culturen. Ten aanzien van de hoofdvraag 'Hoe beleven expat-kinderen de plek Bamako?' wil ik graag de volgende drie hoofdconclusies trekken;

9.2.1 Het leven draait om thuis en school

De expat-kinderen maken zeer beperkt gebruik van de stad Bamako. Eigenlijk zijn de plekken waar zij zich het grootste gedeelte van de tijd bevinden; thuis en op school. Dit komt regelmatig terug in deze scriptie en wordt zowel door kinderen als ouders bevestigd. In principe is dit in overeenstemming met de verwachtingen, aangezien het leven van kinderen hoofdzakelijk bestaat uit 'spelen, leven en leren' (Holloway en Valentine, 2000) en deze expat-kinderen dit alleen thuis, op school of bij andere kinderen thuis doen. Opvallend is dat er buiten de muren van het erf of van het schoolhek geen ruimtes zijn voor de kinderen om te spelen in de buitenlucht.

9.2.2 Mali heeft niet veel invloed

Concluderend kan gezegd worden dat hoewel de expat-kinderen in Mali wonen, deze *host*-cultuur maar een kleine rol lijkt te spelen in het dagelijks leven van de kinderen. Mali lijkt een 'decor' in de vorm van een land waarover ze kennis opdoen, bijvoorbeeld op school. De kinderen zien de omgeving dus wel, maar lijken niet echt te participeren. De omgeving biedt hiertoe ook weinig mogelijkheden; er is een enorme taalbarrière wanneer het gaat om contact met Malinese kinderen, de Malinese cultuur lijkt teveel te verschillen van de Westerse cultuur, bijvoorbeeld als het gaat om spelen en de expat-kinderen worden niet echt uitgedaagd om deel uit te maken van de Malinese cultuur, doordat er genoeg andere expat-kinderen zijn om mee te spelen, die onderling meer overeenkomsten hebben.

9.2.3 Het leven in een luchtbel

De wereld waarin de expat-kinderen in Bamako leven is een zeer beschermde, bijna kunstmatige wereld. De ouders van de kinderen spelen hierin een grote rol, bewust dan wel onbewust. Over het algemeen zijn alle plekken waar de kinderen komen afgesloten en is er een volwassene aanwezig om toezicht te houden. Dit toezicht heeft een drieledige functie; het kan dienen ter controle van het kind, als bescherming voor factoren van buiten en ten derde als hulp wanneer dit nodig is.

Één van de ouders benoemde het zeer treffend in een interview; 'Als je wilt hoef je hier echt heel weinig contact met echte Afrikanen te hebben'. Als je als expat woont in een grote stad zoals Bamako is het mogelijk om je grotendeels te onttrekken aan de Afrikaanse, of in dit geval de Malinese, cultuur. Dit gebeurt ook bij de expat-kinderen in Bamako.

Doordat ouders contact leggen met andere expat-ouders en expat-collega's, de kinderen niet bij 'gewone' Malinese kinderen op school zitten en zij niet worden gestimuleerd om op straat te spelen, wordt een kunstmatige wereld gecreëerd door de ouders, voor de kinderen. Op deze manier worden luchtballonnen om de kinderen heen gemaakt op verschillende niveau's, met name thuis en op school.

Omdat de kinderen weinig bewegingsvrijheid hebben, zullen zij ook niet snel geneigd zijn om buiten deze 'bellen' te proberen te komen.

9.3 De toekomst

Dat het expat-leven voor de kinderen zowel voor- als nadelen heeft is inmiddels wel duidelijk. De voordelen die het meest worden genoemd door zowel de ouders uit dit onderzoek als onderzoekers op dit gebied zijn de 'cross-culturele verrijking' en je makkelijk kunnen verplaatsen in anderen. Maar als je niet participeert in de omgeving waar je woont, maar alleen maar met expats omgaat, heeft het expat-leven dan wel zoveel meerwaarde als wordt beweerd? Een argument ten gunste van het expat-leven kan zijn dat je in contact komt met zeer veel verschillende culturen, ook als je je alleen beweegt in de expat-wereld. Maar aan de andere kant leer je je dan alleen te verplaatsen in mensen met eenzelfde achtergrond en zijn die nou werkelijk zo anders?

Wellicht zijn er vele andere expat-verhalen van kinderen die wel deel uitmaakten van de *second culture*, maar in deze thesis wordt de impact van de *host culture* betwijfeld. Kortom, de invloed van de *second culture*, *host-culture* of tweede cultuur waarin de expat-kinderen is met dit onderzoek alleen niet vastgesteld.

10.1 Reflectie op het onderzoek

Doordat ik een langere periode verbleef in Bamako kon ik deel uitmaken van de expat-gemeenschap. Doordat de Nederlandse gemeenschap vrij actief is qua activiteiten en ik het trof met de periode (Koninginnedag, WK-voetbal) werd het voor mij heel makkelijk om te integreren in de groep. Ouders reageerden vaak positief op het onderwerp van mijn scriptie en dit maakte het leggen van contacten relatief eenvoudig. Het contact met de expat-gezinnen verliep gemakkelijk en door het persoonlijke contact werden ouders en kinderen vrij snel bereid gevonden mee te werken aan dit onderzoek. De reëel gestelde limiet van 10 gezinnen werd gehaald, maar er was weinig ruimte om dit aantal te vergroten. Dit komt niet door het beperkte aantal expat-gezinnen dat woont in Bamako, maar vooral doordat de onderzoeksperiode gepland was vlak voor de zomervakantie. Expat-gezinnen zijn gewend om voor een langere periode (bijvoorbeeld 7 weken) 'op vakantie' te gaan om hun familie te zien en deze zomervakantie is voor andere gezinnen de periode om te verhuizen naar een nieuw expat-land.

Van tevoren was ik er op voorbereid dat onderzoek doen met (hele) kleine kinderen moeilijk zou kunnen zijn en dit bleek ook. Wanneer kinderen aangeven niets meer te willen zeggen of op iedere vraag antwoorden 'weet ik niet', was dat voor mij een teken om het interview te onderbreken of zelfs helemaal te stoppen. Ik was erg blij met mijn achtergrond als basisschoolleerkracht en pedagoog in spe, dit gaf mij het zelfvertrouwen om met de kinderen aan de slag te gaan, maar bood mij ook een basis in het observeren en analyseren van de antwoorden en het gedrag van de kinderen en het herkennen van ontwijkend gedrag en hierop in te spelen. Behalve dat het interviewen van kinderen een vak op zich is, is het afnemen en het verwerken van de interviews bijzonder arbeidsintensief. Toch kan je gedurende het uitwerken van je interviews de grote lijnen voor de analyse al onderscheiden, je kent de interviews als onderzoeker al snel van binnen en van buiten.

Voordelen van face-to-face interviews, is dat de non-respons erg laag blijft. De non-respons is in dit onderzoek laag gebleven, mede dankzij het persoonlijk benaderen van gezinnen. Slechts één gezin wilde niet deelnemen aan het onderzoek vanwege een aankomende verhuizing en één van de kinderen zag later af van het interview, omdat het voor dit kind (te) veel spanning met zich mee bracht. Bovendien ben ik ervan overtuigd dat dit onderwerp zowel de ouders als de kinderen erg aansprak en dat hierdoor de interviews gemakkelijk en goed verliepen.

10.2 Vervolgonderzoek

Eventueel vervolgonderzoek met betrekking tot de plekbinding van expat-kinderen zou in mijn ogen twee kanten op kunnen, beide in de vorm van een vergelijking met een andere groep kinderen.

Om deze groep expat-kinderen, wonend in Bamako, met andere expat-kinderen te kunnen vergelijken, zou dit onderzoek ook op een andere locatie uitgevoerd kunnen worden. Het zou interessant zijn om twee groepen (expat-)kinderen naast elkaar te kunnen leggen om te vergelijken. Op deze manier kan er bekeken worden of er overeenkomsten en verschillen zijn in de plekbeleving van de kinderen, op verschillende expat-locaties. Hier zou een mogelijk vervolgonderzoek zich op kunnen richten.

Een andere mogelijkheid van vervolgonderzoek is om de vergelijking te trekken tussen een groep expat-kinderen en een groep Nederlandse kinderen die wel veel zijn verhuisd, maar alleen binnen Nederland. Beleven de niet expat-kinderen het verhuizen op dezelfde manier en hoe reageren zij op de nieuwe plekken? Zijn er overeenkomsten tussen favoriete plekken en hekelplekken voor expat-kinderen en niet-expat-kinderen of vinden deze twee groepen andere dingen belangrijk met betrekking tot plekken? Is de omgeving van belang of is er op school en thuis genoeg ruimte om je goed te voelen? Op deze vragen zou in vervolgonderzoek een antwoord gezocht kunnen worden.

Literatuur

1. Ali, A. J. (2003) *The intercultural adaptation of expatriate spouses and children: an empirical study on the determinants contributing to the success of expatriation*. Capelle a/d IJssel: Labyrinth Publication.
2. Altman, I. en S. M. Low (1992), *Place Attachment*. New York: Plenum Press.
3. Anderson, J. en K. Jones (2009) The difference that place makes to methodology: uncovering the 'lived space' of young people's spatial practices. *Children's Geographies*. Vol. 7 (3), p. 291–303.
4. Anderson, J. (2010). *Understanding Cultural Geography: places and traces*. London: Routledge.
5. Belsky, J. (2007) *Experiencing the lifespan*. New York: Worth Publishers.
6. Bochaute, E. van (2002) *What expatriate children never tell their parents*. EURA conference Portofino. Leuven: Leuven.
7. Bushin, N. (2007) Interviewing with children in their homes: putting ethical principles into practice and developing flexible techniques. *Children's Geographies*. Vol. 5 (3), p. 235–251.
8. Caligiuri P. M., M. A. M. Hyland en A. Joshi (1998) Testing a theoretical model for examining the relationship between family adjustment and expatriates' work adjustment. *Journal of applied psychology*. Vol. 83 (4), p. 598-614.
9. Cele, S. (2006) *Communicating place: methods for understanding children's experience of place*. Solna: Intellecta Docusys AB.
10. Denscombe, M. (2007), *The Good Research Guide, for small-scale social research projects*. Buckingham: Open University Press. Third new edition.
11. Eldering, L. (2008) *Cultuur en opvoeding*. Rotterdam: Lemniscaat.
13. Erp, K. van (2011) *When worlds collide. The role of justice, conflict and personality for expatriate couples' adjustment*. Enschede: Gildeprint drukkerijen.
14. Evers, J. C. (2007) *Kwalitatief interviewen: kunst en kunde*. Den Haag: Boom uitgevers.
15. Fail, H., Thompson, J. en G. Walker (2004) Belonging, identity and Third Culture Kids: Life histories of former international school students. *Journal of research in international education*. Vol 3, p. 319-338.
16. Gelder, G. van en S. Visser (2005). *Van misverstand tot meertaligheid. Een onderzoek in het kleuteronderwijs van de stad Groningen*. Groningen: Wetenschapswinkel.
17. Gieryn, T. (2000). A space for place in sociology. *Annual review of sociology*. Vol. 26, p. 463-496.
18. Greenholz, J. en J. Kim (2009) The cultural hybridity of Lena: A Multi-method case study of a third culture kid. *International journal of intercultural relations*. Vol 33, p. 391-398.
19. Hay, R. (1998) Sense of place in a developmental context. *Journal of environmental psychology*. Vol 18, p. 5-29.
20. Hidalgo, M. C. en B. Hernandez (2001), "Place attachment: conceptual and empirical questions." *Journal of environmental psychology* 21, p. 273-281.
21. Hiltrop en Janssen, (1990) Expatriation: challenges and recommendations. *European Management Journal*. Vol. 8 (1), p. 19-26.
22. Holloway, L. en P. Hubbard (2001). *People and place: the extraordinary geographies of everyday life*. Essex: Pearson Education Limited.
23. Holloway, S. L. en G. Valentine (2000). *Children's geographies: playing, living, learning*. New York: Routledge.
24. Lauring, J. en J. Selmer (2010) The supportive expatriate spouse: An ethnographic study of spouse involvement in expatriate careers. *International business review*. Vol 19, p. 59-69.

25. Manzo L.C. (2003), "Beyond house and haven: toward a revisioning of emotional relationships with places." *Journal of Environmental Psychology*. Vol 23 (1), p. 47-61.
26. McCaig, N. M. (1992) Birth of a notion. *The global nomad quarterly*. Vol 1 (1) p. 1-2.
27. Morgan, P. (2010) Towards a developmental theory of place attachment. *Journal of environmental psychology*. Vol 30, p. 11-22.
28. Morrow, V. (2008) Ethical dilemmas in research with children and young people about their social environments. *Children's Geographies*. Vol. 6 (1), p. 49–61.
29. Opie, I. (1993) *The people in the playground*. Oxford: Oxford University Press.
30. Piaget, J. (1950) *The psychology of intelligence*. London: Routledge.
31. Park, R. E. (1928) Human migration and the marginal man. *The American journal of sociology*. Vol. 33 (6), p. 881-893.
32. Pedersen, P. (1995) *The five stages of culture shock. Critical incidents around the world*. Westport: Greenwood press.
33. Peterson, B. E. en L. T. Plamondon (2009) Third culture kids and the consequences of international sojourns on authoritarianism, acculturative balance and positive effect. *Journal of research in personality*. Vol 43, p. 755-763.
34. Pollock, D. en R. van Reken (2009), *Third Culture Kids: the experience of growing up among worlds*. London: Routledge.
35. Punch, S. (2007) 'I felt they were ganging up on me': Interviewing siblings at home. *Children's Geographies*. Vol. 5 (3), p. 219–234.
36. Sampson, K. A. en C. G. Goodrich (2009) Making Place: Identity construction and community formation through "Sense of Place" in Westland, New Zealand. *Society and Natural Resources*. Vol. 22, p. 901–915.
37. Segers, J. (1999) *Methoden voor de maatschappijwetenschappen*. Assen: Van Gorcum.
38. Selmer, J. en H. Lam (2003) Are former "third-culture kids" the ideal business expatriates? *Career Development International*. Vol. 9 (2), p. 109-122.
39. Stonequist, E. V. (1935) The problem of the marginal man. *The American Journal of Sociology*. Vol. 41 (1) p. 1-12.
40. Storti, (2001) *The art of coming home*. London: Intercultural Press.
41. Tuan, Y.F. (1977). *Place and space: the perspective of experience*. Minnesota: University of Minnesota Press.
42. Trell, E.M. en B. van Hoven (2010) Making sense of place: Exploring creative and (inter)active research methods and co-creating knowledge with young people. *Fennia*. Vol 188 (1) p. 91-104.
43. Vanclay, F. (2008). *Place matters*. Vanclay, F. Higgins, M. Blackshaw, A. *Making sense of place*. Canberra: National Museum of Australia Press, p. 3-11

Websites

1. Trouw (2011). *Ruim 11.000 bezoekers emigratiebeurs*. Opgevraagd op 15-02-2011 via <http://www.trouw.nl/>.
2. CBS (2011). *Persbericht Centraal Bureau voor de Statistiek, PB11-007*. Opgevraagd op 15-02-2011 via <http://www.cbs.nl/>.
3. Nuffic, (2010) Brochure over studeren in het buitenland. Opgevraagd via <http://www.nuffic.nl/nederlandse-studenten/stage/brochure-studie-of-stage-in-het-buitenland-wilweg-nl> op 17-10-2010.
4. Facebook, groep; Third Culture Kids Everywhere. Discussie: 'Adaptation fatigue?' Opgevraagd via <http://www.facebook.com/topic.php?uid=2204737296&topic=6957> op 16-10-2010.
5. SPOT-time (2008) Tabellen aangemaakt via www.local.noties.nl, op 01-05-2011.

Figuren

- 1.1 Kaart van Mali
Opgevraagd via <http://www.easyvoyage.co.uk/mali/bamako-2211> op 5-2-2011.
- 2.1 First, second en third culture
Aangepast van Pollock, D. en R. van Reken (2009), *Third Culture Kids: the experience of growing up among worlds*. Figure 2-1 The third culture model, © Ruth E. van Reken.
- 2.2 W-curve; fasen van aanpassing in een nieuw land. University of Bath. *Settling in the UK: Culture shock*. (2011) Opgevraagd op 16-02-2011 via <http://www.bath.co.uk/international/>.
- 2.3 Interculturele aanpassing van expat-kinderen
Ali (2003) Figure 8.1 *Determinants of intercultural adaptation among expatriate children*. Sources: Caligiuri, Hyland and Joshi (1998) & Parker and McEvoy (1993).
- 3.1 Actoren in het leven van een expat-kind
Aangepast van; Pollock, D. en R. van Reken (2009), *Third Culture Kids: the experience of growing up among worlds*. Figure 4-2. Possible multiple cultures in a TCK's world. Adapted from Norma McCaig. P. 47.
- 5.1 Stadia in participerende observatie
Segers, J. (1999) *Methoden voor de maatschappijwetenschappen*. Schema 7.2. Stadia in participerende observatie. P. 227.
- 5.2 Geboorteland van de ouders van de expat-kinderen in Bamako.
Via maps.google.nl, eigen bewerking.
- 5.3 Coderingssysteem uit MaxQDA
MaxQDA, eigen bewerking.
- 5.4 Voorbeeld van de codering van een interview in MaxQDA.
MaxQDA, eigen bewerking.
- 5.5 Voorbeeld van een dubbele codering in MaxQDA
MaxQDA, eigen bewerking.
- 6.1 Het aantal citaten over favoriete plekken en hekelplekken.
Excel, eigen bewerking.
- 6.2 Kenmerken die ouders en kinderen noemen over favoriete plekken.
Excel, eigen bewerking.
- 6.3 Expat-kinderen spelen thuis.
Eigen foto.
- 6.4 Een voorbeeld van een tuin van een expat-gezin in Bamako.
Eigen foto.
- 6.5 Straatbeeld van Bamako.
Eigen foto.
- 6.6 Expat-kinderen op de Nederlandse School in Bamako.
Eigen foto.
- 6.7 Kenmerken die ouders en kinderen noemen over hekelplekken.
Excel, eigen bewerking.
- 6.8 Hekelplekken, genoemd door ouders en kinderen.
Excel, eigen bewerking
- 8.1 De paspoortcultuur van de expat-kinderen
Excel, eigen bewerking.
- 8.2 Africa Day op de Amerikaanse school in Bamako.
Eigen foto.

Tabellen

2.1 Persoonlijke eigenschappen van expat-kinderen

Aangepast van; Van Bochaute (2002), Pollock & Van Reken (2009), Hiltrop & Janssen (1990) en Fail (2004).

2.2 Attitude en vaardigheden van expat-kinderen

Aangepast van; Van Bochaute (2002), Pollock & Van Reken (2009), Hiltrop & Janssen (1990) en Fail (2004).

3.1 Het inzicht van kinderen in hun omgeving

Aangepast van;

- Holloway, L. en P. Hubbard (2001) *People and place; the extraordinary geographies of everyday life*. Table 3.1 Children's understanding of their surroundings, adapted from Walmsley and Spencer. P. 53.

- J. Belsky (2007) *Experiencing the lifespan*. Table 3.5 Piaget's stages. P. 94.

Bijlagen

12.1	Interview met de kinderen	(Nederlands)
12.2	Interview met de kinderen	(Engels)
12.3	Interview met de ouders	(Nederlands)
12.4	Interview met de ouders	(Engels)
12.5	Interview met kleine kinderen	(Nederlands)
12.6	Dagboek voor de kinderen	(Nederlands)

12.1 Interview met de kinderen (Nederlands)

1. Met wie woon je hier?
 - a. Kun je goed met je familie opschieten?
2. Wanneer zijn jullie hierheen verhuisd?
3. Wanneer wist je dat jullie gingen verhuizen?
4. Waar woonden jullie eerst?
 - a. Beschrijving plek
 - b. Beschrijving school
 - c. Beschrijving vriendjes ed? (contact onderhouden?)
 - d. Wat heb je meegenomen van de vorige plek waar je woonde?
5. Vind je het leuk om te reizen?
6. Kun je iets vertellen over..
 - a. .. je familie?
 - b. .. de plek/buurt waar je woont?
 - c. .. school (waar komen je klasgenoten vandaan? Wat v vakken heb je? Wat is leuk en wat moeilijk?)
 - d. .. je **vriendjes**? (Waar komen ze vandaan? Wat doen jullie samen? Waar gaan jullie heen? Wat voor taal spreek je?)
7. Welke dingen vind je leuk hier?
 - a. Plekken
 - b. Mensen
 - c. Feestjes, vieringen, bijzondere dagen?
8. Welke dingen vind je niet zo leuk hier?
 - a. Is vriendjes maken/blijven moeilijk?
 - b. Moeilijk om ver weg te wonen van familie?
 - c. Dat je weer weggaat?
 - d. Voel je je wel eens alleen?
 - e. Hoe vind je het dat je altijd een beetje 'bijzonder' bent?
9. Als je weer zou gaan verhuizen..
 - a. .. wat zou je dan meenemen?
 - b. .. wat zou je gaan missen?
 - c. .. waar zou je dan heen willen verhuizen, als je mocht kiezen?
10. Toekomst
 - a. Wat wil je later worden?
 - b. Waar denk je dat je later wilt/gaat wonen?

12.2 Interview met de kinderen (Engels)

1. With who are you living here?
 - a. Do you and your family get along?
2. When did you move here?
3. How did you hear that you were moving? (What did you think about moving?)
4. Where did you live, before you were living in Bamako?
 - a. Could you describe the place?
 - b. .. the school?
 - c. .. your friends there? (do you still have contact with them?)
 - d. Did you take anything from that place with you?
5. Do you like to travel?
6. Can you tell me something about..
 - a. .. your family? (here and elsewhere)
 - b. .. your house/neighbourhood?
 - c. .. school? (Where do your classmates come from, what are your subjects, what is fun and what is hard?)
 - d. .. your friends? (Where do they come from? What do you do together and where is that? What language do you speak with them?)
7. What things do you like here?
 - a. Places
 - b. People
 - c. Parties, celebrations, special things
8. What things don't you like here?
 - a. What's it like to know your friends or you might be moving?
 - b. Is it hard to live far away from your family?
 - c. Do you ever feel alone or lonely?
 - d. Do you have the feeling that you are 'special' in this country?
9. If you would move again..
 - a. .. what things would you take with you to remember this place?
 - b. .. what would you miss?
 - c. .. where would you move to, if it was up to you?
10. Future
 - a. What do you want to be when you grow up?
 - b. Where do you think you will live in 20 years?

(Intro, uitleg)

Gezinskenmerken

- Hoeveel kinderen? (Leeftijd?)
- Geboorteland ouders en kinderen.
- Waar woont de familie?
- Welke taal/talen worden er thuis gesproken?

Geschiedenis

Hoe lang wonen jullie hier al?

Wat is de vorige woonplek geweest?

- Welke invloed heeft dit nog op het huidige leven?
- Hebben de kinderen hier ook gewoond?
- Wat is er meegenomen van de vorige plek?
(Foto's, contacten, gebruiken..)
- Met wie wordt er nog contact gehouden? (En op welke manier)

Verhuizen

Met welke reden(en) zijn jullie in Bamako gaan wonen?

Hoe is aan de kinderen verteld dat jullie gingen verhuizen?

Welke positieve dingen zitten er voor de kinderen aan het verhuizen naar Afrika?

Zijn er mogelijke negatieve gevolgen van het verhuizen?

Zijn er mogelijke negatieve gevolgen van het wonen in een Afrikaans land?

Geboorteland ouders

Op welke manier heeft het land waar de ouders geboren zijn invloed?

- Met wie wordt nog contact gehouden? (En op welke manier?)
- Welke gebruiken en gewoontes van niet Malinese oorsprong worden gebruikt in Mali? (Feestdagen, religie, eetgewoontes etc)
- Welke voorwerpen zijn meegenomen van de vorige woonplek?

Culturen

Op welke manier spelen de verschillende culturen een rol bij de plekbeleving van de kinderen?

- Op welke manier maken de kinderen kennis met de Malinese cultuur?
- Op welke manier heeft Mali, invloed op het leven van de kinderen?
- Met welke andere culturen komen de kinderen in aanraking tijdens hun verblijf in Mali?
- Met wie onderhouden de expat-kinderen sociale relaties in Mali?
- Ouders, brusjes, vriendjes, burens, Nederlanders, personeel, Malinese mensen/kinderen?

Bamako

Welke plekken zijn leuke plekken in Bamako voor de kinderen? (En waarom)

- Hoe is dit te merken aan de kinderen?
- Wanneer komen de kinderen daar?
- Met wie?

Welke plekken zijn minder leuke plekken voor de kinderen? (En waarom)

- Hoe is dit te merken aan de kinderen?
- Wanneer komen de kinderen daar?
- Met wie?

Welke plekken **buiten** Bamako zijn leuke en minder leuke plekken voor de kinderen?

- Hoe reageerden de kinderen op deze plek?
- Welke herinneringen zijn hieraan verbonden?

Kinderen en plekken in Mali

- Op welke plekken mogen kinderen alleen komen?
- Met wie mogen de kinderen vriendjes worden?
- Op welke plek hebben de kinderen iets te beslissen?

- Op welke plekken kunnen de kinderen vriendjes maken?
- Op welke plekken kan dit niet?
- Welke nationaliteit hebben de vriendjes van de kinderen?

Hoe is er voor de school/scholen van de kinderen gekozen?

- Wie gaan er naar de school?
- Welke nationaliteit hebben klasgenootjes?
- Welke activiteiten worden er, naast de gewone schooluren, voor de kinderen georganiseerd?
- Op welke manier spelen de scholen in op de cultuurverschillen?

Toekomst

- Waar denk je dat jullie over 20 jaar wonen?
- En de kinderen?

Slot

Zijn er nog dingen die u kwijt wilt over de onderwerpen die aan bod zijn geweest?

(Bedanken)

(Intro, explanation, confidential)

Family

Could you tell me something about your family, living here in Bamako?

What is the age of the children? (+names)

Where were you born and what about the children?

Where does the rest of your family live? (How do you keep in contact with them)

What language(s) are spoken at home?

Country of birth of the parents

In what way does the country of birth of the parents have an influence on the everyday life of the expatriated family in Mali?

With who do you keep in contact? (And how?)

What habits of these countries are still present?

(Celebrations, religion, food)

What physical things did you take with you/remind you of this country?

History

For how long have you been living here?

What do you do during an average week? (work, shopping)

Where did you live before you lived in Bamako?

Moving to Bamako

Why did you move to Bamako?

How did you tell the children that you were going to move? (How did they respond?)

What did you take with you from the previous place? (pictures, contacts, habits)

With who did you keep contact after moving? (And how?)

Why did you choose Mali?

How did you choose this house?

What were the conditions for moving here, in relation to the children?

What rules are there in consideration of the kids? (Regarding playing, hired help in house, school, living)

Do the children have hobbies that take place outside the house or school?

What are positive consequences for the kids due to moving to Africa?

Are there possible negative consequences too?

How do you deal with these things, as a parent?

Cultures

In what way do different cultures play a role in the experience of the places of the children?

How do the children get to know the Malian culture?

How does Mali influence the lives of the children?

What other cultures do the kids 'experience' during their stay in Mali?

With whom do you have social relationships in Bamako? (What culture)

With whom do the children have social relationships in Bamako? (And what are the rules regarding making friends, talking to people etc?)

What nationality do their friends have?

(Ouders, brusjes, vriendjes, buren, Nederlanders, personeel, Malinese mensen/kinderen?)

School

How did you choose the school for the children?

Who are their classmates? (What nationality)

Are there any after school activities for the children?

How does the school take the different cultures of the children into account?

Bamako

What places are nice, in Bamako, for the kids? (And why?)

How do the children respond to these places? (Behaviour)

When and with who do the children visit these places?

What places are less nice, in Bamako, for the kids? (And why?)

How do the children respond to these places? (Behaviour)

When and with who do the children visit these places?

What places outside Bamako are good and 'bad' places for the children?

How do the children respond to these places? (Behaviour)

When and with who do the children visit these places?

What memories do they have of that place?

Are there any personal characteristics expatriates should have (to feel at home/to be successful)?

Future

Where do you think you will live in 20 years?

And where do you think your children will live by then?

End

Is there anything about the subject you might still want to share with me at this moment?

(Thank the parents, tell them how I will use the information)

12.5 Interview met kleine kinderen (Nederlands)

- Waar slaap je? (kamer laten zien)
- Welke dingen mocht je zelf kiezen voor je kamer?
- Wat heb je zelf gemaakt/gedaan in je kamer?
- (kijken naar foto's, NL dingen etc)
- Naar welke school/scholen ga je?
- Hoe ga je naar school? (met wie)
- Wat vind je leuk op school?
- Wat vind je moeilijk op school?
- Wie zijn je vriendjes?
- Weet je waar ze vandaan komen?
- Wat voor taal spreken jullie met elkaar?
- Welke spelletjes vind je leuk om te spelen?
- Met wie speel je vaak?
- Wat vind je lekker om te eten?
- Wat vind je niet lekker?
- Wat is je lievelingsplek?
- Wanneer ga je daar heen en met wie?
- Welke plek vind je niet leuk om heen te gaan?
- Als je boos bent, aan wie vertel je dat dan?
- Zijn er ook gekke dingen dingen hier in Mali?
- Wat voor dingen doe je allemaal thuis?
- Welke dingen mag je niet doen van papa en mama?
- (Helpen koken, opruimen? Bellen? TV kijken? Buiten spelen?)
- Wat voor muziek vind je leuk? (laten horen)
- Lees je wel eens boeken? (samen of alleen)
- Kijk je wel eens televisie? (Wat en met wie?)
- Gaan jullie wel eens een dagje weg met z'n allen?
- Zijn jullie wel eens op vakantie geweest?
- Waar gingen jullie heen? En met wie?
- Als je mocht kiezen waar je heen zou gaan op vakantie, waar zou je dan heen willen?
- Wie zou je meenemen?
- Wat wil je later worden?
- Waar wil je later wonen?

12.6 Dagboek van de kinderen (Nederlands)

Hoi!

Leuk dat je me wilt helpen! Ik hoop dat je een week dit leuke dagboekje wilt bijhouden, om mij te laten zien wat je allemaal doet in een week en wat je daarvan vindt. Je mag schrijven, typen, tekenen en kleuren in dit dagboek. Hoe je het invult, mag je zelf kiezen. Als je iets moeilijk vindt, willen je ouders je vast wel helpen. Elke bladzijde is voor één dag. Als je niet genoeg hebt aan 1 bladzijde, mag je er ook twee gebruiken. Je hoeft niet altijd een hele bladzijde in te vullen.

Hier is een voorbeeld:

Je naam: <i>Renske</i>	Begintijd:	Wat heb je gedaan?	Waar was dat?	Met wie?	Wat vond je ervan?	Hoe voelde je je?
Welke dag is het? <i>Maandag</i>		<i>Gezwommen met Evelien</i>	<i>Bij Evelien thuis</i>	<i>Met Evelien en haar broertje, Tim</i>		

Voor de gezichtjes kun je hieruit kiezen:

Heel blij	Verrast	Blij	Verdrietig	Boos	Onzeker, bang	Verveeld
						

Heel veel plezier en tot snel in Bamako!
Groetjes, Renske

Je naam:	Begintijd:	Wat heb je gedaan?	Waar was dat?	Met wie?	Wat vond je ervan?	Hoe voelde je je?
Welke dag is het? 	